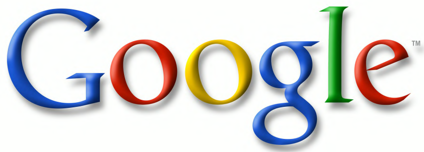

LASSEN'S

GESCHIEDENIS

VAN DEN

INDISCHEN ARCHIPEL,

DOOR

Dr. A. W. DE KLERCK,
PRAECEPTOR AAN HET STADS GYMNASIUM TE AMSTERDAM.

UTRECHT,
C. VAN DER POST JR.
1862.

Ex-libris
Charles Atwood
Kofoid

LASSEN'S

GESCHIEDENIS VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL.

SEAL OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LET THERE BE LIGHT
1868

LASSEN'S

GESCHIEDENIS

VAN DEN

INDISCHEN ARCHIPEL,

DOOR

Dr. A. W. DE KLERCK,
PRAECEPTOR AAN HET STADS GYMNASIUM TE AMSTERDAM.

UTRECHT,
C. VAN DER POST Jr.
1862.

GEDRUKT BIJ GIEBEN & DUMONT.

VOORAFSPRAAK.

Toen ik bij de bewerking van een „handboek der algemeene geschiedenis" in eene behoefte wilde voorzien, waarop tot nog toe door geen onzer geschiedschrijvers was gelet, om namelijk bij de geschiedenis van ons vaderland tevens in korte trekken die onzer O.-Indische bezittingen te voegen, maakte ik achtereenvolgens kennis met RAFFLES (the history of Java), MARSDEN's History of Sumatra *en* CRAWFURD's history of the Indian archipelago, descript. dictionary *en* on the existence of the Hindu religion in the island of Bali, *en trachtte uit hunne werken een overzigt der geschiedenis van den Indischen archipel zamen te stellen. Spoedig bemerkte ik echter, dat hoe voortreffelijk de historische studiën dezer Engelsche geleerden in menig opzigt mogen zijn, ze in vele andere partijdig en niet op degelijke taalstudie waren gegrond. Bij de Nederlanders zag ik te vergeefs om naar een goed overzigt:* VAN DER AA *en anderen behandelen alleen de geschiedenis der Europaeanen na* 1500 *n. Chr.,* HAGEMAN *hoopt slechts stof op een, zonder eenige kritiek. Bij de Duitschers vestigde ik toen mijne aandacht op de* Indische Alterthumskunde *van den Bonnschen Hoogleeraar* LASSEN. *De hoofdstukken, door dezen uitstekenden Orientalist aan de geschiedenis van den Indischen archipel gewijd (die van de vroegste tijden tot op de komst der Portugesen loopt), kwamen mij hoogst belangrijk voor. Zij getuigden van de grondigste kennis van Sanskrit en van bronnenstudie zoo als men die zelden aantreft. De hand van den grooten meester was er overal zigtbaar. Bij nader onderzoek bleek het mij echter, dat het* LASSEN *bijna geheel aan kennis van het Javaansch en Maleisch ontbrak; eigennamen, uit* RAFFLES *en* CRAW-

FURD *overgenomen, waren dikwijls zonder dezen niet herkenbaar* 1), *en hunne opgaven waren menigmaal niet door hem begrepen, het aanwijzen der linguale* ḍ, ṭ *en* ṇ *in het Javaansch was geheel verwaarloosd; Javaansche en Maleische woorden waren voor Sanskrit aangezien en daaruit verklaard. Het werk behoefde dus eene geheele herziening. — Ik verstond mij daaromtrent met mijnen vriend* Dr. H. N. VAN DER TUUK *en met diens welwillende hulp bragt ik de bewerking tot stand, die hierbij aan het publiek wordt aangeboden. Tot de uitgave besloot ik deels, omdat de hooge prijs van* LASSEN'*s werk diens „geschiedenis van den Indischen archipel" voor velen ontoegankelijk maakte, deels omdat de veranderingen en aanteekeningen er eene geheel andere gedaante aan gaven. Het is allezins billijk, dat ik hier mededeel, welken weg ik bij de bewerking ben gevolgd. De tekst is gedeeltelijk onveranderd gebleven; zaken, die door Lassen verkeerd waren opgegeven en bekend zijn, werden stilzwijgend veranderd. In de noten hebben wij de overige onnaauwkeurigheden aangewezen. Hetgeen daarin door den Heer* VAN DER TUUK *is bijgevoegd of wederlegd, is met de letters* V. D. T. *geteekend, opdat men mij niet eene eer zou geven, die mij niet toekwam. Bij de spelling is geheel op de uitspraak gelet naar het stelsel, dat bij de beoefenaren van de Malajo-Polynesische talen is vast gesteld. Het is ligt mogelijk, dat bij de gebrekkige kennis der bronnen van den Indischen archipel niet alles tot klaarheid is gebragt. Wij hebben echter getracht het gedeelte van Lassen, waarin die wordt behandeld, zoo veel mogelijk bruikbaar te maken; de lezer beoordeele hoe wij hierin zijn geslaagd. Dit werk, hoe onvolmaakt ook, moge tevens ten spoorslag strekken aan een onzer geleerden, die beter met het terrein bekend is dan Lassen, om zelf een werk over onze belangrijke bezittingen te vervaardigen.*

AMSTERDAM, 1 Mei 1862.

Dr. A. W. DE KLERCK.

---

1) Zoo vindt men daar *Kebishi* voor *Sibĕsi*, *batoe* voor *ratoe*, *gamung* voor *goenoeng*, *Bahumas* voor *Banjoemas*, *Kĕsi* voor *Rĕsi*, *Pengeram* voor *Păngeran*, *Bumang* voor *Bonang*, *Dewani* voor *Danawa*, Pulu *Lusut* voor Poelou *La-oet*, *Panembahan Ibrahīm* voor *Pan. Djimboen* enz. enz.

INHOUD.

I. DE INDISCHE ARCHIPEL. . . . . p. 1—14.

Ligging. — Grenzen. — Binnenzeeën. — Gunstige ligging voor den handel. — Moesons. — Eilanden-groepen. — Betrekking tot vóor-Indië. — Algemeene beschrijving. — Voortbrengselen. — Kruidnagelen en muskaatnoten. — Kamfer. — Dieren. — Metalen.

II. DE VOLKEN VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL. . . . . . . p. 15—23.

Australische Negers en Maleijers. — Hunne type. — Maleisch taalstelsel. — Hunne afdeelingen. — Hunne afkomst. — Oorspronkelijke beschaving.

III. GESCHIEDENIS VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL. . . . . . p. 24—55.

Oudste berigten over Java. — Oudste geschiedenis van Java. — Overleveringen omtrent de overkomst der Indiërs. — Beteekenis van den naam Tritastri. — Beteekenis van den naam Sang Jwang Goeroe. — Beteekenis van den naam Watoe Goenoeng. — Beteekenis van den naam Batara Goeroe. — Oudste geschiedenis der Javanen. — Oudste religieuse en politieke geschiedenis van Java. — Oorsprong van het Javaansche schrift. — Berigt van Iamboelos over een Indisch alphabet. — Oudste bekende beschaving der Javanen.

IV. KENNIS DER GRIEKEN VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL. p. 56–81.

Ptolemaios over Java. — Iabadioc. — Berigt van Iamboelos. — De bewoners van dat eiland. — Hunne godsdienst en instellingen. — Hun schrift en hunne taal. — Hunne instellingen. — Dit eiland is Bali, volgens LASSEN. — Onderzoek omtrent dit eiland van Prof. MILLIES en Dr. VAN DER TUUK.

V. VERDERE GESCHIEDENIS VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL. p. 81—147.

BraWidjaja Sawela Tjala en Ardi Kasoema — Adityadharma. — Rijk van Adityadharma. — Boeddhismus op Java en Sumatra. — Invloed der Boeddhisten op Java. — Geschiedenis van Padjajaran. — Koning Oettoenggadewa. — De dynastie van Madjapahit. — Veroveringen van AngkaWidjaja. — Verspreiding van den islam op Java. — Raden Patah. — Bouwvallen van de Indische bouwkunst. — Kasten op Bali. — Brahmanen op Bali. — Kawi-letterkunde.

I. De Indische Archipel.

Ligging. Grenzen.

In den archipel vinden wij eilanden, waarvan eenige zeer groot zijn; de zee beslaat echter meer ruimte, en naast de grootere eilanden vult een ontelbaar aantal kleinere en zeer kleine de zee. Wij zijn in den archipel, op weinige uitzonderingen na, bijna steeds in de nabijheid van den evenaar en altijd onder de keerkringen; geheel eigenaardige voortbrengselen van den grond komen hier voor, en zelfs het menschenras en de aldaar gebezigde talen vormen door hunne eigenaardigheid een afgezonderd geheel. Het is eene wereld op zich zelve, maar te gelijk een overgangs-gebied tot het naburige vaste land; het ligt in zijne geheele uitgebreidheid digt bij achter-Indië, en een gedeelte van dit eilanden-rijk, het schiereiland Malaka, hangt met achter-Indië zamen; de meest noordoostelijke eilandengroep reikt bijna tot aan de zuidkust van China, de meest noordwestelijke strekt zich diep in de Bengaalsche zee uit en bereikt bijna de zuidwestelijke punt van Pegoe, aan kaap Negrais; de meest oostelijke liggen in de nabijheid van die, welke tot de eilanden-wereld van den grooten Oceaan tusschen Azië en Amerika behooren. In overeenstemming hiermede hebben de bewoners van den archipel of liever het beschaafdere gedeelte onder hen in deze Oceaan-wereld hunne naaste stamverwanten. De archipel ligt, wat den afstand betreft, verder van vóór-Indië ver-

wijderd, maar door de opene zee en de regelmatig wederkeerende winden is hij gemakkelijk te bereiken; hij draagt de talrijkste en merkwaardigste sporen van den invloed, dien vóor-Indië op zijne inwoners heeft uitgeoefend.

De archipel is eene geographisch afgeslotene wereld, ofschoon hij overal doortogtstraten voor de grootste schepen aanbiedt. Deze afsluiting grondt zich op de ligging en groepering der verschillende eilanden 1).

De noordelijke punt van de meest noordwestelijke eilanden ligt onder 14° N. b. ten zuiden van kaap Negrais; van hier loopt de reeks der Andaman-eilanden in den 110—111^{den} meridiaan ten oosten van Ferro zuidwaarts; aan deze sluit zich de keten der Nicobaren aan, van 9°—7° N. b., 111°—112° O. l. naar het noordeinde van Sumatra onder 113° O. l. en 5° 40′ N. b. Dit groote eiland strekt zich ten Z. Z. O. tot aan 6° Z. b. en 123° 30′ O. l. uit, door eenen eilandketen aan de westkust begeleid. Dit is de westelijke grens van den archipel. In het oosten, er mede evenwijdig, ligt het schiereiland Malaka, aan de landengte bij de rivier Paksjan 10° N. b. 2) tot aan kaap Romania 1° 22′ 30″ en Kaap Boeros 1° 15′ N. b. in het zuiden, tusschen de meridianen 116° en 122°. De straat van Malaka, of de zee tusschen het schiereiland ten oosten en het eiland Sumatra ten westen, leidt uit de Bengaalsche zee naar den archipel; door de vele eilanden aan de zuidspits van Malaka vormt daar de straat vele kleinere doortogten. Aan de zuidspits van Sumatra tusschen dit eiland en Java loopt de straat Soenda.

---

1) Het ontwerpen en verbeteren der zeekaarten van den Indischen archipel is in de laatste jaren eene hoofdbezigheid geweest der zeeofficieren. Een zeer werkzaam lid der voormalige »commissie ter verbetering der Indische zeekaarten" was tot 1856 de luitenant kapitein MELVILL VAN CARNBÉE, die in dit jaar op het eiland Onrust stierf. Van de officieren die nieuwe kaarten ontwierpen verdienen vooral vermelding: MOETH (Oost-Borneo), MODDERMAN (Poeloe-baai), STRUIK (Kapo-Pasang eilanden), GERZEN (Nias), DE STUERS (straat Soenda), EDELING (baai van Tjenrana); VAN DER WEELDEN (westkust van Borneo). Van de latere algemeene kaarten bekleedt die van den generaal majoor WALTHER (1857) voorzeker de eerste plaats. D. K.

2) Vgl. LASSEN, *Indische Alterthumskunde*, I, 327.

Het groote eiland Java tusschen 5° 52′ en 8° 46′ Z. b. 1) van 122° 51′ tot 132° 13′ O. l. vormt het eerst den zuidelijken grens; de kleine Soenda-eilanden, daarna de zuidelijke Banda-eilanden volgen elkander oostwaarts op, parallel met de zuidkust van Java, en zetten deze grenzen met bijzondere gelijkvormigheid en uitgebreidheid (300 geogr. mijlen) tot voorbij 150° O. l. voort; slechts enkele, zooals Tjandana of de Sandelhout-eilanden en Timoer steken boven den keten uit en bereiken 10° Z. b. Talrijke, maar smalle zeestraten openen doortogten uit de groote Zuid-zee 2).

De oostelijke grens is de meest afgebrokene en onregelmatige; de Aroe-eilanden (5°—7° Z. b., 152°—153° O. l.) en het westelijk gedeelte van nieuw-Guinea (0° 30′—4° 10′ Z. b., 149°—153° O. l.), dat bijna twee afzonderlijke, van het grootere, eigenlijke nieuw-Guinea gescheidene eilanden vormt, maken het zuidelijk gedeelte van dezen grens uit, die daarop meer westelijk door Gilolo (146° O. l.) en het zuidelijkste der Philippijnen, Mindanao (140°—144°), noordwaarts naar Losong (Luçon), (tusschen 137°—142° O. l., 12° 20′—18° 42′ N. b.) loopt; ten noorden daarvan liggen de kleine Basji-eilanden, nog meer noordwaarts wordt Formosa in de nabijheid van de oostkust van China (138°—139° 40′ O. l.) door den noordelijken keerkring doorsneden. De ingangen door deze eilanden uit de Stille zee zijn opener en breeder, dan de overige, en heeten „*passages*,” zooals die van Gilolo, Mindanao en Losong.

De noordelijke grens loopt van het zuidelijke Losong uit langs de ver uitgestrekte Palawan-eilanden (tusschen 137° 17′ en 135° O. l., 11° 30′—8° 24′ N. b.) naar het noordoosten van Borneo; tusschen dit groote eiland en de kust van Malaka liggen tallooze kleine eilanden en vooruitstekende rotsen, die onder de groepen der Natoena en Anamba (123°—127° en 2° 30′—4° 50°) zijn begrepen, de binnenzee van den archipel afsluiten en den doortogt bemoeijelijken.

---

1) T. STAMFORD RAFFLES, *the history of Java*, London, 1817, I, 1.

2) De naam (*tiemoer* of *tiemor*) beteekent het *Oosten* in de talen van den archipel; *Tjandana* is Sanskrit. JOHN CRAWFURD, *history of the Indian archipelago*, I, 6.

Het grootste van alle eilanden van deze zee, Borneo, ligt bijna in het middenpunt van het dus begrensde gebied van het noorden naar het zuiden en van het westen naar het oosten (tusschen 6° 20′ N. b. en 4° Z. b., 126° 30′—136° 30′ O. l.). De grootere omliggende eilanden hebben wij, op één na, reeds allen genoemd; zij zijn ten zuiden Java, ten westen Sumatra en het schiereiland Malaka, ten noorden Losong (Luçon), ten noordoosten Mindanao, de twee grootste Philippijnen; eindelijk in de nabijheid ten oosten .Celebes, het meest wonderlijk gevormde eiland der wereld, dat uit vier lange, smalle, ten oosten en zuiden uitspringende schiereilanden bestaat, met eenen breeden zeeboezem daar tusschen; de uiterste punten liggen op 1° 50′ N. b. en 5° 40′ Z. b. tusschen 137°—143° O. l.; de zee vult voorzeker een groot gedeelte van het zoo beschrevene land.

Het getal der overige eilanden op te geven zou onmogelijk zijn, en indien het geschieden kon, zou het hier doelloos zijn. Het zij voldoende hier te zeggen, dat de archipel 16 eilanden bevat, die slechts den vierden rang in deze eilanden-wereld innemen, maar daarbij eene oppervlakte van tusschen 9000 en 1550 Eng. □ mijlen hebben 1).

De kleinere eilanden vormen òf ketenen, zoo als in het oosten van Java, òf groepen, die vele eilanden bevatten. Tusschen deze groepen en de grootere eilanden stroomt op vijf plaatsen de vrije, opene zee, en vormt als het ware binnenzeeën. Deze zijn de Chinesche zee tusschen achter-Indië, Malaka en Borneo, die echter buiten den archipel ligt; de Java-zee tusschen Java en Borneo, ook wel Soenda-zee genaamd; ten derde de zee tusschen Celebes, Boero, Ceram ten N. en de grensketen ten zuiden, zee van Banda genaamd, de vierde ligt ten N. van Celebes, ten O. van Borneo, ten Z. van de Soeloe-eilanden en Mindanao; zij heet de zee van Celebes; de vijfde wordt ingesloten door Mindanao,

1) Volgens berekening en optelling van CRAWFURD, III, 534; I, 3. Volgens hem zijn: van den eersten rang Borneo met 212,500 en Sumatra met 130,000 Eng. □ m.; van den tweeden Java met 50,000, Malaka met 48,000, Celebes met 55,000; van den derden Losong (Luçon) met 80,000, Mindanao met 25,000 □ m.

de midden-Philippijnen, Palawan, het noordoostelijke gedeelte van Borneo, en ten zuiden door de Soeloe-eilanden; deze laatste geven haar haren naam. Deze zeeën vormen een belangrijken charaktertrek van den archipel; op haar meestal rustig water kunnen de bewoners met de regelmatig afwisselende winden gemakkelijk van het eene gedeelte van hun gebied naar het andere overvaren. Deze bepaalde winden begunstigen ook de togten uit den archipel naar het naburige vaste land: in drie dagen bereikt men van de oostkust van China de noordoostelijke groep der Philippijnen; in tien het midden van den archipel; in vijftien komt men er van vóór-Indië; slechts drie weken worden vereischt om het zuidelijke Arabië van Sumatra en Malaka te bereiken. Deze gunstige ligging is des te belangrijker, omdat de gemeenschap ter zee tusschen Arabië en Indië ten W., en China ten O. door den archipel loopt. Niet minder gelukkig is de ligging voor het meer uitgebreide verkeer van den tegenwoordigen tijd; van de kaap de „Goede Hoop" en de westkust van Amerika komt men door eene opene zee met regelmatige winden gemakkelijk en veilig in den archipel. Hier moest zich noodzakelijk een middenpunt voor den wereldhandel vormen, zelfs indien de eilanden hiervoor niet vele der gezochtste en eenige der zeldzaamste en kostbaarste waren aanboden.

De *moesons* 1) of regelmatige winden van deze zee, welker belang voor de geschiedenis van de ontwikkeling der eilandbewoners zoo groot is, verdienen kortelijk te worden vermeld. Volgens de algemeene wetten der winden in de nabijheid van den evenaar, moest de archipel den passaatwind hebben, maar deze wordt hier door het land, waarop hij stuit, gestoord. In den Indischen Oceaan waaijen de moesons met halfjarige afwisseling van 3° Z. b. af naar het noorden, de zuidwest-moeson in het algemeen van April tot October, de noordwest-moeson in de tweede helft des jaars. Zoo ook in de Chinesche zee. Maar van 10° Z. b. tot 3° Z. b. en in December en Januarij dikwijls tot 2° N. b. vindt men in den archipel tegenovergestelde moesons; een zuidoost-

1) LASSEN bezigt hier en elders het Engelsche *monsoon*. D. K.

moeson waait van April tot October, in de tweede helft van het jaar een noordwest-moeson; zij zijn het hevigst in de Java-zee, maar strekken zich tot nieuw-Guinea uit. Zij vormen echter in den archipel zelven eene tegenstelling; de westenwind brengt in Java regen, de oosten- helder weder van April tot October; bij de Molukkos is de oost-moeson stormachtig en regenaanbrengend, die uit het westen droog en zacht 1).

Eilanden-groepen.

Daar alle eilanden van dezen grooten archipel, met uitzondering van de Philippijnen, in de nabijheid van den evenaar gelegen zijn, vindt men natuurlijk eene algemeene gelijkvormigheid van klimaat, van gewassen en dieren, en ook van menschen. Maar een enkele blik op de kaart vertoont terstond de afwisseling, dat naast kleine eilanden groote vaste landen voorkomen; de eersten begunstigen de visscherij en het zeeleven, alleen op de laatste kon de landbouw zich op ruimere schaal ontwikkelen, en zoo staten met hoogere beschaving te voorschijn roepen. Maar een naauwer onderzoek toont ons, dat er ook in andere opzigten onderscheid tusschen de verschillende deelen bestaat, dat met de geographische lengte en de verwijdering van het middenpunt der beschaving in verband schijnt te staan. Wij willen dit met de eigene woorden van den naauwkeurigsten kenner en grondigsten beschrijver dezer landen mededeelen 2): „Het eerste deel vormen Malaka, Sumatra, Java met Bali en Lombok en twee derde van westelijk Borneo tot aan 131° O. l. 3). De gewassen en dieren dezer afdeeling zijn eigenaardig en zijn van grooter nut, dan die

1) RAFFLES, Java, I, 30. CRAWFURD, I, 9. Veel belangrijks over klimaat en gezondheidstoestand is bij een gebragt door Dr. FRIEDMAN (*Niederländisch-Ost-und Westindien*), die zich tusschen 1840 en 1849 als officier van gezondheid der marine in deze coloniën bevond. CHISHOLM, *A manual of the climate and diseases of the tropical countries*. Lond. 1822, p. 17 vlg. D. K.

2) CRAWFURD I, 7.

3) CRAWFURD zegt 116° ten O. van Gr. (133° 30′ 33″), hetwelk blijkbaar te veel is.

der overige streken. De grond is bijzonder vruchtbaar en zeer geschikt om plantaardig voedsel van de beste soort voort te brengen. De beschaafde inwoners hebben eene algemeene overeenkomst in zeden, talen en instellingen; zij zijn beschaafder dan die der overige deelen en hebben groote vorderingen in kunsten, wapen- en letterkunde gemaakt. Rijst is hun voedsel, en deze is over het algemeen in overvloed voorhanden.

Het middenpunt der tweede groote afdeeling is Celebes; daartoe behooren bovendien de nabij gelegene eilanden ten zuiden, Salajer en Boeton, de Soenda-eilanden ten zuiden, van Sembawa af oostwaarts tot aan 141° O. l. en de geheele oostkust van Borneo tot aan 3° N. b. Zoowel planten- als dierenwereld hebben hier een eigenaardig charakter; de grond is minder vruchtbaar dan in de voorgaande afdeeling, en minder geschikt om rijst en koren van de beste soort voort te brengen. De beschaafde inwoners hebben zeer belangrijke vorderingen in de nuttige kunsten gemaakt, maar hunne beschaving staat met die der eerste afdeeling vergeleken op eenen lageren trap. In taal, zeden en politieke instellingen komen zij in het oog loopend onderling overeen. Rijst is hun voornaamste voedsel; maar deze is vrij schaarsch, en meestal is sago de hoofdschotel.

De derde afdeeling wijkt zeer af van al de overigen. Zij strekt zich uit van 10° Z. b. tot 2° N. b., van 141° O. l. tot 150° O. l. Het charakter der moesons is hier, zoo als gezegd is, tegenovergesteld. Het grootste gedeelte der planten en dieren der twee eerste afdeelingen verdwijnt in de derde, waar wij in de beide natuurrijken nieuwe en in elk ander deel der wereld onbekende voortbrengselen aantreffen. Het is het vaderland der muskaatnoten en kruidnagelen, het eenige land, dat ze in de grootste volmaaktheid oplevert. De grond is niet vruchtbaar genoeg om de edelere soorten van voedende planten voort te brengen. Rijst kan men ter naauwernood bouwen en het gewone voedsel van het volk is sago. In taal, zeden en politieke instellingen komen zij onderling overeen, maar wijken merkbaar van al hunne naburen af. Zij staan ver bij de naburen der twee eerste afdeelingen in beschaving, in magt en in de kennis van nuttige kunsten ach-

ter. Zij hadden nooit uit zich zelven behoefte aan een letterschrift.

De vierde afdeeling is gewis het meest duidelijk gecharakteriseerd, doch er vertoonen zich in het oog loopende afwijkingen, die hun charakter aanwijzen en hen der opmerkzaamheid waardig maken. Zij ligt tusschen 4°—10° N. b. en 134°—144° O. l. en sluit de noordwesthoek van Borneo, de Soeloe-archipel en het groote eiland Mindanao in. De gewassen zijn meestal eigenaardig, maar hebben in zekere mate deel aan het charakter van die der gezamenlijke drie vorige afdeelingen. De kruidnagelen en muskaatnoten zijn inlandsch, maar van eene mindere soort. Sago wordt zeer dikwijls gegeten, maar rijst is er het hoofdvoedsel. In hunne beschaving staan de bewoners hooger dan die der derde, maar beneden die der eerste, ja zelfs der tweede afdeeling. Taal, zeden en instellingen zijn eigenaardig, aan hen onderling gemeen, maar van die van alle overige naburen verschillend.

De vijfde en laatste afdeeling is de bekende groep der Philippijnsche eilanden, tusschen 10° en 19° N. b. Eene zoo zeer verschillende geographische breedte veroorzaakt een betrekkelijk groot verschil van klimaat en natuurvoortbrengselen. Deze afdeeling van den archipel ligt uitsluitend binnen de stormachtige streek der orkanen, en deze omstandigheid alleen geeft reeds aan het land een bijzonder charakter. De grond is bijzonder vruchtbaar en rijst is het voedsel der beschaafdere stammen. De grond is zeer gunstig voor den groei van het suikerriet en van de tabaksplant, maar levert noch den peper der eerste, noch de fijne specerijen der derde afdeeling, noch eenige van die smakelijke en eigenaardige vruchten, die de streken van den archipel charakteriseren, die binnen den tienden graad van den evenaar liggen, en die in alle overige landen der aarde onbekend zijn. De zeden, de politieke instellingen en vooral de taal der inwoners wijken in geest en vorm van die der bewoners van alle andere deelen van den archipel af.

Naar deze verdeeling kunnen wij ook de betrekkingen bepalen, waarin de archipel historisch tot vóor-Indië staat; de naauwste aanraking heeft plaats met de eerste afdeeling, vooral met Java;

met de tweede is de aanraking middellijk en schijnt tot Celebes beperkt te zijn; de derde en vierde hebben van Indischen invloed slechts enkele sporen overgehouden, en deze zijn nog slechts uit de tweede, zoo niet uit de derde hand. Van de vijfde geldt dit in nog hoogere mate, behalve dat de hier gevondene alphabets van Indischen oorsprong zijn; maar ook in dit geval is het eene mededeeling uit de tweede hand.

De archipel is over het algemeen bergachtig; de keten, die men op de eilanden der zuidelijke grenzen vindt, is vulcanisch en bevat nog werkende vulcanen. Alleen op de grootere eilanden vindt men zeer hooge bergen; nergens echter schijnen zij de sneeuwhoogte te bereiken 1). Wegens de smalte der landen kunnen ook de grootere eilanden geene belangrijke rivieren hebben, ofschoon er op Sumatra en Java velen worden gevonden; alleen het in een gedrongene, groote Borneo maakt eene uitzondering 2). Het land is ge-

1) Malaka wordt in zijne geheele lengte door eenen bergketen doorsneden, welke de voortzetting is van de derde groote achter-Indische meridiaanketen; de hoogste berg, dien de Portugesen Ophir noemden, bij de stad Malaka, is 4000 voet hoog. Sumatra is eveneens van het noorden naar het zuiden in het midden door eene keten doorsneden, van welke de rivieren naar beide zijden afstroomen. De hoogte is hier belangrijk; de Ophir is 13,424 Eng. voeten hoog. Ook zijn er vulcanen op het eiland. Op Java ligt de keten meer naar de zuidzijde van het eiland, maar hare vertakkingen doorloopen ook de meeste overige deelen van het eiland; de zuidkust is steil en ontoegankelijk, de vlakten van het eiland liggen aan de noordkust. De groote keten is vulcanisch en vele vulcanen zijn nog in werking; de geheele reeks der eilanden in het oosten van Java is blijkbaar eene vulcanische verhooging; ook hier vindt men nog werkende vuurspuwende bergen; de Tambora op Sĕmbawa had in 1815 eene der merkwaardigste en meest verwoestende uitbarstingen. De *Ardjoena* (-berg) op Java is 10,614 Eng. v. hoog. De *Tégal* en *Sĕmèroe* zijn echter nog hooger. RAFFLES I, 11 vlgd. Ook Celebes heeft bergen van meer dan 8000 voet hoogte; in het N. O. vindt men vulcanen. Zie *Account of Celebes*, bij RAFFLES, II, 181. De bergen van Borneo zijn nog geheel onbekend. WINDSOR EARL, *sketch of the island of Borneo* en zijn *voijage to the west coast of Borneo*, IV, 85. Ook op de Philippijnen zijn vulcanen; de bergen zijn ook hier zeer hoog. BERGHAUS, *Asia*, I, *die Philippinen*, p. 33, 39.

2) De *Sambas* is meer dan 200 Eng. m. van zijne monding landwaarts in voor schepen bevaarbaar. Zoo ook de kleinere *Poentianak*. WINDSOR EARL, III, 5; IV, 176. De rivier van *Koetei* aan de oostkust schijnt nog grooter te zijn. Ibid. p. 181. Ook de *Bandjarmasin* behoort tot de grooten, p. 184. — VETH, *Borneo's westerafd.* I. D. K.

woonlijk bedekt met digte wouden der grootste boomen; dikwijls strekt zich de welige groei tot aan de boorden der zee uit. Behalve op Celebes, waar zij ook niet zeer groot zijn, vindt men geene grasvlakten; dorre zandwoestijnen vindt men nergens. Geen land vlak bij den evenaar heeft eene zoo talrijke en ontwikkelde inlandsche bevolking. Het is door zachtheid van klimaat, rijkdom van voortbrengselen en gemakkelijk verkeer met andere landen een der schoonste en meest begunstigde landen der geheele aarde.

Eene meer uitvoerige beschrijving der afzonderlijke deelen van den archipel ligt buiten het plan van dit werk; wat hier tot begrip van latere mededeelingen in groote trekken moet worden bijgevoegd, is eene algemeene opgave van de belangrijkste eigenaardige voortbrengselen dezer eilanden 1).

Voortbrengselen.

Wij hebben reeds boven vermeld, dat rijst bij het grootste gedeelte der eilandbewoners, even als in Indië, het hoofdvoedsel vormt; Java is namelijk een voor den rijstbouw voortreffelijk geschikt land; zijne rijke bewatering, de vruchtbare bodem, het gelijkmatig warme klimaat maken het op de gunstigste plaatsen mogelijk, ten allen tijde van het jaar rijst te oogsten 2). Op een gedeelte

---

1) Over Malaka geeft RITTER bijna al het tot dus verre bekende IV, 1, 1 vlgd. Vervolgens NEWBOLD over de afzonderlijke staten van het schiereiland in het *As. J. of B.* III, 601; IV, 241, 297, 537; V, 61, 257, 505, 561, 626. Over Sumatra vgl. MARSDEN, *history of Sumatra*, London, 1818. De *Memoirs of the life and plubic services of Sir.* T. S. RAFFLES, London, 1830. Over de Bataks *Journ. of the R. As. Soc.* II, 43 van JAMES LOW; *Trans of the R. As. Soc.* I, 485 van de zendelingen Burton en Ward (vertaald in de Bijdr. van 't Koninkl. Delftsch Inst.) Junghun's *Battaländer*, Willer's verh. over Mandheling (Tijdschr. voor N. I., 8ste Jaarg.) enz. enz. *Account of Bali* bij RAFFLES, *Java*, II, 231. Over de Philippijnen: *Historia de las istas Philipinas, por Martinez de Zuniga.* BERGHAUS, p. 5.

2) De tijd van den rijstoogst is voor man en vrouw, voor groot en klein een feest. De bewoners der Javaansche dorpen (*dessas*) en gehuchten (*kampongs*) gaan dan naar het veld, binden de garven op en keeren dan op wagens met karbouwen (*bos caribo*) bespannen terug. — De rijst heeft in de inlandsche talen drie verschil-

van den oostelijken archipel vervangt de sagopalm (metroxylon Sagoe), die ook over andere deelen verspreid is, de rijst; de boom is op ééne uitzondering na de laagste der palmen, en heeft op ééne uitzondering na den diksten stam, welks zwamachtig merg de stof oplevert, die aan de inwoners tot brood dient. De boom groeit in groote wouden en vereischt geene zorg. Geene voedingsstof van het dagelijksche leven wordt gemakkelijker gewonnen; zij staat echter bij de rijst en bij de verschillende soorten van koren der gematigde luchtstreek in voedzaamheid achter en wordt te gemakkelijk verkregen, om de inwoners op weldadige wijze tot inspanning te kunnen aansporen.

De archipel bezit in groote hoeveelheid de overige voedende planten en boomen, die in de tropische gewesten te huis behooren; wij kunnen die hier niet allen opsommen; slechts de meest eigenaardige zullen wij vermelden. De in het wild groeijende Gomoeti-palm 1), de dikste van allen, geeft aan de inwoners te gelijk zijnen palmwijn, zijne suiker, een voedingsmiddel en eene voortreffelijke grondstof voor touw. In vruchten bezit de archipel den rijksten en kostbaarsten overvloed; de allerschoonste vruchten van deze soort, de *mangoestan* 2) en de *doerijan* 3), groeijen in geen ander land. Niet minder groot is de rijkdom in groote boomen voor gebouwen en huisraad; ook is het getal van die, welke gom of harst opleveren, zeer belangrijk. Van specerijen is de archipel alleen bezitter van den kruidnagel en de muskaatnoot. De eerste behoort oorspronkelijk op de vijf Molukkos te huis en groeit minder welig, wanneer hij naar de naburige eilanden wordt overgeplant; zoo draagt de kruidnagelboom op Amboyna, tot welk eiland de Hollanders vroeger „ter liefde van hun monopoliesysteem,'' den

lende namen, naarmate zij in den bolster, gebolsterd of gekookt is, zoo heet b. v. in het Javaansch de niet gebolsterde *pari* (hoog-Jav. *pantoen*) de gebolsterde *uwos;* (hoog-Jav. *bĕras*) en de gekookte *sĕga* hoog-Jav. (*sĕkoel*). D. K.

1) Meer bekend onder den Jav. naam *aren*, en in de Molukkos onder den van de Portugesen ontleenden *Saguweer*. V. D. T.

2) LASSEN bezigt hier het Engelsche *mangustin;* de vrucht heet in het Maleisch *manggista* en in het Javaansch verkort *manggis*. V. D. T.

3) d. i. „de doornige'' wegens de stekels op de schil dezer vrucht (*durio zibethinus*). V. D. T.

bouw trachtten te beperken, 2 à 3 jaren later vrucht, dan in zijn oorspronkelijk vaderland, en vereischt meer zorg, terwijl hij zonder eenige verzorging het best op de Molukkos groeit. Deze reeds bij de Ouden zeer gezochte specerij wordt echter door de bewoners van de eilanden, op welke zij te huis behoort, niet gewaardeerd of gebruikt, ja zelfs de naam is niet van de oorspronkelijke bezitters van het gewas, maar van de Chinesen en Indiërs afkomstig 1). De muskaatnootboom was oorspronkelijk meer verspreid en wordt in nieuw-Holland, Kotjin China en het zuidelijke Dekhan gevonden, maar draagt hier slechts eene vrucht zonder specerij; de kring van den werkelijken groei van den boom is bijna eveneens begrensd als die van den kruidnagel; hij omvat Ceram, Gilolo, Ternate en de omliggende eilanden, Amboyna, Boero en de naburige. Dezen boom hebben de Hollanders trachten uit te roeijen, behalve op de drie kleine eilanden, Poelo Ay, Banda en Nera. Ook de waarde van deze specerij wordt door de oorspronkelijke bezitters gering geschat; de algemeene naam daarvoor in den archipel is Sanskrit 2). Eigenaardig in den archipel is de *koelit-lawang* 3), eene soort van laurier, welks bast door de inwoners als specerij en als parfum gebruikt wordt; de schors van

---

1) CRAWFURD, I, 497. *Tjangkeh* en *Boewah-* of *Boenga-Lawang*, d. i. vrucht of bloesem van den *Lawangga;* dit is de Sanskritnaam van den boom en (in het neutr.) van de vrucht *καρυόφυλλον* (*garyophyllon*, PLINIUS, *Hist. nat.* XII, 15) schijnt niet van Indischen oorsprong te zijn (zie noot 3).

2) *Pala*, uit het Sanskr. *phala*, (*vrucht*). CRAWFURD, p. 506. De Sanskrit-lexica geven aan het woord ook de beteekenis muskaatnoot. CRAWFURD verwerpt met regt de opgave van RUMPHIUS, dat de Dekhansche naam *djaiful* „Javaansche bloem" beteekent en stelt daarvoor in de plaats *djatiphala*, vrucht der *djati*, vermoedt echter, dat dit de Teak-boom van Java is. Echter kenden waarschijnlijk de Indiërs den boom beter, daar zij de specerij ook *djatikosja*, „uit de schede der *djati*-noot ontstaande" noemen. *Djati* schijnt dus zoowel den boom als de noot aan te duiden; *kosja* moet het netvormige omhulsel der noot zijn. Sanskrit ook *trikha*, *samoedrānta* (*van het einde van den Oceaan*) enz.

3) Dit *lawangga* (*kruidnagel*) is Sanskrit; de Maleische naam is *koeliet lawang* (d. i. *lawang*-bast); *lawang* is, zoals ik in mijn Bat. woordenboek heb aangetoond, het oud-Maleische woord voor „spijker" (Bataksch: *labang*) en deswegen de naam van den kruidnagel. Het blijkt dus, dat het Sanskrit hier van het Mal. den naam ontleend heeft. V. D. T.

den *měsoei* dient tot hetzelfde doel; deze boom groeit alleen in westelijk nieuw-Guinea. Wij willen hier nog slechts twee zeer gezochte en beroemde voortbrengsels van den archipel vermelden. De kamferboom verschilt van den laurier, uit welken de kamfer in Japan gewonnen wordt en is een hooge boom des wouds, die in de vlakte digt bij de kust in het wild groeit; hij komt slechts voor op Sumatra en Borneo en wel uitsluitend tusschen den evenaar en 3° N. b. De kamfer is eene gekristalliseerde olie, die men in sommige dezer boomen vindt. Den naam kunnen wij tot aan het Sanskrit nagaan, waarin die *karpoera*, d. i. „wit" is 1).

Benzoë (Engelsch: frankincense) is de gom, die uit eenen niet hoogen boom voortkomt, welke slechts in dezelfde streken als de kamfer, ofschoon hier en daar ook ten zuiden van de linie, in heete, vochtige lage landen en op vetten grond groeit; het is eene bekende, nog heden zeer gezochte wierooksoort, die de eilandbewoners evenzeer gebruiken, als de Mohammedanen en Christenen. De naam is inlandsch en luidt *kamănjan* of *měnjan* 2). Minder rijk is de archipel aan bijzondere dieren, namelijk nuttige, wanneer men de visschen uitzondert, die in overvloed gevonden worden en aan vele stammen bezigheid en voedsel verschaffen. De olifant behoort behalve op het noordwestelijke Borneo slechts op Sumatra en Malaka te huis; op deze beide laatsten ook de zeldzame tapir 3); den koningstijger vindt men op de genoemde eilanden en op Java. De orang oetan, de „mensch des wouds" 4) wordt op Sumatra en Malaka in reusachtige grootte gevonden, bovendien op Borneo en elders. Het paard is klein van ras;

1) In het Maleisch *kapoer Baroes*, d. i. eigenlijk, wegens de gelijkenis, *Barossche kalk*. In het Dajaksch heeft nog den nevenvorm *karapoera*, waaruit blijkt, dat het inlandsche woord uit het Sanskrit moet overgenomen zijn. V. D. T.

2) CRAWFURD, p. 515. Voor de Sanskritnamen vergel. men LASSEN, *Ind. Alt.* I, 290. In het Bataksch *hamindjon* of *Kĕmĕndjĕn*. V. D. T.

3) *Asiatic Journal of B* III, 605.

4) Dit is niet de naam, dien de Maleijers aan het dier geven, daar zij het, even als de Bataks *mawas* noemen. Onder *orang oetan* verstaat men in het Maleisch „een wilde." V. D. T.

maar schoon en krachtig, het wordt echter slechts weinig gebruikt. Het rund wordt op de eilanden niet gemist, zijne plaats wordt echter gedeeltelijk door den buffel ingenomen, die van voortreffelijke soort en zeer gemakkelijk te temmen is; daarom wordt hij ook als ploeg- en lastdier gebruikt. De eilanden zijn rijk in zeldzame vogels met prachtvolle vederen, die voor sieraden worden gebruikt; als handelsartikelen zijn de nesten van eene zekere zwaluw belangrijk, omdat de Chinesen daarvan groote liefhebbers zijn.

De archipel bezit zeer voortreffelijke metalen; geen land is rijker aan tin (*timah*), hetwelk op Malaka en de eilanden aan de kust er van, vooral op Joenkceylon, daarna vooral op Bangka voorkomt. Goud daarentegen is zeer algemeen verspreid; naar den rijkdom volgen elkander op Borneo, Sumatra, Malaka, Celebes, Losong (Luçon); waarschijnlijk is ook nieuw-Guinea er zeer rijk in; weinige landen leveren zoo veel er van op, als Borneo. IJzer vindt men niet dikwijls, en in geene groote hoeveelheid; van de nuttige metalen is koper het meest voorhanden; ook hiermede zijn Sumatra en Borneo het meest begunstigd. Zilver en lood zijn nog niet in den archipel ontdekt. Eindelijk behoort Borneo tot de weinige landen, waar diamanten gevonden worden.

II. De volken van den Indischen Archipel.

De archipel biedt, zooals de eilandenwereld der groote zee in het oosten, het merkwaardige verschijnsel van eene dubbele bevolking op, de bewoners behooren òf tot een negerachtig ras, òf tot een bruinachtig; het laatste heeft men gedeeltelijk het Maleische, gedeeltelijk het Polynesische genaamd, en wanneer men de twee hoofdafdeelingen er van, naar mate zij ten oosten, of ten westen van de eilanden van nieuw-Guinea wonen, onderscheidt, hen in eene vóor- en achter-Polynesische verdeeld; de vóor-Polynesische behoort tot den archipel 1).

De negerachtige stammen vindt men in den archipel, met uitzondering van nieuw-Guinea, waar zij alleen of bijna alleen het land in bezit hebben, naast de bruine, slechts in het binnenland der groote eilanden, in oorspronkelijke onbeschaafdheid en stompzinnigheid, in wouden een kommervol leven leidende; zij zijn zonder twijfel door de bruine menschen naar deze wildernissen verdrongen; op de Sunda-eilanden zijn zij in den historischen tijd uitgeroeid 2). Zij verdwijnen over het algemeen voor de bescha-

---

1) MARSDEN, *on the Polynesian or East-insular languages*, in zijne *Miscellaneous works*. London 1834, p. 3 zegt: *hither*, *further Polynesian*. W. VON HUMBOLDT, *Ueber die Kawi-Sprache*, I, 1, vlgd. II, 208 noemt de geheele volkenfamilie *Maleisch*, de bruinkleurige volken in den archipel *Maleisch* in *engeren* zin.

2) CRAWFURD, I, 18.

ving, zooals de noord-Amerikaansche Indianen; op het in beschaving het meest gevorderde eiland van den archipel, Java, zijn zij geheel verdwenen; zij komen thans nog slechts in enkele streken voor 1). De Maleijers noemen hen Poewapoewa „kroesharig 2)", van daar ons Papoea; de Spanjaarden de kleine negers (Negritos); op sommige plaatsen dragen zij nog andere namen. Deze Australische negers verschillen echter inderdaad door ligchamelijke kenteekenen van de Afrikaansche 3). Hunne arme, weinig bekende talen schijnen bij elken kleinen stam af te wijken; evenzeer wijken zij gezamenlijk van de taal van het tweede volk af 4).

Dit komt in de afzonderlijke stammen zoo zeer overeen, dat dezelfde algemeene beschrijving voldoende is 5). Hunne ligchaamsgestalte is kort, ineengedrongen en krachtig; de mannen zijn gemiddeld niet langer dan 5 voet 2 duim (Engelsche maat) 6),

---

1) Op Losong (Luçon) heeten zij *Igoloti;* te Kĕdah (Queda) op Malaka *Sămang.* RITTER, III, 1130. Zij bezitten geheel de Andaman-eilanden. Ook op andere eilanden komen zij in klein aantal voor. Hunne voornaamste woonplaatsen zijn thans nieuw-Holland, vervolgens nieuw-Guinea en de zuidoostwaarts daaraan grenzende eilanden. Men meent, dat ook de Nicobaren door Maleijers bewoond zijn; CRAWFURD, I, 25. HELFER, *As. I. of B.* VIII, 977 verklaart hen voor een mengsel van verschillende naburige volken. Dit komt meer met de taal, die niet Maleisch is, overeen.

2) Deze beteekenis door LASSEN opgegeven, is alles behalve zeker de oorspronkelijke; daar het Maleisch wel dit ras »poewa poewa" noemt, maar voor »kroesharig" een ander woord bezigt. V. D. T.

3) »Hunne huid heeft niet de glanzig zwarte kleur der negers, maar is lichter en naar het bruine trekkende. Overigens verschillen zij hierin van de echte negers: het wollige haar groeit in bosjes, elk haar is spiraalvormig gekruld. Het voorhoofd is hooger en het achterhoofd niet zoo plat afloopende: de neus steekt meer uit. De bovenlip is langer en meer vooruit stekend, zoo zelfs, dat de kin geen deel van het gezigt vormt, welks onderste gedeelte door den mond gevormd wordt. De billen zijn lager dan bij de negers, maar de kuiten even hoog." Volgens een Papoea van nieuw-Guinea. Zie RAFFLES, II, 235. Zij zijn allen klein, nooit langer dan 5 voet en hebben zwakke ledematen. De Andamanen worden beschreven door R. H. COLENBROOKE, *On the Andaman islands*, in *As. res.*, IV, 385. Over de Papoeas zie G. W. EARL, *The native races of the Indian Archipelago.* Lond. 1853.

4) MARSDEN, p. 4. CRAWFURD, II, 80.

5) CRAWFURD, I, 19. Vgl. de opgaven bij RITTER, III, 1140. Over de groote overeenkomst der Maleische volken onderling vergel. men RAFFLES, *Java*, I, 56.

6) 5 voet 2 duim (Rijnl. maat) moet de inlandsche soldaat in het Nederl. leger hebben. V. D. T.

de vrouwen 4 voet 11 duim. Hunne onderste ledematen zijn vrij groot en zwaar, maar niet misvormd. De armen zijn meer vleeschig dan gespierd. De vrouwen hebben eene naar evenredigheid van de grootte van hun ligchaam kleine borst; hun geheele bouw mist de symmetrische sierlijkheid der vrouwen van Indië. Het gezigt is rond, de mond wijd, de tanden zijn, wanneer zij niet kunstmatig zijn bedorven, bijzonder schoon. De kin helt over tot een vierhoekigen vorm, en de hoek van het beneden-kakebeen steekt in het oog vallend vooruit. De kaakbeenderen zijn hoog en de wangen daardoor tamelijk hol 1). De neus is kort en klein, nooit vooruitstekend, maar ook niet stomp, de oogen zijn klein en zwart, zooals bij alle oosterlingen. De kleur der huid is gewoonlijk olijfkleurig 2), met weinig verscheidenheid; klimaat en levenswijze schijnen geenen invloed op hen te hebben; de licht gekleurden vindt men in het westen, maar onder dezen wonen eenigen, zooals de Bataks op Sumatra, juist onder de linie; de Javanen, die in hunne levenswijze de beschaafdste onder allen zijn, behooren tot de donkerkleurigste stammen van den archipel, de Dajaks op Borneo, van welke sommige stammen kannibalen zijn, tot de lichtsten. De huidkleur is helder en zuiver; blozen kan men zeer zelden bij hen waarnemen. Het haar is lang, glad, ruw en steeds geheel zwart. Zij zijn niet zeer harig, behalve op het hoofd; op de ledematen en op de borst der mannen vindt men bijna nooit haar, en de baard is zeer dun.

1) Deze holheid der wangen is het gevolg van het slijpen der tanden; want bij de natiën, die zulks nog niet doen, zoo als b. v. bij de diep in het binnenland wonende Bataks, is de wang vol te noemen, en even zoo bij de natiën, die de tanden slijpen vóór den leeftijd, waarop zulks anders geschiedt. Het is zonderling, dat geen der schrijvers over dit ras van het meest in het oog vallende kenmerk melding maakt, namelijk van de buitengewoon dunne bovenlip, die de oorzaak is, dat de lippen, — wanneer de tanden, die over het algemeen vrij lang zijn, op elkander staan, — zoo lang de tanden nog niet geslepen zijn, den mond niet sluiten. Zou dus het slijpen der tanden, dat bij alle natiën van den archipel nog niet in zwang is, toegeschreven moeten worden aan de zucht een natuurlijk rasgebrek te verhelpen? V. D. T.

2) CRAWFURD zegt *brown-coloured;* bovengenoemd gevoelen is dat van W. VAN HUMBOLDT. RAFFLES, I, 59 zegt: zij zijn eerder *geel*, dan koperkleurig of zwart, en CRAWFURD, I, 23 merkt zelfs op, dat *goudgeel* bij de Maleijers de schoonste huidkleur is. Dit gevoelen deelt MARSDEN, p. 14.

De bewoners der Indische eilanden komen in gedaante en kleur het meest met de Siamesen en Burmesen overeen, ofschoon zij ook van dezen belangrijk verschillen. In één woord zij zijn een zeer duidelijk afgescheiden volk, onderling zeer op elkander gelijkend, maar zeer verschillend van alle andere volken.

Terwijl de Maleijers ligchamelijk het meest overeenkomen met de bewoners van westelijk achter-Indië, wijst hunne taal aan, dat zij in de naauwste verwantschap met de lichtkleurige volken van den grooten Oceaan staan. Niet alleen de Malagassen 1) in het westen, ook de bewoners van de eilanden der zee tusschen het Paasch-eiland, nieuw-Zeeland, de Vriendschaps- en de Sandwichs-eilanden hebben talen, die met de Maleische verwant zijn 2). Dit is niet alleen eene overeenstemming in de aanwijzing der voorwerpen door dezelfde of door volgens bepaalde wetten veranderde vereenigingen van klanken of woorden, maar deze talen behooren allen tot hetzelfde grammatische systeem 3). Dit systeem is niet gegrond op verbuiging, waardoor de betrekking der woorden in eenen zin tot elkander wordt uitgedrukt; zij gelijken in zooverre op de eenlettergrepige talen, welker eensylbigheid zij echter volstrekt niet bezitten, daar zij integendeel meer tot meersylbigheid overhellen; haar hoofdtrek is: „de woorden als tot eene bepaalde grammatische kategorie behoorend te kenmerken, of wel algemeene betrekkingen en verhoudingen er door uit te drukken, waardoor een geheel aantal er van aan een begrip van soort onderworpen is 4)." Deze vormingen nuanceren dikwijls op de fijnste wijze de beteekenis der grondwoorden; vooral in het Tagaalsch heeft zich een dergelijk, zeer kunstrijk systeem ontwikkeld. Daar de grammatische verbuigingen ontbreken, dient òf de woordplaatsing tot aanvulling, òf grammatische woorden worden, ofschoon zelden, in plaats van de vormen gesteld. In het aantal dier vormingen en in de klank-middelen, door welke zij worden

1) Wel te verstaan de op Madagaskar heerschende Maleische stam der Hoewas. V. D. T.

2) W. VON HUMBOLDT, *Ueber die Kawi-Sprache*, I, 209, 216, 223, 280.

3) Ibid., p. 283.

4) Ibid., p. 285, waar het charakteristieke van dezen taalstam voortreffelijk en duidelijk wordt blootgelegd.

bewerkt, vertoont zich de groote verscheidenheid dezer talen; zij worden verdeeld in twee hoofdclassen, die met hare geographische ligging overeenkomen; die der Zuid-zee staan tegenover die van den archipel; tot de laatsten behoort de Malagassische, de eersten zijn de eenvoudigste en oudste 1).

Even als in den geheelen taalstam het systeem op verschillende wijze gevormd is en daardoor twee classen ontstaan, vertoonen zich ook binnen de Maleische classe of de talen van den archipel ondergeschikte onderscheidingen, door welke zij, even als de eilanden, op welke zij heerschen, in vele groepen verdeeld worden. Deze verdeeling geeft ons tevens een overzigt van de volken van den archipel. Wij beginnen met het Westen 2).

1) Het schiereiland Malaka is, zoo als bekend is, van Sumatra uit bevolkt, waar nog heden het rijk Menang Kabau in het binnenland aan beide zijden van den evenaar als algemeen stamland der *Orang Malajoe* of Maleijers in den engsten zin erkend wordt 3). Hunne eerste colonie was Singapoera, ongeveer 1160 gesticht; sedert 1252 was Malaka de hoofdstad. De taal der Maleijers heerscht niet slechts in deze hunne oudere woonplaatsen, maar is ook die der Korintji, die ten zuiden aan Menang Kabau wonen 4); door coloniën is het Maleisch ook wijd over den archipel verbreid; het is tevens de lingua Franca voor het verkeer aldaar geworden; daardoor zijn vele Maleische woorden in andere talen overgenomen.

2) Sumatra. — Wij kennen hier de Bataks ten noordoosten van Menang Kabau, de bewoners van Atjèh 5) of van de noordspits van Sumatra, de Rĕdjang ten zuidwesten van Menang Kabau, de Lampoeng in het zuidelijkste gedeelte van Sumatra; deze hebben verschillende talen, die bijna allen slechts door woordenlijsten

1) W. VON HUMBOLDT, p. 291, 288, 293.

2) Het eerste belangrijke overzigt over de talen van den archipel is gegeven door JOHN LEYDEN, *on the languages and literature of the Indochinese nations* in de *Asiatic researches*, X, 158 vlgd.

3) MARSDEN, *Sumatra*, p. 327. CRAWFURD, II, 371.

4) Ibid., p. 18.

5) (of Atjeh); bij de Portugesen Açem en bij de Engelschen Acheen. V. D. T.

bekend zijn, echter slechts in zooverre, dat hare meer of min groote verwantschap met het Maleisch zeker is 1).

3) Java. — Met de naburige eilanden in het oosten heeft het vier talen: het Soendasch in het westelijke, bergachtige binnenland, het eigentlijke Javaansch in het overige gedeelte van het land, en vervolgens de talen van Bali en Madoera 2).

4) Van *Borneo* weten wij met betrekking tot talen nog alleen dit, dat er daar bij de Dajaks, zoo als men de minder beschaafde in het binnenland wonende volken noemt, zeer velen gevonden worden; ofschoon zij zeer onbeschaafd zijn, en sommigen nog menschen eten, behooren zij volgens de kleur tot de Maleische stammen; het zijn dus misschien verwilderde Maleijers, even als de *Orang Bĕnoewa* (de menschen van het land) en de Djakoens op Malaka 3).

5) Op Celebes vindt men twee grootere talen: die der Boegis (of juister Woegis) en die der Makkasaren (of Mangkásarăs), behalve de meer beperkte Mandar en de tongvallen van enkele wilde stammen in het binnenland, die den naam Harafora (Alfoeren) of Toeradja dragen, naar hunne lichtere kleur te oordeelen tot de Maleijers behooren en misschien slechts verdrongene en verwilderde stammen van het groote eiland-volk zijn. De talen van vele naburige eilanden, van Sĕmbawa tot Timor en verder, zijn meer verwant met de talen van Celebes, maar minder bekend 4).

6) Op de Philippijnen, het eiland Mangindanao en in den archipel der Soeloe-eilanden heerschen onderling verwante takken van de groote Maleische taal, waarmede wij door den ijver der Spaansche geestelijken zijn bekend geworden. Er zijn er namelijk vier:

---

1) MARSDEN, p. 28, 35. Op de eilanden aan de westkust van Sumatra komen vele kleinere talen voor. Is *Sumatra* niet Sanskrit: de schoon begaafde? LAS. -- Sumatra is een door het Arabisch heen door de Portugesen aan het eiland gegeven naam, en eene verbastering van *Samoedra* (Sanskr. „oceaan"), den ouden naam van het hedendaagsche *Pasei*, en in de middeneeuwen de voornaamste handelplaats op de oost-kust van het eiland. In de Arab-Mal. theologische werken heet Pasei nu nog Samathrā. V. D. T.

2) RAFFLES, *Java*, I, 356. *Zeitschrift f. d. K. d. M*, IV, 232.

3) W. VON HUMBOLDT, I, 6. RITTER, IV, 1, 132.

4) CRAWFURD, II, 60. RAFFLES, II, 187. MARSDEN, p. 44, 49. W. VON HUMBOLDT, II, 310.

het Tagaalsch, de hoofdtaal op het eiland Luçon, het Bisajasch, Pampangasch en Ilokosch, benevens andere kleinere talen 1). In het noorden van Luçon vindt men nog de oorspronkelijke taal van Formosa (het Faworlangsch), die met het Maleisch verwant is 2).

Wanneer men overweegt, dat de verwantschap der Maleische talen en die van de Zuid-zee zoodanig is, dat zij de afstamming der volken, die ze spreken, van een gemeenschappelijken wortel onderstelt 3), dat de talen der Zuid-zee de zuiverste, oorspronkelijke type er van bewaard hebben, dat vervolgens onder de twee hoofdclassen van het groote eiland-volk de bewoners van de Zuidzee-eilanden en niet de met hen in taal verwante bewoners van den Indischen archipel de schoonste, krachtigste ligchaamstype onvermengd hebben bewaard, terwijl deze type in den archipel door toenadering tot het achter-Indische charakter misvormd is, dat in de Zuid-zee, tot in de nabijheid van nieuw-Caledonië, de nieuwe Hebriden en van nieuw-Ierland het schoone ras uitsluitend en onvermengd gevonden wordt en men eerst in het westen van dit gebied op het oostersche negerras stoot, hetwelk de oudste bevolking van den Indischen archipel moet geweest zijn, dat eindelijk de passaatwinden tusschen 10° N. b. en 10° Z. b. tien maanden onophoudelijk in de Stille-zee uit het oosten waaijen en alle stroomingen van den Oceaan daar dezelfde rigting hebben, zoodat de kleine schepen en de geringe kennis der scheepvaart bij de eiland-bewoners zulke hinderpalen noch overwinnen, noch vermijden konden; dan schijnt alleen de meening, dat de bevolking van den archipel uit het oosten daar heen gekomen is, geloof te verdienen 4). Daar onderwierpen zij de inlandsche Papoea-stammen, echter niet zonder vermenging en misvorming van hunne eigene type.

---

1) MARSDEN, p. 39. W. VON HUMBOLDT, II, 315.

2) S. KLAPROTH, *description de l'île de Formosa*, in de *Mémoires relatifs à l'Asie* I, 321. In de *Verhandelingen van het Bataviaansch genootschap*, XVIII, p. 31 en vlgd. en p. 437 vlgd. komen twee Faworlangsche woordenboeken voor. Het eerste is zeer uitvoerig.

3) W. VON HUMBOLDT, II, 216.

4) MOERENHOUT, *Voyage aux îles du grand Océan*, II, p. 250. D'URVILLE, *Voyage de l'Astrolabe philologie*, p. 301.

Zij bewaarden, wat de grammatica betreft, hunne taal zuiver, ten minste de grootere volken; waarschijnlijk hebben zij enkele woorden voor nieuwe voorwerpen uit de overal verschillende talen der Papoea, waarmede hunne afzonderlijke stammen in aanraking kwamen, overgenomen, daar zelfs het rijke en reeds vroeg tot vaste vormen gekomene Sanskrit niet vermijden kon, enkele uitdrukkingen aan de vroegere Indische talen te ontleenen. Hieruit kan men het verklaren, dat op vele kleinere eilanden van den archipel zeer gemengde talen voorkomen. De Maleijers kwamen niet overal in groot getal aan, en daar waar de Papoea's het grootst in aantal bleven, bleef ook een grooter gedeelte van hunne taal behouden. Wij weten echter over de vermenging dezer kleinere talen nog zeer weinig en het bewijs, dat de alleen in enkele Maleische talen voorkomende woorden aan de oorspronkelijke (hoofd-)talen van een verschillenden stam ontleend zijn, moest eerst voldoend geleverd zijn. Hoe verder de Maleijers van elkander op de tallooze eilanden woonden, des te gemakkelijker kon hunne gemeenschappelijke taal bij elken stam iets bijzonders aannemen 1).

Eene geheel tegenovergestelde rigting moet men aan den loop

1) CRAWFURD bouwt zijn vermoeden van één oorspronkelijk, groot Polynesisch volk, waardoor de algemeene Polynesische taal verspreid werd, op zijne analyse der talen. Hij verplaatst dit volk naar Java. Zie *Ind. Arch.* II, 86. De verspreiding van hier uit over den grooten Oceaan is echter bijna onmogelijk. Ook kwamen de Maleijers gewis niet als één enkel volk in den archipel, maar in verschillende stammen verdeeld en op verschillende tijden. CRAWFURD geeft de volgende bestanddeelen op van elke Maleische taal: *Ind.Arçh.* II, 79. 1) de oorspronkelijke taal der onbeschaafde horden, uit welke de stam zijnen oorsprong had, die voor het radicale gedeelte der taal kan worden gehouden; 2) de groote Polynesische taal; 3) de taal van den naburigen stam; de vier overige bestanddeelen behooren tot vreemde talen, Sanskrit, Arabisch enz. — Zulk eene afleiding der volken en talen en de mechanische zamenvoeging der laatsten kon onmogelijk door eenen taalgeleerde als WILHELM VON HUMBOLDT worden beaamd en deze heeft dan ook CRAWFURD's hypothese grondig wederlegd, *Über die Kawi-Sprache*, II, p. 212 vlgd. Ook had MARSDEN er reeds gewigtige bedenkingen tegen gemaakt, p. 13. CRAWFURD's eerste bestanddeel zou eerst na naauwkeurige vaststelling der klankwetten en van den geheelen wortelschat der Maleische talen, vervolgens na onderzoek der nog overgeblevene Papoea-talen (van welke wij nog zeer onvoldoende woordopgaven bezitten) kunnen worden bepaald. Maar dit is nog niet geschied. Daarbij is zijn derde bestanddeel niet gemakkelijk van de oorspronkelijk Polynesische of Maleische woorden te onderscheiden.

der hoogere beschaving bij de volken van den archipel toeschrijven. Deze ging van het westen naar het oosten, kwam uit vóór-Indië en vormt den band, door welken de geschiedenis van den archipel in noodzakelijken zamenhang staat met Indië. Men moet gewis toegeven, dat in den archipel een zekere, niet geheel te verwerpen trap van beschaving oorspronkelijk en zonder vreemde hulp bereikt was, waarschijnlijk overeenkomende met die, welke de Europaeanen op de eilanden van de Stille-zee vonden 1). De beweging, die in deze niet verder voortgaande beschaving gebragt werd, de elementen van hoogere beschaving, even als het meer kunstrijke gebruik van de schatten der natuur, de meer ontwikkelde vorm van het godsdienstige bewustzijn met zijne gevolgen, eene rijke mythologie en epische poësie, eene grootsche tempelbouwkunst en eindelijk de kennis van het schrift kwamen uit Indië en hebben breede sporen van den Indischen invloed op de ontwikkeling der eiland-bewoners achtergelaten, zoo dat de geschiedenis er van de Indische aanvult.

1) Een van de leerzaamste en aanlokkelijkste gedeelten van het werk van CRAWFURD is zijne bepaling van den oorspronkelijken toestand van beschaving van den archipel door de taal. De resultaten van zijn onderzoek worden hier met zijne eigene woorden wedergegeven, II, 85: „Volgens de bewijzen, die in de taal liggen, kunnen wij over de beschaving van dit volk het volgende aannemen: zij hadden eenige vorderingen gemaakt in den landbouw, zij kenden het gebruik van het ijzer en hadden bewerkers van dit metaal, even als van het goud, en maakten waarschijnlijk kleine sieraden van dit laatste; zij kleedden zich in weefsels uit de vezelachtige basten van planten, die zij op het weefgetouw weefden; zij kenden echter nog niet het gebruik van boomwollen weefsels, die zij eerst later van het Indische vaste land verkregen; zij hadden de ossen en buffels getemd en gebruikten die als trek- en last-dieren; het zwijn, het hoen en de eend gebruikten zij tot voedsel. Zulk een volk stond naar alle waarschijnlijkheid op een hoogeren trap van maatschappelijke beschaving, dan de oude Mexicanen, die het gebruik van het ijzer en van de grootere dieren niet kenden; ook vertoont de verre verbreiding der taal over de zeeën, dat zij belangrijke vorderingen in de scheepvaartkunst gemaakt hadden, hetwelk de Mexicanen niet hadden gedaan. Indien zij de schrijfkunst en eenen inlandschen kalender bezaten, zoo als waarschijnlijk is, overtroffen zij hen nog meer."

III. Geschiedenis van den Indischen Archipel. 1)

In den Indischen archipel is Java het eenige eiland, welks geschiedenis men tot in vroegeren tijd kan opsporen, ofschoon het begin van zijne geheel zekere geschiedenis veel later is dan zelfs in achter-Indië; want zij begint eerst geheel zeker te worden met het jaar 1474, waarin Madjapahit, de hoofdstad van den magtigsten inlandschen staat door de Mohammedanen verwoest werd. Deze gebeurtenis vormt een keerpunt in de Javaansche geschiedenis, omdat tot dien tijd de Indische invloed op Java de eenige was gebleven en zich ongehinderd had doen gelden, maar van dien tijd af de Islam zijne werking begon te doen gevoelen. Men vindt echter nog eene vroegere gebeurtenis, waarvan men den tijd met genoegzame zekerheid kan vaststellen en die belangrijk genoeg is, om hier als het tijdstip te worden aangenomen, van waar men de geschiedenis van Java kan beginnen. Dit is de stichting van Mĕn̈dang Kamoelan in het jaar 603 of 599 na Chr. door den uit Indië overgekomen BRAWIDJAJA SAWELA TJALA, wiens rijk het eenigste is van de oudere, dat langen tijd bestaan heeft 2).

---

1) De correctie der inlandsche eigenamen bij LASSEN liet zoo veel te wenschen over, dat wij overal stilzwijgend daarin verandering hebben gemaakt. VERTAL.

2) RAFFLES, *history of Java*, II, 82. Deze stichting had plaats in 525 der Javaansche Saka-aera, welker aanvang òf, zoo als in Indië, 78, òf 74 jaar na Chr. wordt gesteld. — Er worden meer dan éen Mĕn̈dang opgegeven; Mĕndangkamoelan is 't *begin-Mĕn̈dang*. V. D. T.

Over hunne oude geschiedenis bezitten de Javanen geene werken, die in den eigenlijken zin den naam *historische* verdienen; zij spreken elkander in vele gevallen tegen en bevatten meestal slechts overleveringen 1). Eene meer naauwkeurige opgave kan hier daarom wegblijven.

Het onder alle, ook de grootere eilanden van den archipel zoowel door zijne gunstige ligging, als door zijne menigvuldige en kostbare voortbrengselen bevoorregte Java kan als eene vreedzame bezetting der Indiërs worden beschouwd en de geschiedenis kent geen tweede voorbeeld van eene zoo gewigtige onderneming der Brahmanen, die het plan hadden opgevat, hunne beschaving naar een vreemd land over te brengen. Een stempel is op de oudste godsdienstoverleveringen, de politische instellingen en de volksvermaken, even als op de taal en de letterkunde gedrukt; de oud-Indische epische overlevering neemt een gedeelte van de oudste geschiedenis in, en de groote strijd, die in den Mahābhārata wordt bezongen, wordt als op het eiland plaats gehad hebbende voorgesteld; het schrift en de tempelbouwkunst zijn van Indischen oorsprong en deze bezit op Java grootsche gedenkteekenen van een eigenaardig charakter, welke met die van het Indische vasteland om den voorrang kunnen wedijveren 2).

Even zeker als dit feit is, zoo onzeker is ook de tijd der Indische volkplanting, van welke deze alles doordringende en duurzame invloed op de beschaving van Java uitging. Daar de inlandsche berigten omtrent dit punt verschillen, zal het niet ongepast zijn

1) RAFFLES, II, 64. In de archiven der Javaansche vorsten worden zulke schriften bewaard. Ook bezit elke voorname familie afschriften en vertalingen er van en brokstukken van geschiedboeken. Men vergelijke hiermede de familie-annalen der voorname Romeinen D. K.

2) Vergel. WILH. VON HUMBOLDT, *Ueber die Kawi-Sprache auf Java*, I, 43, die zich dus uitdrukt: „Wanneer men alles, waardoor men in de Javaansche godsdienstige en geschiedkundige overleveringen, in de politieke instellingen, de letterkunde en de nationale feesten aan Indië en Indische taal, overlevering, dichtkunst en godsdienst wordt herinnerd, afzonderlijk wilde opsommen, moest men eigenlijk eene geheele schildering van Java en zijne bewoners maken; want alles zonder uitzondering ademt dezen noordwestelijken invloed."

van buitenlandsche berigten daaromtrent uit te gaan om voor het volgend onderzoek eenen vasten grondslag te leggen.

De belangrijkste getuigenis is die van den Chineschen pelgrim FA-HIAN, die op de terugreis naar zijn vaderland, hetwelk hij in 414 bereikte, Java bezocht 1). Hij noemt het *Se-pho-ti*, welke naam eene verminking is van *Jāwadwīpa*, d. i. *eiland Java*, en verklaart, dat daar toenmaals vele ongeloovigen en Brahmanen waren, maar dat van de leer van BOEDDHA toenmaals nog geen spraak was. Behalve dit berigt is de opgave van PTOLEMAIOS hier van veel gewigt 2). Volgens hem heet dat eiland *Iabadioe*, hetwelk hij door „gersteiland" verklaart. Volgens hem was het hoogst vruchtbaar, en vond men er ook goud. De twijfel of door den Alexandrijnschen geograaph werkelijk Java, en niet eenig ander eiland van den archipel bedoeld is wordt door twee zaken opgeheven. De eerste is, dat de naam, die door den Chineschen reiziger er aan gegeven werd, dezelfde is, omdat *Iaba-dioe* slechts eene verminking is van *Jāwa-dwīpa*. De inlandsche naam is nog behouden, behalve dat de aanvangletter naar den aard der Prakrittaal in *dj* is veranderd, welke verwisseling reeds in eene oud-Javaansche inscriptie voorkomt 3). Ook noemen de Maleijers het eiland *tanah Djawa* of „het land Djawa" 4). Wanneer de naam ook op andere eilanden van den Indischen archipel is toegepast en men onderscheid gemaakt heeft tusschen een groot- en een klein-Java,

---

1) Zie *Foë Koë Ki*, ou relation des royaumes Bouddhiques, bl. 360 en 367. Dezelfde vorm komt voor in de Japansche Encyclopaedie, namelijk Tjepho; zie *Foe K. K.*, p. 564.

2) PTOLEMAIOS, VII, 2, 29. *Ἰαβαδίου, σημαίνει κριθῆς νῆσος εὐφορωτάτη δὲ λέγεται ἡ νῆσος εἶναι καὶ ἔτι πλεῖστον χρυσὸν ποιεῖν.* De hoofdstad heet Argure (*Ἀργυρῆ*, de zilveren). Ook DELISLE, REICHARDT en anderen houden het voor Java; anderen houden het voor Sumatra (ook VON HUMBOLDT, *Krit. Unters.*, I, 64); MANNERT (V, 192) houdt het voor het eiland Bangka en GOSSELIN voor *Ilha do Mel.* Welligt moet men bij Ptolemaios lezen *Ἰαβαδιπ.* D. K.

3) Deze nog niet bekend gemaakte inscriptie vindt men op een in een ouden Javaanschen tempel ontdekt beeld van Boeddha; het is in het Sanskritsche, *Sjardoela-wikrīdita* genaamde, metrum vervaardigd, en naar den vorm van het alphabet kan men het in de achtste eeuw stellen. De ligging van den tempel wordt niet opgegeven.

4) W. VON HUMBOLDT o. a., p. 63 vlg., waar de verschillende beteekenissen van dit woord worden opgegeven.

bewijst dit latere gebruik van den naam niet tegen de oorspronkelijke, uitsluitende aanspraak van Java op zijn bezit 1).

De tweede zaak betreft de opgave, dat dit eiland zijne Sanskritsche benaming daarvan bekomen heeft, dat het rijk aan gerst geweest is, welke beteekenis ook het Sanskritsche woord *Jāwa* heeft. Nu wordt wel is waar gerst op Java, even als op andere eilanden van den archipel, slechts weinig gebouwd; maar men mag daarbij niet uit het oog verliezen, dat dit Sanskritsche woord ook voor andere soorten van koren kan zijn gebruikt, en in dit geval zeker gebruikt is, omdat volgens de inlandsche overlevering de bewoners in den oudsten tijd slechts éene soort van koren kenden, die in het Javaansch *djĕwawoet*, 2) in het Latijn „panicum Italicum" heet 3).

Voegt men hier nog bij, dat, volgens de getuigenis van denzelfden geograaph, eene stad op het gouden schiereiland of Malaka den naam *Kokkonágara* droeg 4), welks tweede deel in het Sanskrit „stad" beteekent, dan blijkt hieruit en uit den Sanskritschen naam van Java, dat beide landen in het eerste derde gedeelte der tweede eeuw na Chr. aan de bewoners van vóór-Indië bekend waren en dat zij ten minste op Malaka eene stad hadden gesticht. Dat

---

1) Na hetgeen wij weten van den naam *Djawa* (of Sanskr. Jāwa) als naam van Sumatra uit eene inscriptie te *Pagar roejoeng*, waarvan in dit werk later zal gesproken worden, en omdat het waarschijnlijk is, dat de Maleijers zich vroeger Javanen hebben genoemd (zie aant. op 't Bataksche leesboek, bl. 43), wordt de toepassing van *Iabadios* op Java zeer twijfelachtig, te meer daar PTOLEMAIOS van goud, dat op Java niet gevonden wordt, spreekt. V. D. T.

2) Maar dit *djĕwawoet* bevat ook het Indische *Jāwa*, daar het eene zamentrekking is van *djawa awoet* en dus: *strooi-* of *fijnkorrelige djāwa* beteekent, hetwelk overeenkomt met den Batakschen naam *djaba oerè*, daar *oerè* hetzelfde is als het Jav. *awoet*. V. D. T.

3) RAFFLES, o. a., I, 122 en II, 67. De eerste uit Indië gekomene colonisten ontdekten deze soort van koren bij hunne aankomst en veranderden den ouden naam van het eiland *Noesa* (d. i. eiland) *Kĕndéng* in *Noesa Djawa*. Ook in een, ongetwijfeld later, Chineesch werk vindt men, dat *Java* zijnen naam, die er *Tjaoja* luidt, van de groote menigte daar groeijende *panicum Italicum* gekregen heeft. Dat het Sanskritsche woord *jāwa* in de talen van den archipel ook op andere soorten van koren, dan garst, wordt toegepast, blijkt hieruit, dat in de Lampong-taal *djawa* tarwe beteekent; op Soemĕnap heeft echter *djaba* de Sanskritsche beteekenis bewaard; zie RAFFLES, *App.* p. CVI, vgl. ook V. D. TUUK, Bataksch Wdb. onder *djaba*.

4) PTOLEMAIOS, VII, 2, 25.

reeds 300 jaar vroeger Brahmanen volkplantingen in achter-Indië gesticht hebben kan men met bewijzen voldoende staven 1). Het belangrijkste feit echter is, dat men in het begin van de vijfde eeuw op Java vele Brahmanen vond, daarentegen volstrekt geene Boeddhisten. De oudste historische overleveringen der Javanen vermelden de aankomst van Adji-Saka 2). Sommigen stellen zich dezen voor als een magtigen vorst, die eene volkrijke colonie op Java stichtte, maar door eene pest genoodzaakt werd terug te trekken, anderen daarentegen als een heiligen of eenen God. De meeste Javanen schrijven aan hem de invoering der godsdienst, een geregeld bestuur en het letterschrift toe, ook een wetboek, waaruit, naar men meent, ongeveer 900 nog een uittreksel voorhanden was.

Daar Adji-Saka, welke woorden in het Sanskrit *Ādi-Sjāka* 3) moesten luiden, het begin der Sjāka-aera beteekenen, blijkt het duidelijk, dat de Javanen uit misverstand van den stichter dezer aera eenen vorst of een goddelijk wezen hebben gemaakt, aan wien zij het invoeren van godsdienst en wettelijke orde toeschreven en dat van hunne voorstelling alleen juist is de gelijktijdigheid der eerste Indische volkplanting met het aanvangsjaar der Sjāka-aera 4).

Over deze overkomst van Indiërs komen nog twee overleveringen voor, onder welke die de voorkeur verdient, waarin de

---

1) LASSEN, *Ind. Alterth.*, II, 1034.

2) Hieruit blijkt, dat FRIEDRICH's bewering in de verhandelingen van het Bataviaansch genootschap (XXII Dl.); uit welke een uittreksel is medegedeeld in A. WEBER's *Ind. Studien*, II, 124, dat de Hindoes en de Brahmanen op het vroegst 500 na Chr. op Java zijn gekomen, niet aanneembaar is. RAFFLES, II, 66.

3) Volgens de aanmerking van W. VON HUMBOLDT, I, 11, noot 1 is *adji* waarschijnlijk eene klankverwisseling met *ādi*, Sanskr. *begin*. (Adji, dat zoowel in het Javaansch als Bataksch *vorst* beteekent, is het Sanskr. *adhi*, dat als voorzetsel *opper*-beteekent, als b. v. in adhipa, *opperheer, koning*, en gemakkelijk in talen, die diergelijke zamenstelling niet kennen, als een afzonderlijk woord kon gebruikt worden. V. D. T.

4) De afwijking in de aanvangsjaren der aera bij de Javanen, van vier of vijf jaren van het ware begin, is, zoo als W. VON HUMBOLDT, I, 10, noot 3 opmerkt, door het invoeren, in het jaar 1633, van het Mohammedaansche maanjaar, op Java ontstaan, waar vermoedelijk vroeger de juiste tijdrekening gevolgd werd, zoo als nog heden op Bali. CRAWFURD, *The history of the Indian archipelago*, I, 300.

Brahmaan Tritresta optreedt als degene, die uit Indië de beginselen der beschaving aan de Javanen bragt, terwijl de tweede eenen afstammeling der Pāṅdawa's, als den stichter der Indische volkplanting doet voorkomen en zoo de oud-Indische epische overlevering met de inlandsche verbindt 1). Tritresta voerde op Java, door talrijke volgelingen vergezeld, het eerst de Indische godsdienst en de Indische kunsten in. Hij stelde ook de aera vast. Zijn opvolger werd beheerscher van het eiland, en er bestaat eene opsomming van achttien vorsten, door welke

1) Volgens de tweede was Praboe djaja Baja de vijfde afstammeling van Ardjoena en een magtig vorst van Astina (d. i. van Hāstinapoera). Een zijner leenmannen (Poenggawa) werd afgezonden, om de vreemde landen op te zoeken en te civiliseren. Hij landde bij deze reis op Java in het eerste jaar der aera en veranderde den vroegeren naam Noesa Kĕṅdĕng in Noesa Djawa. Het eiland was toen door Raksasa's bewoond, met welken hij hevig streed. Hij ontdekte twee lijken dezer monsters, van welke elk een blad had, het eene met oude letters, het tweede met Siamesche beschreven; hieruit vormde zich het Javaansche alphabet van twintig letters. Nadat hij het tijdstip zijner ontdekkingen had opgeteekend en overal, waarheen hij gekomen was, herinneringen van zijne tegenwoordigheid had achtergelaten, keerde hij naar Astina terug, waar hij den vorst een geschreven berigt over alles, wat door hem gezien en verrigt was, overhandigde. De weinige waarde dezer overlevering blijkt zoowel daaruit, dat Ardjoena tot koning van Hāstinapoera verheven en hem een ander onbekende opvolger, wiens naam in het Sanskrit Prabhoe Djajabhaja is, gegeven, als daaruit, dat de strijd met de Raksasa's naar Java is overgebragt. Even min bruikbaar is eene andere voorstelling der oudste Javaansche geschiedenis. Men vindt die in eene prophetische chronologie uit lateren tijd, uit welke eene plaats door RAFFLES, (p. 69) is medegedeeld. Volgens dit kwam Adji Saka eerst in het 1000 n. Chr. op Java, en in het eerste jaar zond een Romeinsch vorst (*een vorst uit Roem*, staat er, en dus een Turksch vorst naar de opvatting der Mohammedanen. V. D. T.), twintig-duizend familiën naar Java, die allen, met uitzondering van twintig, omkwamen, die naar Rome (*Roem*, d. i. Turkije) terugkeerden. Verder leest men, dat een Koning van Kalingga in het jaar 10 twintig-duizend man naar Java zond, die zich vermenigvuldigden, maar in een onbeschaafden toestand bleven, totdat *Kano* (of Kanua) in het jaar 289 aan de regering kwam en in *Wirata* regeerde. Dit is, zooals bekend is, een andere naam van den uit de epische poësie bekenden *Matsya*. Djajabaja verlegde volgens dit berigt zijne residentie van Astina naar Kĕdiri op Java in 800. Hierbij maken wij de opmerking, dat in de opgaven der oudere Javaansche koningen, Indische en Javaansche namen door elkander zijn geworpen; RAFFLES, p. 80, 81 en W. VON HUMBOLDT, p. 68, waar er op gewezen wordt, dat bij eenige namen titels zijn gevoegd, b. v. *prabhoe*, heer. Tot de eersten behooren, behalve Ardjoena, b. v. nog Soejodhana en Pariksit, tot de laatsten *Watoe goenoeng*, d. i. steen van den berg.

de perioden van Tritresta tot op de stichting van het rijk Djanggala, in de negende eeuw, wordt aangevuld. Er bestaat ook nog eene uitvoerige legende over hem, welke verdient hier te worden vermeld, omdat daarin belangrijke brokstukken der oudste geschiedenis, godsdienst en politiek van Java voorhanden zijn 1). Zij luidt als volgt: vóor dat Java bewoond was, stond het onder bescherming van Wisňoe. Toen hij den Sang Jwang Goeroe beleedigd had, werd *Tritresta*, de zoon van Djātaprāsi en de kleinzoon van Brahmā als beheerscher van Java uitgezonden, waar hij tien jaren oud met de Brāhmaansche vrouw Kālī van Kambodja huwde en zich met achthonderd familiën van Kalingga aan den voet van den berg Sĕmèroe vestigde; de hoofdstad van zijn rijk verkreeg den naam *Giling Wĕsi.* Zijne zonen heetten *Manoe Mānasa* en *Manoe Mādhawa* 2), en zijne onderdanen vermenigvuldigden zich zóo, dat hun aantal spoedig twintig duizend bedroeg. In Kalingga leefde een man, wiens naam in het Javaansch *Watoe Goenoeng* en in het Sanskrit *Rādja Sjaila pārwata* luidt 3), die van de schoonheid van *Sinta* en *Laňdĕp,* twee onder bescherming van *Tritresta* levende vrouwen, had gehoord, die opzocht, aanviel en doodde. Hij regeerde daarna honderd en veertig jaren, en onder zijne regering kwam het land tot grooten bloei. Hij nam veertig zonen en even zoo vele dochters der inlandsche vorsten aan en gaf hun namen der goden van den Indischen hemel (of *Swarga*). Wegens deze en andere handelingen werd hij in het jaar 240 door Wisňoe met den dood gestraft 4). In dit jaar zond Batara Goeroe van den berg Sawela Tjala (in Kalingga) Goetaka om als vorst in Giling Wĕsi te regeren, waar hij na eene regering van vijftig jaren stierf. Zijn zoon en opvolger Raden

1) De verzameling van legenden, waarin zij zich bevindt, is vervaardigd door *Nata Kasoema*, den *panĕmbahan* of vorst van *Soemĕnap* op Madoera. Hij stond zeer in aanzien wegens zijne geleerdheid. RAFFLES, II, 70.

2) Zoo als de Sanskritsche vorm zal geweest zijn, niet *Madewa*, (dit is de Jav. uitspraak van Mahādewa, eenen der namen van Sjiwa. V. D. T.)

3) De Sanskritsche naam vindt men bij RAFFLES, I, 377, waar een uittreksel uit het Javaansche werk *Kanda* wordt medegedeeld.

4) FRIEDRICH (Verh. van het Bataviasch Gen., XXXIII, bl. 52) verklaart dit verhaal te regt voor eene fabel ter verklaring der 30 *woekoe's* of astrologische weken. V. D. T.

Sawela Tjala bleef twintig jaren in het bezit der koninklijke waardigheid. Het volgende gedeelte van het verhaal behoort hier niet te huis, omdat het aan de geschiedenis der Pāṅḍawa's en hunne voorgangers ontleend is. Na de mededeeling der overleveringen betreffende Adji Saka, Tritresta en zijne opvolgers ga ik over tot de verklaring van haren inhoud, waarbij vier punten moeten worden behandeld: de oorsprong der Indische volkplanters op Java, vervolgens de door hen medegebragte godsdienstleer, ten derde de opgave, dat het Javaansche schrift van Indischen oorsprong was; ten vierde moet worden onderzocht, of de Javanen behalve het letterschrift ook nog de kennis van andere takken van beschaving aan de Indiërs te danken hebben.

Wat het eerste punt betreft, kan slechts de opgave, dat Java van Kalingga uit gecoloniseerd is, op geloofwaardigheid aanspraak maken, daar de andere, dat het Goezerat geweest is, alleen in een later, en met zich zelf in tegenspraak staand berigt daarover voorkomt, en Goezerat bovendien te ver van Java ligt om als uitgangspunt van uit Indië aangekomene volkplanters te kunnen doorgaan. Van Kalingga daarentegen verklaren de classieke schrijvers, dat reeds voor den aanvang der Javaansche aera zeereizen uit eene haven aldaar zijn ondernomen 1), zoodat er geen gegronde twijfel bestaat, dat de Indiërs toen hunne zeereizen ook tot Java zouden hebben uitgestrekt. Hier komt nog bij, dat de Javaansche schriften niet alleen Tritresta van uit Kalingga zijne reis naar Java laten ondernemen, maar ook Watoe Goenoeng en Goetaka van daar laten aankomen. Het is twijfelachtig of het juist is, dat de berg in dit land, van welken de zoo even genoemde vorst door Batara Goeroe naar Java werd gezonden, *Sawela Tjala* geheeten heeft, daar de naam eerder als een titel moet worden, beschouwd, die hem tot aandenken aan het stichten eener stad van dezen naam op Java, gegeven werd 2).

1) LASSEN, *Ind. Alterth.* I, 168 noot 3 en II, 543. D. K.

2) W. VON HUMBOLDT, I, 12. *Sawela* beteekent in het Sanskrit: met eenen greus voorzien, *Tjāla*, het dak van een huis; de titel schijnt dus in verband te staan met het stichten eener stad.

Om het godsdienstige gedeelte der thans behandelde Javaansche overlevering te begrijpen, is het noodig, de beteekenis van sommige daarin voorkomende eigennamen na te gaan. Wij beginnen met den Brahmaan Tritresta, wiens naam ook Tritroesti en Tritroeshta geschreven wordt 1), niet die van eenen mensch kan geweest zijn, maar die van den fabelachtigen vertegenwoordiger der oudste overplanting van de Brahmaansche beschaving naar Java. Onder de verschillende vormen zal waarschijnlijk de door eene geringe verandering verkregene *Tritāstrī* de ware zijn, omdat die alleen uit het Sanskrit kan worden verklaard. Deze beteekent namelijk „die uitgerust is met de wapenen van *Trita*," eenen god uit de Weda's, die āptja (de water-bewoner of water-beheerscher) genaamd en met den god van den wind, *Wajoe*, te gelijk genoemd wordt; hij komt ook voor als een bestrijder der booze geesten en als een bevrijder der wolken, die door hen achter de bergen worden gevangen gehouden 2). Hij was dus zeer geschikt om door de Brahmanen, die de zee bevoeren, als beschermgeest gekozen te worden, en daarom aan den verdichten leider van hunne onderneming den naam, „met de wapenen van Trita uitgerust" te geven. Wij zullen hem voortaan met dezen naam noemen. Dat hij tot eenen kleinzoon van Brahmā gemaakt is, was natuurlijk 3); wanneer hij in de bovengemelde plaats als vader van Manoe Mānasa wordt opgegeven, heet hij daarentegen op eene andere diens zoon 4). Deze beide voorstellingen kan men zóo met elkander in overeenstemming brengen, dat Tritāstrī deels als de invoerder der wettelijke orde, op Java als de vader van den mythischen wetgever, wordt opgevat, maar deels als diens zoon, voor zoover hij van hem de kennis der wet verkregen heeft. De Javanen bezitten wel een Mānawasjāstra of wetboek van Manoe, maar dit

1) De eerste is bij RAFFLES de gewone, de laatste vindt men bij hem uit het *Kanda*, I, 383, de tweede geeft CRAWFURD in *On the existence of the Hindu religion in the island of Bali* in de *Asiatic. researches*, XIII, 155.

2) LASSEN, *Ind. Alt.* Nachträge, I, 521; LXXXIX.

3) De naam van den vader kan waarschijnlijk worden verklaard door *djāta*, geboren en den ongebruikelijken vorm *prāsja*, spijs, van *asj*, eten. Het zou dan beteekenen: „Bij wien het voedsel van zelf ontstond."

4) RAFFLES, I, 383; II, 72.

is een afzonderlijk werk en geene vertaling van het Indische van dezen naam 1). Eene overdrevene vereering van Tritāstrī door de Javaansche Brahmanen, blijkt uit de meening, dat Manoe *mānasa* of „de uit zijnen geest geborene” genaamd wordt, omdat deze benaming slechts aan Manoe Swājambhoewa, den uit Brahmā's geest geboren Manoe toekomt. Wanneer men dezen naam ook toekent aan Mādhawa of Wisnoe (doch zie noot 2, bl. 30), is dit, wanneer deze opgave werkelijk in hunne schriften voorkomt, eene bepaalde afwijking van de voorstellingen der Indische Brahmanen, welke daarin denkelijk zijnen grond heeft, dat Tritāstrī ook voor invoerder der vereering van Wisnoe op Java doorgaat, zoo als later zal blijken.

Over den tweeden naam, *Sang Jwang Goeroe*, kunnen wij kort zijn. Het tweede woord beteekent niet oorspronkelijk God, maar moet vergeleken worden met het Maleische relative partikel *jang*, d. i. *die* of *hij die* 2). *Sang* is een dergelijk tot titel geworden voornaamwoord 3). Later is *Jwang* in het Javaansch tot eenen titel der godheid en eindelijk ook alleen en zonder bijvoeging in de beteekenis van het begrip der godheid overgegaan. *Goeroe* is, zoo als bekend is, een Sanskritsch woord en beteekent eenen leeraar, vooral in de heilige wetenschappen De geheele naam moet die van een ouden Javaanschen god zijn geweest. Hij was voor de aarde, welke hij beheerschte, het hoogste wezen 4).

Evenzoo is het gelegen met Watoe Goenoeng. Wanneer hij in het bovengenoemde berigt 5), een mensch en een koning van

1) RAFFLES, I, 392.

2) W. VON HUMBOLDT, I, 102. (Deze afleiding is zeer onwaarschijnlijk, daar het boven vermelde *Jwang* in het Kawi *hjang* luidt, en aldaar *God* beteekent, blijkens het Mal. *kijanjan* (*hemel*), dat uit *kahjangan* (*goden-verblijf*) is ontstaan; zoo ook is *hijang* in het Bataksch *verheven, majestueus;* in het Kawi wordt *pahjangan* blijkens Wiwāha bl. 2 door patapan (*kluizenaarsverblijf*) verklaard; hiertoe behoort misschien ook het Jav. èjang, *grootvader*; immers wij zien aan *grootvader* (in het Bat. *ompoe*, en in het Mal. *datoek*) de beteekenis *Heer* gehecht. V. D. T.

3) *Sang*, vindt men in het Javaansch, Maleisch en Bataksch vóór eigennamen van vereerde personen; dat het een voornaamwoord is, is nog niet uitgemaakt. V. D. T.

4) W. VON HUMBOLDT, I, 209.

5) Zie noot 1, bl. 29.

den steen des bergs genaamd wordt, is dit blijkbaar een misverstand van lateren tijd. Volgens een oud Javaansch opschrift werden de steenen openbaar en algemeen vereerd, en te oordeelen naar hunnen naam, liggen alle tempels op het eiland Bali op bergen. De steenen worden in de inscriptie „een sluijer tusschen de menschen en de godheid" genaamd en gingen daarom door voor hunne zigtbare plaatsvervangers 1). Watoe Goenoeng is dus waarschijnlijk een inlandsche berggod geweest. Wanneer zijn zetel naar Indië verlegd wordt, is dit klaarblijkelijk eene dwaling.

Het is moeijelijk de ware beteekenis van Batara Goeroe aan te wijzen. Terwijl een der naauwkeurigste en bekwaamste beschrijvers van den Indischen archipel, in overeenstemming met de thans heerschende meening der Javanen, dezen god voor Sjiwa houdt, heeft een der grootste geleerden het denkbeeld geuit, dat Batara Goeroe dezelfde is als Boeddha 2). Daar het hier de plaats niet is om deze vraag uitvoerig te behandelen, zij het veroorloofd te verklaren, dat wel in de bepaald latere Javaansche mythen-verzamelingen 3) en andere werken eenige sporen van invloed van Boeddhistische meeningen op de voorstellingen van Batara Goeroe zijn aan te wijzen, maar dat het niet overtuigend blijkt, dat hij oorspronkelijk eene Boeddhistische godheid is geweest, omdat hij in de oudste Javaansche gedenkteekenen, waarin van hem spraak is, niet als zoodanig voorkomt.

De naam Batara, kan men niet als het Sanskritsche woord *awatāra* (nederdaling), waarmede, zoo als bekend is, de menschwordingen van Wishnoe worden aangeduid, verklaren, maar het is slechts de Javaansche uitspraak van het Sanskritsche woord *bhaṭṭāra* (*vereerenswaardig*), hetwelk hetzelfde is als *bhaṭṭāraka*,

1) RAFFLES, II, *App.* p. CCXXI, en p. CCXXII en W. VON HUMBOLDT, I, 106.

2) CRAWFURD, *Hist. of the Ind. arch.* II, 219; W. VON HUMBOLDT, I, 269.

3) Volgens VON HUMBOLDT (I, 205) is de *Kanda* eene latere bewerking van oude overleveringen; de *Manikmaja* is geïnterpoleerd uit den Muzelmanschen tijd. In de *Brata Joeda*, de bewerking van den *Mahābhārata* in het Kawi, komen vele Boeddhistische uitdrukkingen voor en volgens de volksmeening is het in het jaar 700 der aera of in 778 vervaardigd. VON HUMBOLDT, I, 268; II, 9.

d. i. wijze of heilige (goddelijke) man 1). Batara 2) zal dus *god* beteekenen.

Ten opzigte van het tweede woord, moet men in aanmerking nemen, dat Goeroe eene aan de Brahmanen eigene benaming van leeraar is en bij de Boeddhisten slechts in eenen bijnaam van een door hen in lateren tijd hoog vereerd wezen voorkomt 3). Hieruit blijkt, dat de twee woorden, die den naam Batara Goeroe vormen, afzonderlijk genomen, niet ten gunste van die meening spreken, maar integendeel er tegen pleiten. Vereenigd beteekenen zij eenen vereerden of goddelijken leeraar en kunnen in zooverre eene passende benaming voor Boeddha zijn, omdat hij als een leeraar optrad, die door zijne leerstellingen de menschen van tijdelijke en eeuwige rampen wilde bevrijden, hetgeen de roeping van alle Boeddha's is; het is echter de vraag, of de oudste Javaansche oorkonden over Batara Goeroe hem als Boeddha voorstellen en of de daarin voorgestelde godsdienstige leerstellingen werkelijk Boeddhistisch zijn.

Deze getuigenissen zijn voor ons bewaard gebleven in twee opschriften op steenen, die in de nabijheid van Soerabaja, de hoofdstad van de oostelijke provincie van het eiland, ontdekt zijn 4). Indien ook al de vertaling niet vrij van dwalingen is, geeft zij toch over het geheel den geest van het opschrift terug en wan-

1) Volgens de zeker juiste meening van FRIEDERICH, Tijdschr. voor N. I. 9de jaarg. Dl. III. CRAWFURD heeft (p. 220) *Batara* van *awatara* afgeleid; hem volgde A. W. VON SCHLEGEL in de *Ind. bibl.* II, 422. W. VON HUMBOLDT houdt het voor mogelijk (I, 267), dat *Batura* geheel oorspronkelijk met betrekking tot den eigenlijken zin van *awatāra* wordt opgevat, niet slechts als eene nederdaling van Wišnoe of als incarnatie der godheid, maar alleen als openbaring eener godsdienstige leer of idee.

2) Dat dit woord werkelijk uit *bhaṭṭāra* is verbasterd, bewijst ook het Dajaksche *mahatara* als naam van de hoogste godheid. In het Bataksch is *batara* een goddelijke titel, en in de Maleische gedichten worden de vorsten *sang batara* genaamd. Vgl. bl. 39. V. D. T.

3) *Mandjoeghosja*, d. i. »liefelijke klank" wordt *goeroe* der wereld genaamd. W. VON HUMBOLDT, I, 296.

4) RAFFLES, II, *App.* p. CCXXI. Zij zijn in de *Kawi*-taal geschreven en in het oud-Javaansche schrift uitgehouwen. De Engelsche vertaling is volgens de Javaansche van den *panĕmbahan* van Soemĕnap vervaardigd.

neer ook de data, namelijk 467 en 506 der Javaansche aera, of 545 en 584 na Chr. niet geheel zeker zijn, zij zijn toch zeker ouder dan de verzamelingen der mythen 1).

De hoofdpunten der in deze twee opschriften voorgedragene godsdienststellingen zijn de volgende: in het oudste opschrift wordt slechts in het algemeen vermeld, dat de *sjâstra* de godsdienst voorschrijven, in het tweede komt de volgende belangrijke plaats voor: „uw geloof, hetwelk gij van Sang Jwang Soedrija en Sang Jwang Taja 2) ontvingt, is erkend door de uitbreiding van uwe bekwaamheid en verschillend van andere gevoelens 3)." Van de wijsheid der menschen wordt gezegd, dat zij uitgebreid is als het firmament, onmetelijk voor den, tot aan de uiterste grenzen der ruimte komenden, vogel Garoeda; op eene andere plaats leest men van hem, dat de wijsheid der Pandita's of der geleerden op de zijne gelijkt, daar hij zich door zijne magt en scherpzinnigheid zonder moeite voedsel verschaft; op eene derde, dat de koning, ofschoon hij het hoogste schepsel is, door de menschen gevangen gehouden wordt, even als de koning der vogelen Garoeda, ofschoon in de lucht wonend, aan de bevelen der menschen gehoorzaamt 4).

Staan wij eerst bij deze opgaven stil, dan is *sjâstra* eene bekende uitdrukking, waarmede wetboeken en leerboeken worden aangeduid en wel vooral van de Brahmanen. Vervolgens komt ook Garoeda in de Boeddhistische legenden voor, maar is oorspronkelijk eene schepping der Brahmaansche mythologie, welke de Boeddhisten zich, even als zoovele anderen, hebben toegeëigend. Gewis wordt Wisnoe, die dezen vogel berijdt, zoo als bekend is, niet in deze opschriften bedoeld, het zal echter later blijken, dat de oudste op Java ingevoerde Indische godsdienst Wisnoeïtisch was; ook staat de rol, die hij in de bovengenoemde vergelijking speelt, namelijk Wisnoe, den instandhouder der bestaande

1) W. VON HUMBOLDT, I, 217 en 235.

2) Dit *taja* is zeer verdacht; in het Kawi beteekent het *niet zijn* en *dewelke*, vgl. *Friederich Tijdschr. v. N. I.* IX jaarg. Dl. III. p. 333, alwaar *taja* op Sjiwa doelt. V. D. T.

3) RAFFLES, p. CCXXIII en p. CCXXIV.

4) RAFFLES, p. CCXXIV, p. CCXXV en p. CCXXVIII.

orde overal heen te dragen, waar zijne tegenwoordigheid wordt vereischt, met zijne beteekenis in de Brahmaansche godsdienst in verband. De twee goddelijke leeraars, die in de opschriften worden vermeld, zijn zoowel in de Brahmaansche, als in de Boeddhistische mythologie onbekend 1).

De opschriften nemen wel niet uitdrukkelijk één enkel opperwezen aan, maar de leer van zijne eenheid volgt uit de voor hem gebezigde benaming. Op vele plaatsen wordt hij Batara genaamd, in twee der oudere opschriften Batara Goeroe, zonder dat de bijvoeging of weglating van het tweede woord eenig verschil schijnt te veroorzaken 2). Hij wordt voorgesteld als hij, die aan de menschen wijsheid en voortreffelijkheid geschonken heeft, nergens als de schepper der wereld. Hij staat aan het hoofd der Dewa's, die de beschermgeesten der menschen zijn. Er worden er drie vermeld met bijzondere namen: Sang Jwang Djagat, Sang Jwang Soerja, de verlichter der wereld, en Kalamĕrta, de beschermer van den landbouw en van den beginne aan door Batara Goeroe aangesteld, om de menschen, die niet aan zijne bevelen gehoorzamen, schrik in te boezemen en de slechte menschen te vernietigen 3). De Rāksasa's komen voor als gehate wezens, van welke men niet mag spreken 4). De voorvaderen wor-

1) De namen kan men vrij zeker uit het Sanskrit verklaren, namelijk *soedrija* van *soe* en *dhri*, »vasthouden," dus »de bezitter der goddelijke leer," en *Taja* van *taj*, »verspreiden," dus »de verspreider" er van (Zie bl. 36 noot 2).

2) W. VON HUMBOLDT, p. 226.

3) RAFFLES, p. CCXXVI en p. CCXXVIII. De tweede naam komt overeen met het Sanskritsche *sōerja* (*zon*); daar de eerste God *de wereld* beteekent, zal het niet verschillen van Djagannātha. Onder dezen naam wordt *Wïsnoe* in eenen beroemden tempel op de kust van Orissa vereerd; deze kan echter niet zoo oud zijn, als de opschriften. Den laatsten naam vat W. VON HUMBOLDT p. 228 n. 1, zoo op, dat *kala*, tijd, een naam van *Jama*, den God der geregtigheid en der onderwereld is en *mĕrta* met het Sanskrit. *martya*, sterveling, overeenkomt, omdat *mĕrta* in het Javaansch *leven* en *levend* beteekent. De beteekenis van den naam zou dus zijn: de God der onderwereld der menschen. Daar dat *Kalamĕrta* der Javaansche inscriptie door zijne eigenschap als verwoester meer verwant is met *Sjiwa* en als een van het begin af voorkomende God wordt voorgesteld, schijnt het juister te zijn, zijnen naam door *Kala-amrĕta*, *onsterfelijken tijd* te verklaren. In de Kawi-taal staan de adjectiva na de substantiva.

4) RAFFLES, I, p. CCXXIX.

den zeer vereerd, aan hunne geschilderde beelden worden alle soorten van spijzen voorgezet. De Goeroe's of de geestelijke leeraars stonden in het hoogste aanzien; de hun betoonde gehoorzaamheid verschafte aan de zonen en kleinzonen voorregten 1). Ten slotte moet hier worden vermeld, dat, volgens hunne meening, de ligchamen der menschen uit vier elementen: water, vuur, lucht en aarde zijn zamengesteld.

Bij het beoordeelen der opgaven in de opschriften over de goden, wier namen worden medegedeeld, moet men niet uit het oog verliezen, dat slechts van hen ter loops wordt melding gemaakt en men daarbij niet verwachten kan, dat hunne betrekking tot elkander en tot den hoogsten god duidelijk uitkomt. De verbinding van Djagannātha of Wis̈noe en Kalamĕrta, dien ik voor Sjiwa meen te moeten houden, met den zonnegod is, een in de Indische godsdienstgeschiedenis ongehoord verschijnsel; men zou in plaats van Soerja Brahma verwachten. Dat echter de naar Java overgekomene Brahmanen den zonnegod bijzonder vereerden, blijkt daaruit, dat de priesters op Bali nog een werk bezitten, hetwelk tot titel heeft „Sōērjasewana (*vereering der zon*)," in het Sanskrit geschreven is en de voorschriften voor de eeredienst dezer godheid bevat 2); deze drie goden zijn echter ongetwijfeld Brahmaansch. De Dewa's en Rāksasa's komen ook in Boeddhistische verhalen voor; hunne vermelding kan dus niet omtrent het charakter der in de opschriften bevatte godsdienst beslissen. Bij de Brahmanen behoort ook de vereering der voorvaderen te huis; bij de Boeddhisten worden slechts de beroemde leeraars vereerd. Ook de hooge achting, die aan den Goeroe bewezen wordt, moet wegens dezen naam, als een bewijs voor de Brahmaansche gezindheid van de vervaardigers der opschriften doorgaan, Boeddhistisch is integendeel de leer van slechts vier elementen, met weglating van den *ākāsja* of aether. De charakteristike eigenaardigheid der godsdienstleer is, dat een goddelijk leeraar aan het hoofd staat. Hierin kan men den invloed van

1) RAFFLES, p. CCXXVI, CCXXVIII.

2) FRIEDERICH's *Verslag over de taal en literatuur op Bali.*

Boeddhistische meeningen niet miskennen, omdat de mensch Boeddha later tot hoogste godheid verheven is; de naam Batara of Bhattāra Goeroe is echter aan de Boeddhisten vreemd.

Na overweging der verschillende hier in aanmerking komende hoofdpunten, houd ik het voor waarschijnlijk, dat deze hoogste god eene schepping is van de Brahmanen uitgegaan, die in hun vaderland Kalingga met Boeddhisten in aanraking waren gekomen en wier hoogsten god zij eenen overeenkomstigen wilden ter zijde stellen. In het jaar 240 der Javaansche aera, of 318, waarin volgens de Javaansche overlevering Batara Goeroe *Goetaka* van Sawelatjala naar Java zond, was er een beroemde Boeddhistische tempel te Dantapoera in Kalingga 1). Ik neem daarom aan, dat in dit land het eigenaardige godenstelsel ontstaan is, hetwelk van daar naar Java is overgebragt. Van hier uit werd langzamerhand de vereering van Batara Goeroe over den Indischen archipel verspreid. Bij de Batak's op Sumatra wordt hij onder denzelfden naam als een hunner drie opperste goden vereerd; op Celebes gaat *Batara* door voor den oudsten zoon van den hoogsten god en bij de Tagala's op Losong (Luçon) beteekent *Batala* den hoogsten god 2).

Na het vaststellen der in de oude Javaansche overlevering voorkomende personen gaan wij over tot de ontvouwing van den religieushistorischen inhoud. Het valt gemakkelijk in het oog, dat in de handen der Brahmanen de ware verhouding is omgekeerd, wanneer er gezegd wordt, dat Wiṡnoe oorspronkelijk de beschermer van Java geweest is en dat, toen hij Sang Jwang Goeroe beleedigd had, Tritāstri werd uitgezonden, om het eiland te beheerschen 3). Integendeel moet men aannemen, dat de vereering van den inlandschen god door Tritāstri daar gevonden werd, en dat deze de dienst van Wiṡnoe invoerde Eene bevestiging dezer omstandigheid levert de nog algemeen onder de bewoners van Madoera verspreide overlevering, volgens welke *Wāsóedewa* een

1) LASSEN, *Ind. Alt.* II, 979, 1018.

2) W. VON HUMBOLDT, p. 288 vlg.

3) Zie boven bl. 30.

der oudste koningen er van geweest is 1), hetgeen natuurlijk slechts beteekent, dat de vereering van Wisnoe onder dezen naam, die ook vroeger bij de bewoners van achter-Indië was bekend geworden 2), op het eiland heerschte. De naam zelf, die eene blijkbare verminking is van Mathoera, waar ten tijde van het verblijf van Megasthenes in Indië een hoofdzetel van de dienst van den Indischen Herakles (Hercules) gevonden werd 3), bevestigt dit. Het kan derhalve niet worden betwijfeld, dat de eerste Brahmanen, die zich op Java vestigden, Wisnoeïten waren.

Wanneer vervolgens in de overleveringen vermeld wordt, dat Tritāstri in zijn tiende levensjaar huwde met de Brahmaansche vrouw Kāli van Kambodja, zoo schijnt eene veel latere gebeurtenis (het invoeren van het Sjiwaismus op Java), naar een veel te vroegen tijd te zijn verplaatst. De vereering van Sjiwa werd, zooals bekend is, later op Java de heerschende Brahmaansche godsdienst en zij speelt zelfs eene hoofdrol in de godsdienstige overleveringen der Javanen, vooral onder den naam Nīlakantha; men vindt echter ook Kāla 4) en wanneer *Kalamĕrta* in het opschrift met regt voor eenen naam van Sjiwa gehouden wordt, ook hierin.

Tritāstri schijnt ook inlandsche godinnen te hebben erkend; daar van hem wordt verhaald, dat de schoone vrouwen Sinta en Landĕp door hem werden beschermd 5). Het is moeijelijk hare beteekenis te verklaren. Zijne residentie Giling Wĕsi wordt volgens de inlandsche overlevering naar de zuidkust verplaatst, waarheen ook de heilige berg Meroe verplaatst is, die dezen naam nog

---

1) RAFFLES, p. 77. Volgens deze overlevering heet een van de zonen van Wasoedewa *Krĕsna*, waaruit kan worden afgeleid, dat de verhalen over hem reeds vroeg naar Madoera zijn verspreid.

2) LASSEN, *Ind. Alt.* II, 1034.

3) LASSEN, *Ind. Alt.* II, 698. (Doch zie noot 2, bl. 30).

4) In den *Manik Maja;* RAFFLES, II, *App.* CCX, waar hij *Sang Jang* (*Jwang*) *Kala* heet.

5) LASSEN, II, 1046. Volgens het verhaal in *Kanda* bij RAFFLES I, 376 woonde *Sinta* op de aarde en *Landĕp* was hare jongere zuster, *Watoe Goenoeng* was de zoon van haar en van *Gana*. Hij wordt hierin niet als uit Kalingga afkomstig voorgesteld, hetgeen toch wel juist zijn zal (vgl. noot 3, bl. 30).

bewaard heeft 1). Hij wordt voorgesteld als een koning, die door zijne zonen wordt opgevolgd en met Adji-saka gelijk gesteld, omdat hij de naar Sjāka genoemde aera op Java invoerde. Het blijkt van zelf, dat hieruit niet volgt, dat Tritāstri in het eerste jaar dezer aera op Java kwam; maar de Javanen schaarden hunne oudste overleveringen volgens deze tijdrekening naast elkander en konden niet verder in den tijd teruggaan, zoodat het naauwelijks geoorloofd is aan te nemen, dat vóor den aanvang dezer aera geene Indische volkplantingen hebben plaats gehad 2). Dat het schrift reeds vroeger uit Indië in den archipel is ingevoerd, zal later worden aangetoond. Het zou dus mogelijk zijn, dat reeds vóor het jaar 78 n. Chr. Tritāstri den grond had gelegd tot de hoogere ontwikkeling van het Javaansche volk; het is echter overbodig, daarover gissingen te maken en men doet het best, zich van de overgeleverde Javaansche tijdrekening te bedienen, zonder voor de naauwkeurigheid der getallen borg te staan.

Tritāstri en zijne gezellen voerden hunne vrouwen en kinderen naar Java mede, en de Javaansche overlevering is niet overdreven, daar het hoogste getal familiën, dat wordt opgegeven, 190 bedraagt 3). Men moet wel letten op de omstandigheid, dat de Indische colonisten hunne familiën medebragten, omdat zij daardoor in staat werden gesteld, in hunne nieuwe woonplaatsen onvermengd te blijven en hunne eigenaardigheden te bewaren. De opgave, dat zij onder de opvolgers van Tritāstri zich zoo vermenigvuldigden, dat hun aantal tot twintigduizend klom, mag als eene ronde som worden beschouwd, ofschoon er niets onwaarschijnlijks in is, dat de colonisten zich in hunne nieuwe, door de natuur zoo begunstigde, woonplaats snel vermenigvuldigden. Ook zijn hen later verscheidene malen landslieden gevolgd.

Naderhand werd de oude inlandsche afgodendienst weder in zooverre hersteld, dat aan de Javaansche goden de namen der Indische

---

1) CRAWFURD, *On the existence of the Hindu religion in the island of Bali* in *As. res.* XIII, 154.

2) W. VON HUMBOLDT, I, 306.

3) CRAWFURD, I, 154.

Dewa's gegeven werden. De sage stelt dit zóo voor, dat Watoe Goenoeng Tritāstri doodde, veertig zonen en dochters der inlandsche aanvoerders tot kinderen aannam en hun namen van de goden van den Swarga schonk 1). Men meent, dat deze terugkeer tot de oude godsdienst honderdveertig jaren of tot 318 n. Chr geduurd heeft, in welk jaar Watoe Goenoeng door Wišnoe gedood werd en Goetaka, door Batara Goeroe uitgezonden uit Kalingga, de heerschappij in Giling Wĕsi bemagtigde. Naar deze mededeeling te oordeelen was het godenstelsel, hetwelk toen uit Indië naar Java werd overgebragt, niet met het Boeddhismus verwant.

Hier kunnen wij nog bijvoegen, dat het tot heden nog niet mogelijk is hetzij den tijd te bepalen, waarop het Boeddhismus op Java ingang vond, hetzij het land aan te wijzen, van waar de verkondigers der Boeddhistische leer overkwamen. Uit de geschiedenis van het Boeddhismus in achter-Indië volgt, dat dit bezwaarlijk vóor het eerste derde gedeelte der vijfde eeuw kan geschied zijn; dat in het jaar 414 n. Chr. nog geene Boeddhisten op Java gevonden werden is zeker 2). Het moet aan latere nasporingen worden overgelaten uit te maken, welk van de drie landen, die als uitgangspunt der overplanting van de leer van Sjākjamoeni naar Java kunnen worden beschouwd, dit geweest is. Achter-Indië heeft de voorkeur boven de anderen wegens de groote nabijheid, Kalingga wegens druk verkeer met Java, Ceylon, behalve dat het ten minste reeds in het begin der vijfde eeuw handelsbetrekkingen met Java onderhield, nog omdat het het land was, van hetwelk achter-Indië de Boeddhistische godsdienst ontving. Uit welk land zij ook moge zijn gekomen, zeker is het, dat zij op Java slechts korten tijd heeft geheerscht en spoedig door het Brahmanismus op den achtergrond werd geschoven 3).

Vóordat wij tot de verklaring van het derde punt, den oorsprong van het Javaansche schrift overgaan, laten wij de aanmerking voorafgaan, dat alle alphabets van den Indischen archipel zoo

1) Zie boven bl. 30.

2) Zie boven bl. 26, 28.

3) W. VON HUMBOLDT, I 311.

naauwkeurig in hunne eigenaardigheden met elkander overeenkomen, dat men niet kan nalaten hun eene gemeenschappelijke afkomst toe te kennen. Voor deze bewering kan men de getuigenis der bekwaamste onderzoekers van dit onderwerp aanvoeren 1). Hieruit volgt, dat wanneer het Javaansche schrift van Indischen oorsprong is, ook de overigen van een ouder Indisch alphabet moeten worden afgeleid. Den Indischen oorsprong van het Javaansche schrift bewijzen de volgende gronden: vooreerst de inlandsche overlevering, volgens welke Adji-Saka zich het eerst van het letterschrift heeft bediend 2). Ten tweede dat op Java van opschriften in oud-Indisch schrift voorkomen. Ten derde de overeenkomst van het Javaansche schriftstelsel met het Indische in zijne eigenaardigheden; namelijk dat bij de consonanten, bij welke geen vocaalteeken gevoegd wordt, een klinker inhaerent is, welke *å* wordt uitgesproken en met de Indische *a* overeenkomt; vervolgens de wijze, waarop de overige klinkers en de twee-klanken door boven, onder en naast de medeklinkers aangebragte teekens worden uitgedrukt; evenzoo het bovenaan plaatsen van teekens voor *r* en *ng* als sluitletters, en van het teeken voor *h* als slotklank achteraan; eindelijk het vormen van zamengestelde medeklinkers. Het vermoeden, dat de alphabets van den archipel uit een oud onbekend alphabet afstammen, waaruit ook het Dewanāgarī-schrift ontstaan schijnt te zijn 3), is onaanneembaar, omdat wij in de opschriften van Asjoka het Indische alphabet reeds volledig vinden, dus op eenen tijd, waarop de eilandbewoners bezwaarlijk reeds met het Indische schrift konden bekend zijn. De bedenking, dat de alphabets van den

1) W. VON HUMBOLDT, *Lettre à Mr. Jacquet sur les alphabets de la polynésie Asiatique* in het aanhangsel van het tweede deel van zijn werk over de Kawi-taal, p. 88 vlg.

2) Vergel. het oudste der twee boven door ons besprokene opschriften bij RAFFLES, *App.* p. CCXXV.

3) W. VON HUMBOLDT, l. l. p. 95, die de aanmerking maakt, dat niets verhindert aan te nemen, dat de bewoners der Philippijnen hun alphabet van Indië ontvingen. Ook JACQUET neemt aan, dat de alphabets der Javanen, der *Bataks* op Sumatra, de *Boegis* op Celebes, dat der *Tagala* en de overige naar het voorbeeld der Indische zijn ingerigt; zie zijne *Considérations sur les alphabets des Philippines* in het *Nouv. journ. As.* VII, 7, en W. MARSDEN over de alphabets op Sumatra (*misc. works* p. 18).

archipel minder letters bevatten, dan het Indische, vervalt door de opmerking, dat bij het toepassen van het Indische alphabet op de talen van Dekhan de medeklinkers, die hun vreemd waren, zijn weggevallen en dat de behoudene met kenmerken voorzien zijn om de in Sanskritsche woorden voorkomende medeklinkers te schrijven

Voor de vroege invoering van het Indische schrift in den Indischen archipel bezitten wij de getuigenis van Iamboelos, uit wiens werk Diodoros een uittreksel heeft gemaakt en wiens beschrijving, wanneer zij juist wordt begrepen, te naauwkeurig de eigenaardige inrigting van de alphabets van den archipel voorstelt, dan dat er twijfel kan bestaan of Iamboelos werkelijk een eiland van den Indischen archipel bezocht heeft, ofschoon vele in zijn berigt voorkomende omstandigheden aan verdichting moeten worden toegeschreven. Het onderzoek, welke van de groote eilanden van den archipel het geweest is, hetwelk Iamboelos op zijne verre reis bereikte, kan hier gevoegelijk achterblijven, daar bij latere gelegenheid zijn berigt naauwkeurig onderzocht en opgehelderd zal worden; het komt er hier slechts op aan, zijne opgaven over het schrift der eilandbewoners, bij welke hij zich zeven jaren ophield, te verklaren. Volgens de beschrijving van Iamboelos 1) bevatte hun alphabet acht en twintig schrijfteekens, onder welke uitdrukking de met klinkerteekens voorziene medeklinkers moeten worden verstaan; deze waren namelijk in zeven classen verdeeld, die door de verschillende wijze, waarop zij met eenen klinker uitgesproken werden, ontstonden.

Volgens zijne beschrijving zou de taal dezer eilandbewoners slechts zeven medeklinkers hebben geteld, eene dwaling, welke aan Diodoros, om de bekende achteloosheid bij het gebruiken zijner bronnen, moet worden toegeschreven. Daar men de zeven classen der medeklinkers in geene taal van den archipel vindt,

1) DIODOROS, II, 57: *Γράμμασί τε αὐτοὺς χρῆσθαι κατὰ μὲν τὴν δύναμιν τῶν σημαινόντων εἴκοσι καὶ ὀκτὼ τὸν ἀριθμὸν, κατὰ δὲ τοὺς χαρακτῆρας ἑπτὰ, ὧν ἕκαστον τετραχῶς μετασχηματίζεσθαι.* Volgens JACQUET's verklaring van deze plaats p. 29, waaraan W. VON HUMBOLDT p. 96, zijne goedkeuring hecht, beteekent *γράμματα* de lettergrepen, *χαρακτῆρες* de medeklinkers en *σημαίνοντα* de klinkers. Deze beteekenissen komen echter in het Grieksch niet voor. D. K.

wel daarentegen in het Sanskrit 1), kan men vermoeden, dat het alphabet, hetwelk Iamboelos leerde kennen, het volledige Indische was, hetwelk door Indiërs naar dit eiland moet zijn overgebragt, en waarvan zij zich bij het schrijven van hunne eigene taal bedienden, en dat zij het te gelijk op de daar heerschende, niet zoo vele klinkers bezittende, taal hebben toegepast. Op deze wijze schijnt de aard van het door Iamboelos beschrevene alphabet te moeten worden verklaard 2). In elk geval heeft men voor de overplanting van een der belangrijkste hulpmiddelen eener hoogere beschaving naar den archipel het belangrijke feit, dat reeds na het midden van de eerste eeuw v. Chr. Indiërs niet alleen de eilanden van den archipel bezochten, maar ook grooten invloed op den toestand der inwoners hebben uitgeoefend 3).

Bij de behandeling van het nog overige vierde punt, namelijk de kennis en de kunsten, die de Indische volkplanters aan de Javanen benevens het gebruik van het alphabet mededeelden, is het vooral wenschelijk den oorspronkelijken toestand van beschaving der eilandbewoners te kennen, om een rigtsnoer ter onderscheiding der inlandsche bestanddeelen hunner beschaving van de uit den vreemde overgekomene te bezitten. De zekerste bron, waaruit deze kennis kan worden geput, is de taal, en door middel van haar is de vervaardiger van de geschiedenis van den Indischen archipel tot deze resultaten gekomen 4): „zij hebben eenige vorderingen in den landbouw gemaakt; zij kenden het ge-

---

1) Namelijk de gutturale, palatale, linguale, dentale, labiale, half-klinkers, sibilanten en de *h*.

2) Eene andere dwaling in de beschrijving van genoemd alphabet is de opgave, dat de regels van boven naar beneden geschreven werden. Het waarschijnlijkst is het, dat bij het lezen der op lange bamboes geschrevene handschriften deze niet in horizontale, maar in verticale rigting gehouden werden. De regels zouden dan op- of nederwaarts loopen, al naardat het eene of het andere einde boven werd gehouden. Het eerste heeft men van het schrift der Batak's, het tweede van dat der Tagala's beweerd. Deze verklaring is van JACQUET (p. 16) afkomstig.

3) Het is naauwelijks noodig te herinneren, dat de bovenvermelde overlevering (p. 29, in de noot), volgens welke het Javaansche alphabet uit een oud en het Siamesche was zamengesteld, zonder waarde is.

4) Zie noot bl. 23.

bruik van het ijzer en hadden bewerkers van dit metaal, even als van het goud, en maakten waarschijnlijk kleine versierselen van dit laatste; zij kleedden zich in weefsels van de vezelachtige bast van planten, die zij wisten te weven, maar kenden nog niet het gebruik van boomwollen weefsels, die zij eerst later van het Indische vaste land bekwamen; zij hadden de ossen en buffels getemd en gebruikten hen als trek- en lastdieren, het zwijn, het hoen en de eend onderhielden zij tot voedsel." Wij mogen dus onderstellen, dat de hoogere trap van landbouw, de meer ontwikkelde nijverheid en de schoone kunsten bij de bewoners van den Indischen archipel van Indischen oorsprong zijn.

Van de in de Indische eilandenzee vóor het binnendringen van de Brahmaansche leer heerschende godsdienst is ons slechts weinig bekend geworden 1). Wij vernemen slechts, dat zij goede en weldadige geesten hadden, die in de verschillende deelen der natuur heerschten en op de verschillende bezigheden des levens letten. Het waren dus plaatselijke godheden. De inlandsche woorden voor god, die er ongetwijfeld geweest zijn, zijn door de Sanskritsche woorden *bhattāra*, goddelijk, en *dewatā*, godheid, verdrongen. *Jwang* is eerst langzamerhand gebruikt om het hoogste wezen aan te wijzen.

De Brahmanen vonden diensvolgens een zeer lagen trap van goddienstige ontwikkeling in den archipel, en het kon hun niet moeijelijk vallen, de inlandsche goden door hunne eigene te verdringen. Van de oudste godsdienstgeschiedenis is reeds het noodige vermeld en gezegd, dat Batara Goeroe's vereering, tot op de Philippijnen en tot de Batak's op Sumatra, waarschijnlijk van Java uit, verbreid is 2). De Brahmanen bragten ook hunne mythen en epische verhalen naar Java over, en de Javanen bezitten schriften, waarin beiden worden vermeld. Die van de eerste soort zijn afkomstig uit eene veel latere periode, dan die, tot welke de geschiedenis van Java thans moet worden voortgezet; het is dus hier voldoende op te merken, dat deze mythen vele eigenaardigheden

1) W. VON HUMBOLDT, I, 72 vlg.
2) Zie boven bl. 72.

aanbieden, die tot heden toe in Indië zelf niet zijn teruggevonden. Het epische verhaal van den Mahābhārata is geheel bij de Javanen inlandsch geworden, en de helden van den grooten slag hebben bij hen het burgerregt gekregen; zelfs is het tooneel er van naar Java verlegd. De negen en twintig toppen van den bergrug van den *Prahoe* hebben Indische namen gekregen, een der hoogsten dien van Ardjoena 1).

De taal, die de naar Java overgekomene Brahmanen spraken, was het Sanskrit. Dit blijkt daaruit, dat de in de Kawi-taal opgenomene woorden meestal de onvervalschte Sanskrit-vormen hebben bewaard, en dat de misvormingen eerst op Java zelf of op Bali ontstaan zijn 2). Voor het vermoeden, dat de naar Java verhuisde Brahmanen Prakrit gesproken en dit later met het Javaansch verwisseld hebben, hetzij omdat zij niet talrijk geweest zijn, hetzij met het oog op de Boeddhisten 3), vindt men geene voldoende bewijzen. Op het tegenwoordige standpunt der onderzoekingen omtrent het Boeddhismus op Java, moet de meening, dat de Boeddhisten aldaar zich niet van het Pali, maar van het Sanskrit bedienden, voor de meest aanneembare worden gehouden. Wij voeren hiervoor vooreerst de getuigenis van den vervaardiger van het werk over de Kawi-taal aan, dat hij noch in het Javaansch, noch in eene andere taal van den archipel iets aangetroffen heeft, dat noodzakelijk op de Pali-taal betrekking heeft 4); ten tweede de omstandigheid, dat het eenige bekende Boeddhistische opschrift op Java in het Sanskrit vervaardigd is 5). Dit is wel

---

1) RAFFLES, I, 411, 412, waar ook eene kaart van Java van de in de *Brata Joeda* vermelde bergen en steden is medegedeeld. In het een der twee oude opschriften worden *Joedhisthira* (hier *Dharmawansja* genaamd) en *Ardjoena* als op het eiland geleefd hebbende voorgesteld; ib. *App.* CCXXV en CCXXVI. De berg *Ardjoena* is 10,614 voeten boven de zee verheven. De nog niet gemeten *Sjrîmeroe* is nog hooger; ib. I, 11. Dat de oude Indische koningen gediend hebben om de oudste geschiedenis van Java aan te vullen, is boven, bl. 29, betoogd.

2) W. VON HUMBOLDT, II, 50 vlg. ook FRIEDERICH in A. WEBER's *Ind. Stud.* II, 126, noot 3.

3) FRIEDERICH, l. l.

4) W. VON HUMBOLDT, I, 294.

5) Men vindt dit op een *Boeddha*-beeld van Brambanan; het is door CRAWFURD

op het vroegst uit de twaalfde eeuw; maar daar het de bekende geloofsbelijdenis der Boeddhisten bevat en het niet denkbaar is, dat bij de Boeddhisten in de heilige taal eene verwisseling heeft plaats gehad, is het naauwelijks aan twijfel onderhevig, dat de Javaansche Boeddhisten het Sanskrit gebruikten. Bovendien zijn volgens bovengenoemde onderzoekingen omtrent dit onderwerp de Boeddhisten minstens drie honderd jaren later dan de Brahmanen op Java gekomen, en men kan niet aannemen, dat de Brahmanen zich bij het kiezen eener taal naar hen zouden hebben geregeld.

Volgens de verdeeling der in Indië heerschende talen onder de verschillende afdeelingen der bevolking ten tijde van de, vermoedelijk door Tritāstri aangevoerde, eerste volkplanting der Indiërs op Java kan men aannemen, dat de Brahmanen onder hen Sanskrit spraken, de overigen echter de volkstaal van hun moederland. Door het verblijf in den vreemde, verleerden zij langzamerhand hunne moedertaal en namen de landtaal aan, omdat zij slechts daardoor met de inlandsche bevolking konden verkeeren; echter gaven de Brahmanen het gebruik van hunne heilige taal niet geheel op, maar bij hen vormde zich de uit Sanskritsche met Javaansche vormen voorziene woorden bestaande Kawi-taal, die niet leefde in den mond van het volk, maar slechts diende, om aan het Javaansche volk de godsdienststellingen, de mythen en de epische gedichten door in deze taal vervaardigde of er in uit het Sanskrit vertaalde schriften toegankelijk te maken.

Wat de in het Sanskrit op Bali en in de Kawi-taal aldaar en op Java gevondene literatuur betreft, hierover kunnen wij hier slechts twee algemeene opmerkingen mededeelen. Vooreerst kan slechts eene grootere bekendheid met de Weda's, die

---

in de *hist. of the Ind. arch.* II, 212, pl. 31 medegedeeld. Over deze geloofsbelijdenis verg. men LASSEN, *Ind. Alt.* II, 462, 492, noot 4; en *Zeitschr, f. d. K. d. M.* I, 229; op de eerste plaats is de vertaling, op de derde de tekst gegeven. BURNOUF heeft (*introd. à l'histoire du B.* I, 345, noot 11) opgemerkt, dat het letterschrift van dit opschrift op het vroegst uit de twaalfde eeuw kan zijn, met het Bengaalsche overeenkomst heeft en waarschijnlijk in Orissa te huis behoort. Zie FRIEDERICH, *Javaansche oudheden*, bl. 4 vlgd. (Verh. v. het Bat. Gen. XXIII).

zich op Bali in het bezit der Brahmanen bevinden, uitmaken of zij dezelfde zijn, als die, welke in Indië in oude tijden zijn opgeteekend, of dat zij slechts dezen naam dragen en door de priesters op Java vervaardigd zijn. Wanneer in de tweede plaats de Kawi-vertalingen van den Rāmājana en van den Mahābhārata in vele bijzonderheden van het oorspronkelijke afwijken, is het gewaagd besluiten uit deze afwijkingen te trekken voor den vroegeren toestand van het oorspronkelijke; want vooreerst zijn de vertalingen niet woordelijk en gedeeltelijk slechts bewerkingen van dezelfde stof, vervolgens is het niet bewezen, of die twee epische gedichten en andere Sanskritsche werken niet reeds vroeger op Java zijn ingevoerd, dan men aanneemt. Daar men het verkeer der bewoners van vóor-Indië met de Indische eilanden-zee met zekerheid kan nagaan tot vóor het begin van onze tijdrekening, kunnen Sanskritsche boeken niet veel later naar Java zijn overgebragt.

Over de wetenschappelijke kennis, die de Javanen van de Indische volkplanters ontvingen kan men weinig met zekerheid zeggen. Daar de Pan̈dita's in de twee oude opschriften om hunne kennis in het algemeen en om hunne bijzondere kennis van de regte wijze van bidden geprezen worden, daar verder het vertrouwd zijn met de waarde der letters hoog geschat wordt 1), schijnen de geleerden een bijzonderen, hoog geëerden stand onder de Indische volkplanters te hebben uitgemaakt. Een spoor van kasten is op Java niet overgebleven, maar zoo als bekend is vindt men op het in de nabijheid liggende Bali nog de vier Indische kasten, waaruit schijnt te volgen, dat zij vroeger van Indië naar Java zijn overgebragt. Welke hervormingen het Indische kastenstelsel daar onderging, kan men voor alsnog niet aanwijzen. In het eerste der twee oude opschriften worden de *sjāstra* gezegd, zorgvuldig na te komen morele voorschriften te bevatten en tevens, dat zij door deugdzame mannen over de wereld verspreid zijn 2); waaruit kan worden opgemaakt, dat het niet zoo zeer wetenschappelijke werken waren, maar wet- en leerboeken, waarin voorschriften

1) RAFFLES, II, *App.* p. CCXXII, CCXXIII, CCXXV.
2) RAFFLES, p. CCXXIV.

over een verstandig gedrag in wereldsche aangelegenheden werden gegeven. Voor deze meening pleit, dat onder de *Toetoers* 1), van welke de Brahmanen op het eiland Bali er veertien bezitten, en die in het Sanskrit geschreven zijn, één den titel *Kāmandakīnīti* draagt. Dit werk wordt namelijk aan eenen leerling van *Tjāṅakja* toegeschreven 2).

Het verkeer der Javaansche geleerden met hunne landslieden in het moederland bleef bestaan. In het jaar der aera 301 of 379 kreeg Dasjawīrja, de zoon van eenen Paṅdita in Kalingga van zijnen vader verlof naar Java te verhuizen. Hij vestigde zich daar bij den berg Lawoe, en aan zijnen zoon Dasjabāhoe gelukte het, zich tot koning van Hāstina te verheffen 3). Het kon niet anders, of de verheffing van eenen geleerde tot de koninklijke waardigheid moest hunnen invloed belangrijk vermeerderen.

Welke vorderingen in het uitoefenen van den landbouw, van de nuttige en schoone kunsten de Indische volkplantingen op Java veroorzaakten, kan men niet naauwkeurig aanwijzen, omdat eene opgave daaromtrent betrekking heeft op de laatste gebeurtenis der oudste periode, namelijk de stichting van Mĕṅdang Kamoelan en slechts bewijst, dat toen in den landbouw bedrevene mannen, bekwame artsen en schrijvers, benevens krijgslieden van Indië naar Java 4) waren overgekomen. Voor den onderen tijd is de eenige bron, uit welke iets over dit onderwerp geput kan worden, de eerste der twee oude opschriften, in welke echter slechts ter loops gedane opgaven voorkomen. Daaruit blijkt echter, dat er toen op Java goudsmeden, schilders, vervaardigers van stee-

1) Toetoer is een echt Malajo-Polyn. woord, dat men door *regel, behoorlijk gedrag* zou kunnen vertalen.

2) FRIEDERICH's Verslag over Bali.

3) RAFFLES, II, 74. De namen luiden hier *Dasawiria* en *Dasabahoe*. Aan de jaartallen moet men geene waarde hechten, omdat de laatste op zijn tiende jaar, hetwelk ook het tiende na de vestiging van zijnen vader was, koning werd. Dit kan eene latere verminking zijn van het berigt, dat Dasjabāhoe in het tiende jaar na de aankomst van zijnen vader koning werd. *Lawoe* is een gebergte in het binnenland, op ongeveer 129° O. l.

4) RAFFLES, II, 83. Dat deze verhuizing ten onregte gezegd wordt van Goezerat uitgegaan te zijn, zal later worden aangetoond.

nen godenbeelden, van geborduurde stoffen en van houten dierenbeelden waren, dat aan de bevordering van den landbouw grootere waarde werd gehecht en dat het gebruik van munten, welker kennis aan de kooplieden wordt aanbevolen, algemeen was 1). Wij zullen ons niet vergissen, wanneer wij aan de Indische volkplantingen op Java de invoering van vroeger onbekende bedrijven en kunsten toeschrijven en een werkelijk aandeel in de verbetering van den landbouw en de ontwikkeling van den handel toekennen. Men moet echter niet over het hoofd zien, dat niettegenstaande den grooten invloed van Indië op Java het inlandsche charakter is bewaard gebleven. Bij elke inmenging met het vreemde heeft het Javaansche toch altijd zijne zelfstandigheid bewaard, het wijkt niet voor het Indische, maar vermengt zich er zoo weinig mede, dat beide elementen afzonderlijk herkenbaar nevens elkander staan. Deze wijze van verbinding met het Indische is in namen van plaatsen en personen, in de taal door al hare verschillende takken, in de mythologische verdichtsels, in de wetgeving en zeden eene algemeene charakteristike eigenschap van het Javaansch geworden. Overal vindt men er het inlandsche en vreemde naast elkander 2).

Vóor dat wij met de oudste geschiedenis van Java kunnen eindigen, moeten wij nog de stichting van het rijk verhalen, waarvan de hoofdstad *Mĕndang Kamoelan* was. Ofschoon in het berigt over deze gebeurtenis eenige omstandigheden voorkomen, die de waarheid er van verdacht kunnen maken, bevat het toch vele bijzonderheden, die voor de geloofwaardigheid in het algemeen spreken. Bovendien moet men in aanmerking nemen, dat het uitvoerigste historische werk in de nieuwere Javaansche literatuur juist de geschiedenis van dit rijk bevat en, hoewel eerst met de regering van een lateren koning beginnende, toch de onderstelling regtvaardigt, dat men ook van de vroegere geschiedenis meer geloofwaardige berigten had, dan van de oudste 3).

1) RAFFLES, II, *App.* p. CCXXI, CCXXV en p. CCXXVIII.

2) W. VON HUMBOLDT, I, 68.

3) Het verhaal van de stichting van *Mĕndang Kamoelan* is vervat in eene chrono-

De stichter van Mĕndang Kamoelan heet BraWidjaja Sawelatjala en was de zoon van Kasoematjitra, die verkeerd als een koning van Goezerat wordt voorgesteld, terwijl de berg Sawelatjala, van welken zijn zoon den bijnaam bekomen heeft, naar Kalingga verlegd wordt 1), van welk land ook de vroegste Indische verhuizingen naar Java uitgingen. BraWidjaja werd door zijnen vader met zes groote en ongeveer honderd kleinere schepen uitgezonden, om Java op te zoeken. Hij werd vergezeld door man-

---

logische opgave der Javaansche koningen, die van den stichter van het rijk van *Mĕndang Kamoelan*, *Sawelatjala* van het jaar der aera 525 af tot aan den vijfden koning van *Madjapahit*, dat in het jaar 1221 gesticht is loopt, en door eenen regent van *Dĕmak* is opgesteld; de vervaardiging valt dus in een zeer laten tijd; RAFFLES II, 82. In het er bij gevoegde verhaal wordt gezegd, dat onder den vierden opvolger van den verdichten *Djajabhaja* (zie boven bl. 29) met name *Kasŏematjitra* of de zetel der regering van *Astina* of *Hăstinapoera* naar *Goedjrat* of Goezerat verlegd is of het rijk dezen naam verkregen heeft. Deze voorstelling kan echter eerst uit lateren tijd afkomstig zijn, toen zich reeds verkeer tusschen Goezerat en Java gevormd had. Eene tweede, zeker eerst later er bij gevoegde omstandigheid is, dat het berigt van *Adji Saka* nog in het bezit van Kasŏematjitra geweest en door hem aan zijnen zoon medegegeven zijn zou, om naar aanleiding daarvan eene geschikte plaats voor colonisatie te ontdekken. Eene derde verdichting is de opgave, dat *Sawelatjala* de elfde opvolger van *Ardjoena* geweest is; dit is een gevolg van de aanknooping der oudste Javaansche geschiedenis aan het epische verhaal der Indiërs. — De geschiedenis van Mĕndang Kamoelan begint eerst met de regering van *Djajalangkara*, eenen zoon van *Dewa Kasoema*, die 840 van de aera of 924 aan de regering kwam; RAFFLES, I, 392, *Djajalangkara* moet volgens denzelfden (I, 88) niet verschillen van *Ami-Lĕmboe*, hetwelk wel een Javaansche naam zal zijn. A. W. VON SCHLEGEL hield (*Ind. bibl.* I, 400) dit verhaal voor een nieuw invoegsel, dat door de tegenwoordige handelsbetrekkingen ontstaan was; dit is echter volgens de voorgaande opmerkingen niet noodig, maar moeten alleen de latere bijvoegsels ter zijde worden gesteld.

1) RAFFLES II, 82 vlg. en over den berg *Sawelatjala* zie bl. 31, noot 2. In de Javaansche schriften luidt de eerste naam *Bro Widjaja*, die volgens de opmerking van W. VON HUMBOLDT (I, 12) den »in de wenkbraauwen overwinning dragenden" beteekent. Hij voegt er p. 15, noot 2 bij, dat men bij Kasoema het Sanskritsche woord *koesoema*, bloem, denken kan, maar dat *kasoema* Maleisch is en »kostbare zaken" beteekent. Lass. — Dat *Bro Widjaja* (d. i. Bro̊widjaja of Brawidjaja) als het Sanskritsche Bhroewidjaja moet opgevat worden, is zeer onwaarschijnlijk, daar hier *bro* in plaats van bro̊ of *bra* staat; misschien is hier *bra* het Sanskritsche abbhra, *wolk*, of wel Kawi *abhrā* (*schitteren*) daar de *a*, door de Javanen als verbaal voorhechtsel opgevat wordende, dikwijls in substantiva wegvalt. Overigens komt *Bra Widjaja* dikwijls in Maleische en Dajaksche overleveringen voor als de eigennaam van een Madjapahitschen vorst. V. D. T.

nen, die in den landbouw bedreven waren, door handwerkslieden, krijgslieden, bekwame artsen en schrijvers. Na vier maanden bereikte de prins de westkust van het eiland 1), dat hij spoedig om de ongezondheid weder moest verlaten, en wendde zich naar de zuidelijke kust, waarheen een gedeelte zijner schepen hem was voorafgegaan en eene gezonde streek had ontdekt, die thans *Mataram* heet. Hier werd hij als koning, onder den naam BraWidjaja Sawelatjala uitgeroepen en de hoofdstad Mĕṅdang Kamoelan genaamd.

De koning van den nieuwen staat ontdekte spoedig, dat hij meer lieden noodig had om dien te doen bloeijen. Daarom zond hij gezanten naar zijnen vader, door wien hem twee duizend mannen werden gezonden, bij welken zich velen van hunne verwanten en vrienden aansloten. Na hunne aankomst op Java vestigden zij zich vooral in de zuidelijke en oostelijke provinciën van het eiland. De koning liet zijne hoofdstad vergrooten en in het jaar 525 of 603 was het reeds eene belangrijke stad geworden. Java werd sedert dien tijd wijd en zijd beroemd en er vormde zich een levendig handelsverkeer met andere landen, vermoedelijk ook met Goezerat. De bogt van Mataram bood den zeevaarders een veilige ankerplaats aan en droeg er daardoor toe bij, dat de handel aldaar tot grooten bloei kwam.

De magt van den jongen staat werd door de onderwerping van *Aroe Bandan*, eenen van de Molukken gekomen prins, die zich in Balĕmbangan, in het oostelijke gedeelte van het eiland reeds vóor de aankomst van BraWidjaja had gevestigd, vergroot. Toen hij van diens aankomst berigt had gekregen, begaf hij zich met zijn gevolg naar Mĕṅdang Kamoelan en onderwierp zich aan den beheer-

1) Wat den duur dezer zeereis betreft, deze laat zich door de vergelijking met andere berigten van reizen naar den Indischen archipel regtvaardigen. *Iamboelos* had meer dan vier maanden noodig, om van de eilanden van den archipel, waar hij zich zoo lang had opgehouden, Palibothra te bereiken; zie *Diodoros* II, 68. *Fahian* had voor zijne reis van Ceylon naar Java honderd vijftig dagen noodig; zie *Foe K. K.* p. 559. Ook de opgave, dat de Indiërs het eerst op de westkust landden, spreekt voor de geloofwaardigheid der overlevering, omdat de scheepvaart door de straat van Malaka zeer moeijelijk is, terwijl die ten westen van Sumatra veel gemakkelijker en minder gevaarlijk is, omdat de zeevaarders de opene zee voor zich hebben.

scher er van onder voorwaarde, dat hij de oostelijke provinciën van het eiland met zijne opvolgers als onderkoning zou behouden.

Ten slotte moet hier de beteekenis van dezen staat, waarvan de hoofdstad Mĕndang Kamoelan was, voor de geschiedenis van Java worden aangewezen. De vroegere Indische volkplantingen op dit eiland bestonden voornamelijk uit Brahmanen, bij welke zich denkelijk landbouwers, handwerkslieden en kooplieden, ofschoon in klein aantal hebben aangesloten; van krijgslieden is bij hen geen spraak. De eerste Indische koningen hadden niet veel magt en konden geen belangrijken invloed op den politiken toestand van Java uitoefenen. Dezen bezaten de Brahmanen slechts bij uitzondering, wanneer een van hen zich van de koninklijke waardigheid wist meester te maken; daarentegen oefenden zij een grooteren invloed uit op de ontwikkeling van godsdienst, wetten en zeden; zij voerden de Indische overgeleverde geschiedenis en de dichtkunst op Java in, en hunne heilige taal bragt daar eene nieuwe dochter voort, wier gewaad Javaansch is, terwijl haar ligchaam en haar charakter 1) Indisch zijn gebleven. Door het stichten van een grooteren staat, door BraWidjaja, die ook krijgslieden mede bragt, verkregen de afzonderlijke Indische volkplantingen voor het eerst een middenpunt en een krachtigen steun, daar zijne magt zich over een groot gebied uitstrekte. Het reeds sedert langen tijd bestaande verkeer met Indië verkreeg ook door deze stichting meer vastheid. Een gevolg van deze gunstige verandering in den toenmaligen toestand der Indiërs op Java is dit geweest, dat gedurende de regering van den bovenvermelden Dewa Kasoema het verkeer met Indië nog levendiger werd en dat het Indische charakter zich in alle rigtingen krachtig kon ontwikkelen en vooral op het gebied van poësie en bouwkunst schoone en eigenaardige vruchten dragen.

---

1) Dit is geene gelukkige characterisering van het Kawi; daar de spraakkunst dier taal Malajo-Polynesisch is, maar de woordenschat zeer vele Sanskritsche woorden bevat. In plaats van *dochter* zou men beter zeggen *eene Javaansche vrouw, die zich in Indische kleederen heeft gestoken.* v. D. T.

IV. Kennis der Grieken van den Indischen archipel 1).

Van deze groote eilanden-zee was aan den Alexandrijnschen geograaph Ptolemaios slechts één groot eiland, namelijk *Java*, en een klein aantal der tallooze kleinere eilanden bekend. De reden van deze weinige bekendheid van Ptolemaios met dit gedeelte van Azië was de omstandigheid, dat de zeevaarders langs de kust van Malaka en van Sumatra tot aan de meest zuidelijke punt van het eerste land zeilden, en van daar uit of hunne reizen zuidwaarts naar Java, of noordwaarts naar Siam voortzetten.

Van de kleinere eilanden, van welke de Alexandrijnsche geograaph melding maakt, lagen de „Sindai" genaamde en door anthropophagen (menscheneters) bewoonde in het N. W. en Z. W. van het voorgebergte *Maleoe Kolon* of kaap Trĕngganou 2); het

---

1) Wij zijn Prof. H. C. MILLIES grooten dank schuldig, dat hij ons, juist toen wij dit vel ter pers legden, zijne verhandeling over Iamboelos deed toekomen. Door gebruik te maken van de resultaten, tot welke hij kwam, zijn wij in staat geweest aan dezen arbeid grootere waarde te schenken. D. K.

2) Het voorgebergte *Maleoe Kolon* lag (PTOL. VII, 2, 5) 162° O. l. en 20° Z. b.; de meest noordelijke *Sinda*-eilanden 152° 20′ O. l. en 8° 4′ N. b.; dat van den *Agathodaimōn* 145° O. l. en 4° 15′ Z. b. Het eiland van den *Agathodaimon* wordt ook door Stephanos van Buzantion (Byzantium) als in den Indischen Oceaan liggend opgegeven. LASS. — In *Maleoe Kolon* herkent men zonder moeite *Malajoe Koelon* (Jav. *Westelijke Maleijer*); zonderling dat wij hier den naam *Malajoe* vinden, daar wij

meest noordelijke dezer drie eilanden moet Poelou (d. i. *eiland*) Roepat, aan de kust van Sumatra, het middenste, niet genoemde, het meer zuidelijke Poelou Pantjor en dat van den *Agathodaimōn* (*den goeden geest*), een der tot de eilandengroep der straat Malaka behoorende geweest zijn. Dit laatste zal waarschijnlijk een heiligdom bevat hebben. Het is vreemd, dat de naam dezer drie eilanden bewijst, dat er zich ook Indiërs hadden gevestigd, terwijl zij toch door kannibalen werden bewoond. Daarom gis ik, dat zich onder de onbeschaafde oorspronkelijke bewoners dezer eilanden Indische kooplieden hadden gevestigd. Het eten van menschen moet toen onder die eilandbewoners algemeen verspreid zijn geweest, omdat zij ook bij de bewoners der twee overige, aan Ptolemaios bekende, eilandengroepen heerschte. De eerste bestond uit vijf, *Baroesai* genaamde, eilanden, die wij niet met Ptolemaios, even als de voorgaanden, in het Z. W., maar in het Z. O. moeten zoeken 1).

Het kunnen slechts de vijf langs de oostkust van Sumatra liggende eilanden Lingga, Bangka, Poelou Leat, Long en Bĕlitoeng zijn. De tweede groep, de drie *Saladibai* 2) genaamde eilanden komen overeen met de in de straat Soenda bij de westkust van Java liggende eilanden Panaitan (of prinseneiland), Poelou Krakatau en Sibĕsi 3).

Dat *Iabadioe* van den Alexandrijnschen geograaph Java is en de

---

van elders weten, dat deze van zeer jonge dagteekening is; dat hier *koelon* gebruikt is, kan met betrekking tot het eigenlijke Java, dat meer oostelijk gelegen is en de Soenda-landen niet insluit, opgevat worden. V. D. T.

1) Het middenste ligt volgens hem op 152° 40′ O. l. en 5° 20′ N. b.

2) Volgens eene andere editie staat er *Σαβαδεῖβαι νῆσοι* (PTOL. VII, 2, 28). Men houdt deze nu eens voor het tegenwoordige Lingga, dan weder voor Poelou-Way, ook wel voor een gedeelte van Sumatra. D. K. — MILLIES houdt te regt *Saladibai* voor *salat-dibai*, van *sălat* (Mal.), *straat* en bepaaldelijk *straat* v. Malaka; zoodat de in die straat gelegen eilanden daarmede bedoeld zullen zijn. Naar de regelen van het Sanskr. zou *salat dibai* »saladdwīpa" moeten worden en daaruit is het wegvallen van de *t* van het Mal. *sălat* te verklaren. V. D. T.

3) De westkust van Java ligt namelijk volgens PTOLEMAIOS (VII, 2, 25) op 167° O l. en 8° 30′ Z. b. en het middenste *Saladiba*-eiland op 160° O. l. en 8° 30′ Z. b. De drie bovengenoemde zijn de grootste er van. De naam dezer eilanden komt overeen met een Sankritschen *Sjaladwipa;* evenwel weet ik niet, of de met het eerste woord genoemde Indische boom er op groeit.

naam uit *Jawadwīpa* is verbasterd, heb ik vroeger aangetoond, even als, dat de door hem gegevene vertaling van den naam door gersteiland zich liet regtvaardigen, door aan te nemen, dat het woord *jawa* op de eenigste in den oudsten tijd op dit eiland bekende soort van koren, *djĕwawoet*, is toegepast 1). Volgens de berigten, waaruit Ptolemaios putte, bragt Java veel goud voort en naar de analogie van de aan vele landen van achter-Indië om hunnen rijkdom in metalen door de Helleensche reizende handelaars gegevene benamingen van „goudland, zilverland, koperland" en van het „gouden schiereiland" te oordeelen, wordt de rijkdom in zilver door den naam van de toenmalige hoofdstad *Argurē* (*de zilveren*) aangewezen, die waarschijnlijk dezelfde is geweest als de oudste, op Java gestichte, op de zuidwestkust gelegene, stad *Giling Wĕsi* 2).

Wat nu de berigten van Ptolemaios betreft, moet hij onvoldoende bronnen hebben gevolgd, daar Java zeer arm is in edele metalen. De Hollandsche regering beproefde de ontginning van goud- en zilvermijnen, maar gaf dit plan spoedig weder op 3). Goud wordt wel in het zand van vele rivieren van Java gevonden; maar de bergen van het eiland zijn over het algemeen niet rijk in metalen, wanneer men daaronder lagen of metaalhoudend gruiszand van eenige beteekenis verstaat 4). Het is dus waarschijnlijk, dat de grootere rijkdom in goud van het naburige Malaka heeft aanleiding gegeven, dat de bezoekers van Indië dien

---

1) PTOL. VII, 2, 29, zie boven p. 40.

2) Zie boven p. 30. Stephanos van Buzantion laat deze stad verkeerd op Taprobane slaan en verklaart even valsch den naam van dit eiland door gersteiland. LASS. — LASSEN merkt zelf op (zie III, bl. 271), dat PTOLEMAIOS nu eens de landen naar de bewoners noemt, dan weder de werkelijke namen opgeeft. Hieruit zouden wij moeten besluiten, dat met zijn *Iabadioe* zoowel Java als Malaka en Sumatra kan bedoeld zijn, daar hier dan *Iaba* op de natie slaat, en dus het ras in het algemeen aanduidt, even als later de Arabieren hun *djawi* zoowel op de Javanen als op de Maleijers en andere stamverwante natiën hebben toegepast. Daaruit volgt dus, dat men de hoofdstad *Argurē* even zoo goed op Malaka kan gaan zoeken, en dan dien naam uit *Perak* (nog heden den naam van eenen staat op Malaka), dat in het Mal. *zilver* beteekent, kan verklaren. V. D. T.

3) RAFFLES I, 26.

4) FRANZ JUNGHUH's, *Java, seine Pflanzendecke und innere Bauart*, III, 283 en 285.

rijkdom aan goud ook op het minder bekende Java toepasten. De uiterste grenzen, tot welke zich de kennis van Ptolemaios uitstrekte, waren de drie naar de *Satyrs* genaamde eilanden 1), omdat zij volgens de fabelachtige berigten der zeevaarders staarten hadden, even als deze Grieksche halve goden 2). Twee daaronder kunnen slechts Madoera en Bali zijn, welke de digt bij de oostkust van Java liggende eilanden zijn, en van welke de eerste in de oudste Javaansche overlevering 3), de tweede daarentegen vooral in lateren tijd voorkomt. Het derde eiland is waarschijnlijk het ten Oosten, digt bij Bali gelegene, Lombok.

Hiermede is de voorstelling der in de geographie van Ptolemaios bewaard geblevene beschrijving der eilanden van den Indischen archipel en de verklaring er van ten einde gebragt; het is nu noodig het reeds voor de vervaardiging van de geographie van Ptolemaios geschrevene berigt van *Iamboelos* over zijne reizen naar een eiland van den Indischen archipel na te gaan 4).

Dat de Alexandrijnsche geograaph dit berigt geheel verwaarloosde, deed hij zonder twijfel, omdat Iamboelos zoo vele ongeloofelijke dingen van dat verre eiland had verteld, dat iemand die, zooals Ptolemaios, zijne bronnen kritisch onderzocht, het als een verdichtsel moest verwerpen. Dat hij daarin te ver is gegaan, zal het volgende onderzoek duidelijk genoeg aantoonen.

Iamboelos, de zoon van eenen koopman en zelf een koopman, werd op eene reis door Arabië naar het, aan specerijen rijke, kustland van Afrika met zijne reisgezellen door roovers gevangen genomen. Hij werd met zijne gezellen eerst naar herders, maar later door Aethiopische roovers naar de kusten van Aethiopië gevoerd. Bij de inwoners dier streek heerschte eene oude, op goddelijke uitspraak steunende gewoonte, namelijk dat steeds na verloop van zes honderd jaren de verzoening van het land door twee vreemdelingen moest plaats

---

1) Σατύρων νῆσοι (*Satyrum insulae*), PTOL. VII, 2, 30. (Volgens MANNERT V, 1, 192 zijn dit de Anamba-eilanden. D. K.)

2) PTOLEM. VII. 2, 30. Zij liggen op 171° O. l. en 2° 30′ Z. b., en het oostelijke uiteinde van Java op 169° O. l. en 80° Z. b.

3) Zie boven, p. 39.

4) Een uittreksel er van vindt men bij DIODOROS II, 57—60.

hebben. Daartoe werd een wel is waar klein, maar goed tegen de zeestormen bestand en door twee menschen ligt te besturen vaartuig gebouwd. Het werd met levensmiddelen voor zes maanden voorzien, en de twee, het vaartuig bemannende, menschen deed men, volgens uitspraak van het orakel zuidwaarts naar een gelukkig eiland koers houden, waarop zij na hunne aankomst met de inwoners van die plaats een gelukkig leven zouden leiden. Indien zij dat eiland bereikten, zou het land der Aethiopiërs gedurende zes honderd jaren vrede genieten en de inwoners een hoogst gelukkig leven leiden; maar wanneer zij door den zeewind weder terug kwamen, zouden hun, als slechte en onheilaanbrengende menschen, de zwaarste straffen worden opgelegd. Na een door de Aethiopiërs aan den oever der zee met groote plegtigheid gevierd offerfeest werd het vaartuig met Iamboelos en zijne gezellen aan de baren prijs gegeven. Nadat zij vier maanden met de golven hadden geworsteld, werd hun vaartuig naar het eiland gedreven, waarheen het bestemd was. Toen het de kust naderde, kwamen eenige eilandbewoners hen te gemoet en bragten hen aan wal. Iamboelos en zijne reisgezellen werden door de eilandbewoners vriendelijk opgenomen en kregen een aandeel in al hunne bezittingen. Zij bleven zeven jaren op het eiland. Daarna werden zij als slechte en onzedelijke menschen van het eiland verjaagd, rustten het schip weder uit, bekwamen den voor de reis noodigen leeftogt en bereikten na eene vaart van vier maanden eene plaats van Indië. Hier strandde het schip, bij welke gelegenheid de reisgezel van Iamboelos verdronk; hij zelf redde zich naar een dorp, door welks inwoners hij naar den koning van het ver van de zee verwijderde Palibothra gebragt werd. Deze was een vriend der Hellenen en schatte de wetenschap hoog. Hij begunstigde Iamboelos zeer en voorzag hem van de noodige middelen tot de terugreis. Iamboelos kwam daarop door Persië in zijn vaderland terug, waar hij een verhaal van zijne reis vervaardigde. Van dit geschrift is niets voor ons bewaard gebleven, dan het door Diodoros gemaakte uittreksel, dat de berigten van Iamboelos over de door hem bezochte eilanden van den Indischen archipel en hunne bewoners bevat. Het verlies van het overige

gedeelte van het werk van Iamboelos is zeer te betreuren, omdat de thans reeds ver gevorderde kennis van oud-Indië ons in staat zou stellen, waarheid van verdichting te onderscheiden, en omdat geen ander reisberigt van de verre Indische eilandbewoners uit dezen tijd in het Grieksch of Latijn bewaard is gebleven.

Over het eiland en de natuurvoortbrengselen er van heeft Iamboelos het volgende verhaald. Het had een ronden vorm en eenen omvang van ongeveer 5000 stadiën of 125 geog. m. Er waren bovendien nog zes andere eilanden, die even groot en even ver van elkander verwijderd waren. De bewoners van al deze eilanden hadden dezelfde wetten en gebruiken. De zee, die de door Iamboelos naauwkeurig beschrevene eilanden omringde, had hevige stroomen, en eb en vloed waren belangrijk; de smaak van het water was zoet 1). De groote beer en andere bij de Grieken bekende sterrenbeelden waren daar niet zigtbaar. De dagen en nachten waren er even lang en geen voorwerp wierp des middags schaduw, daar de zon zich vlak boven het hoofd bevond.

Indien wij vooreerst bij dit gedeelte van het berigt van Iamboelos stil staan, moeten wij opmerken, dat in den Indischen Oceaan ten N. van den 8° Z. b. de moessons regelmatig afwisselen en van April tot October de zuidwestmoesson waait; een schip moet dus daardoor van de kust van Aethiopië naar den Indischen archipel worden gedreven. Er is dus geen grond, niet te gelooven, dat het schip van Iamboelos naar een eiland van den Indischen archipel door de zuidwestmoesson is gedreven. Ook het gedeelte van zijn verhaal, dat de zee daar hevige stroomingen en sterke eb en vloed vertoont, past op den Indischen archipel, in wel-

1) Hier zou men aan een land denken, waar groote rivieren in zee stroomen, en het zeewater zoet maken. Maar welk eiland van de grootte van het door Iamboelos bezochte kan het geweest zijn? De bijzonderheden van dit verhaal te zamen brengende zou men wanhopen aan de opheldering van dit opgesmukte berigt. Zonderling is het, dat iemand, die *zeven jaren* in een land doorbrengt, nog zoo onbepaald spreekt, dat hij den naam dier eilanden niet eens uitdrukkelijk vermeldt. Van iemand die zoo stout is *Tritroesia* als *Tritāstri* (bl. 32), en *Madewa* als *Mādhawa* (bl. 30) te verklaren, zijn dan ook geen andere dan gezochte verklaringen van dit verhaal te verwachten. V. D. T.

ken deze twee verschijnselen door de vele naauwe zeestraten, die de eilanden van elkander scheiden, worden veroorzaakt Vervolgens pleit de opgave, dat de dagen en nachten er even lang waren en de schaduw des middags loodregt nederviel, voor de meening, dat Iamboelos zich op een eiland van den Indischen archipel hield. Deze twee verschijnselen komen, zoo als bekend is, in de nabijheid van den evenaar voor, en daar tusschen 0° en 8° 34′ Z. of N. b. de langste dag 12 uren en 30 minuten duurt, moet het door Iamboelos bezochte eiland binnen deze breedte gezocht worden en wel ten Z. van den evenaar, daar Iamboelos niet door de straat van Malaka den archipel kan hebben bereikt, maar langs het zuiden van Java daar moet zijn gekomen, en omdat dit eiland, even als de meer oostelijke ten zuiden van den evenaar gelegen is.

Dit eiland was door de natuur zeer rijk bedeeld. Daar vond men groote bronnen, waarvan zich de eilandbewoners tot baden bedienden, benevens bronnen, die zich onderscheidden door zoetheid van water en veel tot de gezondheid der eilanders bijdroegen 1). Door hunne ligging onder den evenaar was de temperatuur hoogst gunstig, omdat de inwoners van hitte noch koude te lijden hadden; de vruchtboomen droegen het geheele jaar door rijpe vruchten 2). Er groeiden vele rietsoorten, die eene menigte erwtachtige vruchten voortbragten. Deze vruchten werden door de eilandbewoners in heet water zacht gemaakt, zoodat zij zich tot de grootte van duiveneijeren uitzetten. Dit deeg kneedden zij met hunne handen en vormden daaruit zeer zoete brooden, die zij in ovens bakten. Over hunne kleederen vernemen wij 3), dat zij die uit eene soort van riet vervaardigden, in welks binnenste zich eene glanzige en zachte wol bevond. Deze verzamelden zij, vermengden die met aan stukken gestooten oesters en gaven daardoor aan hunne kleederen met bewonderingswaardige kunstvaardigheid eene purperkleur 4). De rijkdom aan vruchtboomen was buitengewoon, vooral

1) DIODOROS, II, 57, 3.

2) DIODOROS, II, 56, II, 56, 7 en 59, 3.

3) DIODOROS, II, 59, 4.

4) Hier zou men denken aan de gewoonte der inlanders stoffen met schelpen te glanzen (Bat. Wdb. onder *huntjing*). Dat hier het berigt verdraaid is, zal men moeten

de olie opleverende gewassen en ranken, waaruit de eilandbewoners olie en wijn persten 1).

Dat de Indische archipel een zeer zacht klimaat en een buitengewonen overvloed der kostbaarste gewassen bezit, is bekend. Onder de rietsoorten, die aan de eilanders, van welke thans spraak is, hun voornaamste voedsel opleverden, moet zonder twijfel de sagopalm worden verstaan, welke de laagste der palmen is, en daarom ook voor eene rietsoort kan worden gehouden, terwijl er ook hoog opgroeijend riet, zooals b. v. bamboe, voorkomt. De beschrijving der bereiding van het sagomeel van Iamboelos komt hoofdzakelijk met de tegenwoordige bewerking overeen. Het slijmige merg van de palm wordt fijn gestooten en met water vermengd; van het meel kneedt men daarna koeken, die in heet gemaakte vormen worden hard gemaakt 2). Daar de sagopalm niet westelijker dan het oostelijke gedeelte van Borneo en Celebes groeit 3), moet het door Iamboelos beschrevene eiland niet meer westwaarts gezocht worden.

Welk gewas Iamboelos bedoelde, toen hij vermeldde, dat de eilandbewoners uit de zich in het binnenste van riet bevindende glanzige en zachte wol hunne kleederen vervaardigden, is zeer moeijelijk te bepalen 4); onder de verwstoffen, waarvan zich de

---

verklaren uit het denken aan de wijze van het vervaardigen van purper uit slakken, die bij de Grieken bekend was. V. D. T.

1) DIODOROS, II, 59, 3.

2) CRAWFURD, I, 389 vlg.

3) CRAWFURD, I, 386. De sagopalm (Mal. roembija) groeit veel westelijker, maar de sago, als hoofdschotel, is meestal door de rijst verdrongen. Op de Poggi-eilanden (*poelou Pagei*) is die palm zelfs veelvuldig, en op de Mentawei sago de hoofdschotel. V. D. T. — MILLIES heeft in zijne grondige verhandeling over Iamboelos (Aanteekeningen van het verhandelde in de Sectie-vergadering van het provinciaal Utrechtsche genootschap, afdeeling Letterkunde en Wijsbegeerte, 1861, p. 24) juist opgemerkt, dat de sagopalm westelijker gevonden wordt dan de oostkust van Borneo, en dat juist Bali noch bij RUMPHIUS, noch bij BLUME voorkomt onder de eilanden, waar de sagopalm gevonden wordt. D. K.

4) Het was in geen geval de banaan, welker vezelachtige bast (volgens CRAWFURD I, 207) de stof voor de kleederen der bewoners van den archipel leverde, vóor dat zij het weven van de Indiërs hadden geleerd; zulke kleederen zijn tegenwoordig bij de lagere classen van de bevolking der Philippijnen uitsluitend in gebruik. Buiten-

bewoners van den Indischen archipel bedienden, komen geene oesters voor, zoodat het onbeslist blijft, of de eilandbewoners, over welke thans gehandeld wordt, werkelijk oesters uit de zee opvischten, uit welke zij eene met het purper overeenkomende kleur bereidden, of Iamboelos moet uit de schoone roode kleur hunner kleederen opgemaakt hebben, dat zij eene soort van oesters vingen, die eene even schoone kleur leverden als de hem bekende purperslakken. Hij is daarentegen volkomen getrouw aan de waarheid gebleven, wanneer hij meldt, dat daar een overvloed van olie en wijn opleverende gewassen gevonden werd. De eilanden van den Indischen archipel brengen vele soorten van oliën voort, welker opsomming hier onnoodig is 1). Onder de door Iamboelos vermelde wijnen kunnen wij niet denken aan uit druiven geperste, maar aan een bedwelmenden, uit het sap van palmen bereiden, drank, en wel waarschijnlijk uit het sap van den saguweer-palm vervaardigd, hetwelk veel overeenkomst heeft met den wijn, terwijl deze palmboom lager is, dan alle overigen en op eene klimplant gelijkt 2).

---

dien blijkt uit het vervolg van dit onderzoek, dat de bewoners van het door Iamboelos bezochte eiland met de Indische instellingen bekend waren en daarom ook wel zullen hebben kunnen weven. Men zou eerder denken aan het vezelachtige haar der saguweer-palmen, dat naar China wordt uitgevoerd, en zoowel werk bij het kalefaten der schepen als tonder oplevert. Zie CRAWFURD II, 400. — De bast van vele boomen wordt tot kleedingstof bewerkt, en daaruit bestond denkelijk vroeger de kleeding der inlanders, voor zij met andere stoffen bekend raakten; nog heden is bij de *Loeboe's* en andere wilde natiën boombast de eenigste kleedingstof. V. D. T.

1) CRAWFURD, I, 379 en 399.

2) CRAWFURD, I, 397 en 399 (Iamboelos zal bij het zien van den palmwijn (*toewak*) gedacht hebben, dat deze ook van eenen rank kwam, want bij het zien der palmen (de cocos- en saguweer-palm), waaruit men hem meestal int, is het niet mogelijk aan eene klimplant te denken. Dat hij eigenaardige voortbrengselen van het land met die van zijn vaderland verwarde, ziet men ook uit de olijven, waarvan hij (zie bl. 72) melding maakt. De als spieren buigzame beenderen, waarvan hij op bl. 64 spreekt, slaan op de bekende lenigheid der inlanders, zooals b. v. het achterover buigen hunner vingers, het knappen daarmede, enz. V. D. T.). Daar de berigten van Iamboelos over twee dieren vele onwaarschijnlijkheden bevatten en bovendien voor de ontdekking van het door hem bezochte eiland geen licht geven, mogen zij hier hare plaats vinden. Vooreerst zijn het (volgens II, 59, 3) slangen van buitengewone grootte, maar onschadelijk en met een eetbaar, zeer zoet

Over de gedaante, zeden en gewoonten der eilandbewoners, met welke Iamboelos zeven jaren verkeerde, waardoor hij de beste gelegenheid had, zich met hunne levenswijze bekend te maken, heeft hij de volgende bijzonderheden medegedeeld, bij welke het te betreuren is, dat Diodoros juist over de godsdienst, het bestuur en de zeden der eilandbewoners slechts in een kort uittreksel mededeelingen voor ons heeft bewaard. Wat hun ligchaam betreft, dit verschilde zeer van dat der bewoners van het overige gedeelte der aarde 1). Hunne grootte bedroeg meer dan 4 el en hunne beenderen waren zoo buigzaam als de spieren van andere menschen. Hun ligchaam was zeer tenger, maar hunne spieren waren zoo krachtig, dat niemand hun iets uit de handen kon rukken, wanneer zij het vast hielden. Behalve het hoofdhaar, de wenkbrauwen, de oogharen en den baard hadden zij volstrekt geen haar; zoodat de overige deelen van hun ligchaam geheel kaal waren en zich ook geen donshaar bij hen vertoonde. Overigens muntte hun ligchaam uit door schoonheid

---

vleesch. Ten tweede zijn het (volgens II, 58, 2, 4) dieren van ongewone kleinheid, maar van eene zonderlinge gedaante Hunne ligchamen hadden eene ronde gedaante, die door twee, van boven naar beneden loopende, leemkleurige lijnen waren verdeeld. Op elk der twee bovenste deelen aan de zijde der lijnen hadden deze diertjes een oog en eenen bek, zoodat zij vier oogen en vier bekken hadden. Alle voedingsmiddelen, die zij met vier keelen verslonden, werden in éen enkelen buik verzameld; zoodat de ingewanden en hunne overige leden naar evenredigheid eenvoudig waren. Zij hadden in de rondte vele voeten en konden zich daardoor in alle rigtingen naar welgevallen bewegen. Hun bloed had eene bijzondere kracht; men kon er alle wonden door genezen en er alle afgehouwene ledematen, behalve die van welke het leven afhangt, weder aan het ligchaam hechten. Ik merk hierbij aan, dat op Java groote slangen en onder de insecten duizendpooten voorkomen, die Iamboelos met zijne kleine diertjes kan hebben bedoeld (RAFFLES, I, 52 en 53); het is echter te betwijfelen, of de eilandbewoners, met welke Iamboelos kennis maakte, het vleesch van slangen hebben gegeten en zich van het bloed van insecten als geneesmiddel hebben bediend. LASS. — Dat de heidensche natiën nog slangen eten, is bekend; de groote *sawa*-slang wordt wel eens bij de Bataks en Niassers genuttigd. Van dat kleine, zonderlinge dier kan ik niet anders maken dan een denkbeeldig zamenknoeisel van den duizendpoot en den inktvisch; het lijf van den duizendpoot wordt als geneesmiddel tegen de door zijnen beet gemaakte wond daarop gewreven, gebezigd. V. D. T.

1) DIODOROS, II, 56, 2 6,

en bezat regelmatige omtrekken. De neusgaten waren veel wijder dan bij de Grieken, en de *strotlappen* raakten zelfs elkander aan 1). Wanneer de beschrijving der ligchaamsgestalte der eilandbewoners tot nog toe geene onwaarschijnlijkheid verraadt, het volgende gedeelte kan op dezen lof geene aanspraak maken.

Eene zeer vreemde eigenaardigheid bezaten de tongen dezer eilandbewoners, die zij deels aan de natuur te danken hadden, deels aan hunne vindingrijkheid. Hunne tong was namelijk in zeker opzigt dubbel en werd door kunst nog meer gespleten, zoodat zij tot aan den wortel dubbel was. De eilandbewoners hadden daardoor een groote verscheidenheid van stemmen en konden niet alleen alle menschelijke, gearticuleerde klanken uitspreken, maar ook het geluid van alle vogels, ja in het algemeen alle toonen nabootsen 2). Het meest bewonderingswaardige was de bekwaamheid dezer eilandbewoners te gelijk met twee menschen te spreken 3), den eenen antwoordende en met den anderen over andere onderwerpen sprekende. Eindelijk heeft Iamboelos ook van hen vermeld, dat zij een zeer hoogen ouderdom bereikten; zelfs werden eenigen honderd en vijftig jaar oud, zonder ooit ziek te zijn geweest 4). Daargelaten de overdrijvingen en verdichtselen, door

---

1) In de plaats van de lezing ἀκοῆς, aan welke WESSELING de voorkeur gaf, moet men zeker ῥίνος met DINDORF lezen.

2) Dit zou kunnen verklaard worden uit sommige dierennamen in de inlandsche talen, als b. v. Mal. tjătjak (naar het geluid), *de hagedis;* Bisajasch soksok (Bat. antjotjak); Jav. pĕriet (naar het geluid), *het rijstdiefje* (Bat. pĕriek) enz., enz. V. D. T.

3) Te regt merkt MILLIES aan, dat dit waarschijnlijk eene aardigheid is, ontstaan uit de dubbelzinnigheid van γλωσσή. Zou het ook kunnen slaan op de taal der hoogere en der lagere standen? D. K.

4) DIODOROS, II, 57, 4. In tegenspraak met deze opgave berigtte Iamboelos op eene andere plaats (II, 57, 5), dat er bij eene wet bepaald was, dat niemand langer dan honderd jaren leven mogt. Hij, die dezen ouderdom bereikt had, stierf op de volgende wijze. Er werd namelijk verhaald, dat zekere plant op het eiland groeide en dat hij daar onder insliep en tot een zachten doodslaap verviel of zonder pijn stierf (Dit doet aan het fabeltje van den *oepas*boom denken. V. D. T.). Misschien gold deze wet slechts bij een gedeelte der bevolking van het eiland, zoodat de tegenspraak slechts aan de slordigheid van Diodoros kan worden geweten. LASS.

welke deze beschrijving van de ligchaamseigenschappen van de door Iamboelos bezochte eilandbewoners is verminkt 1), bevat zij vele opgaven, waaruit het blijkt, dat hiermede slechts het bruine, polynesische, en niet het negerachtige ras van den Indischen archipel kan bedoeld zijn. Alleen op dit laatste kan de aanwijzing doelen, dat de neusgaten zeer wijd waren 2), omdat de neus bij hen nog al vooruit steekt, terwijl dit nooit het geval is bij de eersten, bij welke zij weinig vooruitstekend en klein is 3). Daar echter de neusgaten bij geen der beide rassen wijd zijn en bovendien het berigt van Iamboelos wegens onwaarschijnlijkheid zeer verdacht is, vervalt de grond der bewering, dat hij het negerras van den Indischen archipel heeft willen beschrijven. Dat eerder het bruine ras bedoeld is, blijkt uit het gemis van haren, de zonder twijfel eenigzins overdrevene grootte en schoonheid van het ligchaam, daar het negerras klein en leelijk is. Hierbij komt nog, dat deze overal in hunne oorspronkelijke barbaarschheid volharden, terwijl wij op het door Iamboelos beschrevene eiland een tamelijk hoogen trap van beschaving aantreffen. Daar Iamboelos redenen moet hebben gehad, waarom hij aan de bewoners er van eene buitengewone vlugheid van spraak toeschreef en de gave alle toonen en klanken na te bootsen, vermoed ik, dat bij sommigen van hen twee talen heerschten. Voor dit vermoeden voer ik voorloopig aan, hetgeen naderhand verder zal blijken, dat zich op het eiland van den Indischen archipel, waarover gehandeld wordt, colonisten uit vóor-Indië hadden gevestigd.

Over de godsdienst en de godsdienstgebruiken der eilandbewoners heeft Diodoros volgens Iamboelos de volgende bijzonderheden

---

Deze tegenspraak bij Diodoros is door MILLIES in zijne mededeeling (l. l.) over Iamboelos opgehelderd. D. K.

1) Wij kunnen daaruit ligt begrijpen, dat LOEKIANOS (LUCIANUS) in zijne *Ἀληθὴς ἱστορία* den spot drijft met Iamboelos even als ANTONIOS DIOGENES. Men schijnt te kunnen aannemen, dat LOEKIANOS, even als TZETZES, die tweemaal van hem melding maakt, beiden uit Diodoros hebben geput. Verg. MILLIES, l. l., p. 17. D. K.

2) Ook sommige individuen van het Polynesische ras hebben zeer wijde, als het ware met die van den buffel overeenkomende, neusgaten. V. D. T.

3) Zie boven, bl. 17, CRAWFURD, I, 19 vlg.

medegedeeld 1). Zij vereerden als hoogste wezen den alles omvattenden hemel, de zon en alle hemelsche wezens. Bij de feesten en gebeden rigtten zij lofzangen tot hunne goden, vooral tot de zon, aan welke zij hunne eilanden en zich zelven aanbevalen. Gestorvenen begroeven zij op het strand bij eb, opdat de graf heuvel door den vloed zou worden bedekt.

Ofschoon het niet mogelijk is zich uit deze gebrekkige opgaven een duidelijk begrip te maken van de godsdienst, die op het door Iamboelos bezochte eiland heerschte, kan men toch uit de omstandigheid, dat na den hemel de zon de hoogste godheid was, eene verwantschap met het eigenaardige, op Java heerschende godenstelsel niet miskennen, waarin Batara Goeroe aan het hoofd stond en Sōērja, de zonnegod, een der drie hoogste goden na hem was 2). Geeft men deze verwantschap toe, zoo als mij noodzakelijk toeschijnt, dan moeten van vóor-Indië overgekomene Brahmanen op een nog onbekend eiland van den Indischen archipel dit godenstelsel hebben medegebragt en er over verspreid; het kan alleen aan twijfel onderhevig zijn, of niet een andere hoogste god dan Batara Goeroe aan het hoofd er van stond, omdat het ontstaan van deze godheid niet zoo vroeg kan worden gesteld, als de tijd, waarin Iamboelos leefde 3). Ik neem dus aan, dat de met den naam des hemels door Iamboelos aangeduide god Wis̈noe was, omdat hij de oudste op Java vereerde Indische god is geweest 4). De tot hem en tot de overige goden gerigte lofzangen en gebeden waren dus waarschijnlijk in de heilige taal der Indische priesters vervaardigd, en deze omstandigheid zal Iamboelos bewogen hebben, aan deze eilandbewoners eene vaardigheid in het spreken toe te schrijven, die alleen bij de Indische volkplanters gevonden werd, die behalve hunne moedertaal ook die van het eiland spraken. Wanneer Iamboelos werkelijk heeft berigt, dat bij de feesten de goden werden aangeroepen, om de eilanden

---

1) DIODOROS, II, 59, 3, 7 en 8.

2) Zie boven, p. 38. — Ook op Timor bestaat eene ceredienst van de zon. Zie *Oosterling*, II, p. 28. V. D. T.

3) Zie boven, p. 39.

4) Zie boven, p. 30.

te beschermen, moet er een zekere politieke band tusschen de zeven eilanden hebben bestaan, die volgens zijne opgave digt bij elkander lagen. Wat de wijze van begraven betreft, deze wijkt zoowel af van de thans bij de volken van den archipel, als van de bij de bewoners van vóor-Indië heerschende en moet aan de oorspronkelijke bewoners dier eilanden eigen zijn geweest, als aan een volk, dat zich ijverig op de vischvangst toelegde, zoo als later blijken zal. Eene dergelijke gewoonte vindt men op het, langs de westkust van Sumatra gelegene, eiland Nias (en de andere langs de westkust van Sumatra gelegen eilanden als de Mentawei enz. V. D. T.), waar de kerkhoven op door boomen beschaduwde zeerotsen liggen; de doodkisten blijven in de opene lucht onbegraven staan, om te gelijk met de lijken te verrotten 1).

Wanneer het eenmaal is uitgemaakt, dat zich Brahmanen op een eiland van den archipel hebben gevestigd, kan het ons niet bevreemden, dat Iamboelos vermeld heeft, dat de inwoners zich op allerlei wetenschappen, vooral op astrologie toelegden 2). De laatste woorden worden bevestigd en verklaard door den op Java en Bali gebruikten kalender. Op deze twee eilanden vinden wij namelijk eene verdeeling van het jaar in twaalf maanden van ongelijke lengte, welker namen, behalve de elfde en twaalfde maand, aan de ranggetallen der Javaansche taal ontleend zijn; de afleiding der twee laatste benamingen is onzeker 3). Hieruit volgt,

---

1) FRANZ JUNGHUHN, *Die Battaländer auf Sumatra*, I, p. 304. — Zie verder de berigten over de Mentawei- en andere eilanden langs de westkust in het Tijdschr. van het Bataviasche genootschap. D. K.

2) DIODOROS, II, 57, 3. Bij de eilandbewoners heerschte, volgens dezen (II, 59, 8) de meening, dat de kransen van het riet, waaruit het voedsel gewonnen wordt, of der sagopalmen, bij het wassen der maan dikker en bij het afnemen er van dunner worden. Volgens de Indische meening oefent namelijk de maangod invloed uit op het groeijen der planten; zie b. v. *Bhagawad-gita* XV, 13. Onder de kransen moet men zonder twijfel de scherpe doornen verstaan, die den stam dezer palm bedekken en beschermen, maar die, nadat hij hooger dan zes voet en krachtiger geworden is, afvallen; zie CRAWFURD, I, 384.

3) Zie hierover CRAWFURD, I, 287 en FRIEDERICH's *Voorloopig verslag van het eiland Bali* in de *Verhandelingen van het Bataviaansch genootschap van kunsten en wetenschappen*, XXIII, 51. W. VON HUMBOLDT merkt op (*Ueber die Kawi-Sprache* I, 198, noot 1), dat hem de afleiding der namen der elfde maand *dēsta* en

dat deze verdeeling inlandsch is. Zij heeft ten minste tegenwoordig betrekking op den landbouw en behoort tot een jaar van 300 dagen. Behalve deze verdeeling bestaat er eene burgerlijke in 10 deelen, die *woekoe* worden genaamd en dus 30 dagen lang zijn. De dagen hebben bijzondere namen en elk een bijzonderen beschermgod; de eersten zijn inlandsch en kunnen voor oude benamingen van Javaansche goden worden gehouden, omdat de namen der twee eerste dit zeker zijn; de tweede namen zijn aan de Brahmaansche godenleer ontleend 1). Deze verdeeling dient thans tot andere dan astrologische doeleinden, en de dagen worden daarom in zes classen verdeeld. Daar elk dezer afdeelingen vijf dagen bevat, moet de genoemde verdeeling gegrond zijn op de, in de Indische eilandenzee gebruikelijke, week van vijf dagen, van welke de dagen bijzondere namen dragen en aan de vijf oudsten der negen zonen van Batara Goerȯe gewijd zijn 2). Daar de naam der tijd-

---

sado of *kasado* geheel onbekend is. LASS. — Het is te verwonderen, dat Lassen en von Humboldt in *dĕsta* en *sada* de Indische maandnamen *djyaista* en *āsjādha* niet herkend hebben. V. D. T.

1) De eerste opstelling vindt men in H. J. DOMIS' *aanteekeningen van het gebergte Tinger* in de *Verh. van het Bat. gen.* XIII, 309 en later bij RAFFLES, I, 476, vervolgens bij CRAWFURD, p. 239 en bij FRIEDERICH, p. 52. De twee eerste namen *Sinta* en *Landĕp* behooren aan vrouwelijke goddelijke wezens der oudste Javaansche overlevering; zie boven, p. 30 (*Sinta* is eene Jav. verbastering van *Sītā*, de vrouw van *Rāma*, V. D. T.). Volgens W. VON HUMBOLDT's opmerking (I, 196, noot 2) beteekent *boekoe* in het eigenlijke Maleisch oorspronkelijk *gewricht*, vervolgens *knoop* en *geleding* van het bamboe, waardoor dit in regelmatige holle stukken wordt verdeeld; het woord kan dus figuurlijk voor tijdsafdeeling worden gebruikt. De afleiding van het Maleische woord *boeka*, *openen* en van het Javaansche *boeka*, van het Sanskritsche woord *bhoeka*, *gat*, kloof, is onderhevig aan de bedenking, dat deze beteekenis niet uit het Sanskrit kan worden afgeleid. Lass. — Dit *woekoe* beteekent *zonder twijfel* in het Kawi *geleding* van een bamboe (Jav. *ros*, Mal. *roewas*), en is met het Mal. *boekoe* etymologisch één (Wiwāha bl. 85). Het is figuurlijk op tijdverdeeling toegepast en is eene vertaling van het Indische *parwan* (*joint* of bambu); hetgeen voorzeker aan Lassen ontgaan is. V. D. T.

2) FRIEDERICH, p. 51 en RAFFLES, I, 475. Bij den eersten luiden die namen *pahing*, *poewan*, *waye*, *kaliwon* en *manis;* bij den tweeden heet de laatste dag ook *laye* of volgens Crawfurd II, 290, *lĕgi* (d. i. Jav. *zoet* = manis Mal. hetzelfde V. D. T.). Volgens hem geven de Javanen eene mystische beteekenis aan deze namen op kleuren en de verdeeling van den horizon. Lass. — Vgl. Bataksch Wdboek onder *manis*. D. K.

vakken van 30 dagen, *woekoe*, niet uit het Sanskrit kan worden afgeleid, neem ik aan, dat dit woord de Javaansch-Balinesche naam der 10, elk 30 dagen bevattende, maanden van het inlandsche jaar geweest is, hetwelk uit 300 dagen bestond en elke maand uit zes weken. Aan de dagen dezer weken hebben de Javanen bijzondere namen gegeven, van welke de beteekenis onzeker is; terwijl de namen der dagen aan die der oude, op Java te huis behoorende, godheden ontleend zijn. Deze verdeeling van het jaar vonden de Brahmanen, die zich op Java vestigden, en bragten haar in verband met hunne mythologie en de astrologie, door dat zij naast de inlandsche godheden van de dagen der *woekoe* hunne eigene goden plaatsten en de dagen der week aan wezens van hunne eigene mythologie wijdden. Het laatste kan eerst na het jaar 318 na Chr. zijn geschied, omdat eerst sedert dit jaar Batara Goeroe aan de Javaansche Brahmanen is bekend geworden 1), het eerste echter veel vroeger, omdat reeds vóor den aanvang der Christelijke tijdrekening de astrologie in Indië ontstaan is, en aan de planeten een beslissende invloed op de lotgevallen der menschen is toegeschreven 2). Dat ik het regt heb aan te nemen, dat de bovengemelde hervorming van den Javaanschen kalender door van Indië naar Java overgekomene Indische priesters plaats had, bewijst de op het eiland Bali heerschende overlevering, dat de kalender aldaar van Indischen oorsprong is 3). Dezen zoo veranderden en met Indische bijvoegsels verrijkten Javaanschen kalender bragten de Brahmanen van Java over naar het eiland, hetwelk Iamboelos bezocht, en zijn berigt, dat de inwoners zich vooral op de astrologie toelegden, wordt bewaarheid, wanneer dit niet op de eilanders in het algemeen, maar alleen op de onder hen wonende Indische priesters betrekking heeft.

De beschrijving, die Iamboelos van het daar gebruikte alphabet geeft, is reeds bij eene overige gelegenheid vermeld en aangetoond, dat zij slechts dan kan worden verklaard, wanneer

---

1) Zie boven, p. 39.
2) Zie LASSEN, II, 1120.
3) FRIEDERICH, p. 52.

wij aannemen, dat Indiërs hun geheele alphabet naar dat eiland hebben overgebragt en er zich van bedienden bij het schrijven van boeken in hunne eigene taal, maar het ook tevens toepasten op de op het eiland heerschende taal, die niet zoo vele klinkers bezat 1). Deze meening wordt nog bevestigd door de omstandigheid, dat, daar aan de op het eiland vereerde goden lofzangen en gebeden werden gerigt, het niet kan worden betwijfeld, of deze waren, ten minste gedeeltelijk, in het Sanskrit vervaardigd, omdat deze taal door de naar Java verhuisde Brahmanen werd ingevoerd en vandaar naar het eiland, waarvan hier spraak is, werd overgebragt. Daarbij komt nog, dat Iamboelos, volgens de eenige aanneembare opvatting van zijn verhaal, over de taal der inwoners vermeld heeft, dat bij hen twee talen werden gevonden 2).

Het belangrijkst is dat gedeelte van het door Diodoros gemaakte uittreksel uit het verhaal van Iamboelos, dat over de instellingen dezer eilandbewoners handelt. Hij levert er wel is waar slechts een zeer onvolledig berigt over, en zoowel de verkeerde opvattingen en verminkingen van Iamboelos, als de onnaauwkeurigheden van Diodoros, bemoeijelijken het begrip van het organismus dier instellingen; maar het uittreksel is voldoende, om den aard er van in het algemeen te bepalen en er eene korte schets van te ontwerpen.

De geheele bevolking van het eiland was in familiën en andere vereenigingen of liever kasten verdeeld; de bepaling, dat slechts vier honderd leden tot eene vereeniging werden toegelaten, moet op de familiën zien, omdat bij de zeer geringe bevolking van het eiland de groote vereenigingen uit meer dan vier honderd leden moeten hebben bestaan 3). Het opperbestuur was aan een enkelen man, als aan eenen koning toevertrouwd, waaraan de overige leden moesten gehoorzamen; zoodra hij, volgens opgave, honderd vijftig jaar oud was, moest hij volgens de wet zijne waar-

1) Zie boven, p. 45.

2) Z. boven, p. 67.

3) DIODOROS, II; 57, 1. 58, 6 en 59, 5 en 6. Daar deze schrijver II, 58, 1, het woord *σύσιημα* voor de Indische kasten gebruikt, moet dit woord op deze plaats ook deze beteekenis hebben. Lass. — Lassen verkeert hier in dwaling, vgl. p. 78, noot 2. D. K.

digheid nederleggen en zijn leven eindigen, en hij werd door hem, die in ouderdom volgde, opgevolgd. Onder de verschillende afdeelingen der bevolking had, zooals Diodoros zegt, eene beurtelings afwisselende verdeeling van arbeid plaats; eenigen leefden van vischvangst, anderen van handwerken en kunsten, weder anderen legden zich toe op het voorzien in de overige behoeften hunner medeburgers, anderen eindelijk zorgden voor de openbare aangelegenheden voor een bepaalden tijd; alleen de aanzienlijken waren vrij van deze verpligting. Ook met betrekking tot de spijzen had, volgens de overlevering, eene dergelijke afwisseling plaats; niet allen verkregen namelijk te gelijk en hetzelfde voedsel, maar op bepaalde dagen visschen, vogelen, of voortbrengselen van het plantenrijk, zooals olijven 1) en de eenvoudigste groenten. Een gevolg van deze wetsbepalingen was, dat de bewoners van het eiland, ofschoon de milde natuur hun overvloed schonk, van dezen slechts matig genot hadden en zich van alle zwelgerij onthielden; zij kenden geene meerdere weelde in de toebereiding van spijzen, dan noodig was 2). Hun voedsel bestond uit gebraden en gekookt vleesch; dit is denkelijk dat van vogelen geweest, omdat zij zich op het vangen daarvan toelegden. Vervolgens leverde de zee hun eene groote verscheidenheid van visschen op. Dat zij zich ook met planten voedden is reeds gezegd.

Tot nog toe lijdt het verhaal van Iamboelos niet aan onwaarschijnlijkheid, maar slechts aan misverstand en verkeerde voorstellingen; van het overige kan dit echter niet worden beweerd 3). De eilandbewoners huwden niet, maar hadden zoowel de vrouwen met elkander gemeen als de uit haar geborene zonen, die daarom door alle mannen evenzeer bemind en verpleegd werden. Door de voedsters werden de knapen kort na de geboorte dikwijls verruild, zoodat deze door hunne eigene moeders niet werden herkend. Omdat daardoor aan de eerzucht geen voedsel werd gegeven, leefden de eilandbewoners in de grootste eendragt en zonder aanleiding tot twist. Elke kaste onderhield eene bijzondere soort van

1) Die in den Indischen archipel onbekend zijn. V. D. T.

2) DIODOROS, II, 59, 1 en 2.

3) DIODOROS, II, 58, 1 en 5, en 59, 4.

groote vogels, waardoor men den natuurlijken aanleg der knapen trachtte uit te vorschen. Op den rug dezer vogels werden namelijk de knapen geplaatst. Indien dezen, wanneer zij door de vogels door de lucht werden gedragen, geen ongeluk overkwam, werden zij opgevoed, maar indien zij misselijk of bang werden, werden zij weggeworpen, daar men dan onderstelde, dat zij niet lang zouden leven en weinig beloofden 1). Eindelijk gold voor de volwassenen de wet, dat elk verminkte of door ligchaamsgebreken misvormde het leven moest verliezen.

Bovengaande voorstelling der op het eiland gevondene instellingen lokt drie aanmerkingen uit, die betrekking hebben op de verdeeling der bevolking, op de voorschriften voor de spijzen en op de betrekking tusschen de vrouwen en zonen. Wanneer ik bij de beoordeeling van het slechts in uittreksel medegedeelde verhaal van Iamboelos over deze instellingen het Indische wetboek tot maatstaf neem, reken ik mij hiertoe geregtigd, omdat ik meen te kunnen bewijzen, dat het door Iamboelos bezochte eiland Bali is, waarop de instelling der Indische kasten nog bestaat, terwijl deze vroeger ook op Java bestonden, van welk eiland zij, even als andere instellingen, naar Bali zijn overgebragt 2). Wat de verdeeling der bevolking betreft, niets strijdt zoo zeer tegen de In-

---

1) Op Madagaskar heeft iets dergelijk plaats; om het toekomstige lot van een kind te kunnen raden, legt men het op den grond aan den ingang van een dorp of van eenen buffelkraal en drijft vervolgens eene kudde buffels er langs; overkomt nu het kind geen leed, dan wordt het door de ouders met vreugde als een veel beloovend kind opgenomen (Zie ELLIS, history of Madagaskar, I, 157 vlgd.). In de Bataksche verhalen wordt van vele helden verhaald, dat zij in hunne kindsheid in eenen buffelkraal zijn geworpen, en dan, als door een wonder aan den dood ontkomen, naderhand aan hunne grootsche bestemming hebben voldaan. V. D. T.

2) FRIEDERICH, p. 48. LASS. — Iamboelos heeft zijn verhaal denkelijk eerst langen tijd na zijne terugkomst bekend gemaakt, zoodat hij wat hij van zijne ontmoetingen vergeten had door leugens heeft aangevuld, terwijl hij flaauwe herinneringen door elkander heeft gehaspeld, zoo als blijkt uit zijn berigt omtrent dat zonderlinge, kleine dier, waarvan het vleesch zulk eene wonderbare geneeskracht bezat (zie noot 2, bl. 64). Dat hij op een vaartuig, dat door twee menschen kon bestuurd worden, van eene der kusten van Aethiopië zoo vele groote en kleine eilanden voorbij gegaan is, om juist op Bali te landen, is te onwaarschijnlijk, dan dat iemand, die niet, zooals Lassen, voor geen kleintje vervaard is, er eenig geloof aan kan hechten. V. D. T.

sche instellingen als eene verwisseling van arbeid onder de kasten, en ik twijfel dus niet, of er heeft bij Iamboelos een misverstand plaats gehad, en ik vermoed, dat op bedoeld eiland de Indische kasten waren ingevoerd Het spreekt van zelf, dat het gebrekkige, door Diodoros uit het werk van Iamboelos vervaardigde, uittreksel ons dwingt, er van af te zien, eene volledige opsomming te leveren van de kasten, die Iamboelos op Bali vond; het zal echter wel mogelijk zijn, eenige kasten met zekerheid aan te wijzen. Dat de instelling der kasten alleen door de Brahmanen op Bali kan zijn ingevoerd, blijkt reeds daaruit, dat de aanzienlijkste Indische kaste er gevonden werd. Zoowel de astrologie als het offeren moet hare bijzondere taak geweest zijn Zij bezat zonder twijfel ook geschriften in de heilige taal; men kan echter niet bepalen, hoedanig deze waren. De handelaars, de handwerkslieden en de kunstenaars op Bali zijn gewis ook Indiërs geweest, omdat de oorspronkelijke bewoners van het eiland nog niet zoo beschaafd waren, dat zij zelven zich op handel, kunsten en nijverheid konden toeleggen, als op zaken, die een hoogeren trap van beschaving vereischten 1). Daar de milde natuur er bij hen zorg voor gedragen had, dat de gewassen, die voedsel en kleeding opleverden, zonder noemenswaardige verpleging groeiden, hebben de Brahmanen het gebruik van zulke gewassen tot de boven genoemde doeleinden gekend. De Brahmanen lieten hun dus bij hunne instellingen den landbouw behouden. Volgens de Indische wetten behooren de landbouwers en kooplieden tot de derde kaste of tot de *Waisjya's*, de handwerkslieden en kunstenaars daarentegen tot de gemengden; daar echter de laatsten op Java onbekend waren en ook op Bali denkelijk niet bestaan 2), kunnen wij aannemen, dat op Bali de handwerkslieden en de kunstenaars bij de derde kaste, die ook de landbouwers en kooplieden bevat, werden ge-

1) Bij de onbeschaafdere volken van den archipel is ieder zijn eigen timmerman, smid, enz., en bepaalde ambachten zijn bij hen onbekend, tenzij men dat van wigchelaar, die tevens voor de belangen van het ligchaam als doctor zorgt, en eene soort van duivelbanner is, daartoe wilde brengen; maar dat kan niet wel, daar hij ook theoloog en astroloog is. V. D. T.

2) LASSEN, *Ind. Alt.* II, 817, 819. FRIEDERICH, p. 15.

voegd. Wegens den lagen rang, waartoe in het Indische wetboek de *Mārgawa* (jagers) en de *Kaiwarta* (visschers) worden gerekend 1), kunnen wij aannemen, dat op Bali de vogelvangers en visschers, hetgeen zonder twijfel de oudste bewoners waren, tot de kaste der *Sjoedra's* werden gebragt, ofschoon thans onder hen geene afdeeling wordt gevonden, die zich bepaald met het vangen van vogels en visschen bezig houdt. Nu blijft ons over de vraag te beantwoorden, of ook de tweede kaste, die der *Ksatrija's*, op Bali bestond, en indien dit het geval was, of zij uit Indiërs of uit inlanders bestond. Daar Iamboelos van mannen gesproken heeft, aan welken de leden niet van elke kaste, zooals Diodoros zegt, maar van elke familievereeniging als hunnen koning gehoorzaamden 2), valt het zeker niet te betwijfelen, of er werden op Bali vorsten, en eene kaste van krijgslieden gevonden. Zij waren denkelijk de aanvoerders der *soekoe* (geslachten of stammen), omdat wij bij vele volken van den Indischen archipel zulk eene verdeeling van stammen met aanvoerders vinden 3). Tegenwoordig zijn nog slechts weinige Ksatrija's op Bali overgebleven, die beweren van den koning van Madjapahit *Dewa Agoeng* af te stammen, die zich na de verwoesting van dit rijk in het jaar 1475 op Bali vestigde en het eiland onder zijne aanzienlijkste krijgslieden verdeelde; de meeste vorsten aldaar zijn geene afstammelingen van de koninklijke familie, maar *Waisjya's* 4). Daar de oudere geschiedenis van Bali bijna geheel onbekend is, en de bovengemelde gebeurtenis in veel lateren tijd valt, dan die, in welken Iamboelos het eiland leerde kennen, belet dit niet aan te nemen, dat de toenmalige

---

1) LASSEN, *Ind. Alt.* I, 630, noot 2.

2) Zie boven, p. 72.

3) B. v. bij de Bataks op Sumatra en de Maleijers. Zie JUNGHUHN, *die Battaländer auf Sumatra*, II, 293 en 347. Lass. — Het *soekoe-* of *marga*-bestuur bij de Maleijers van de westkust van Sumatra en Bataks is repraesentatief; zoodat de bewoners, die van eene andere familie (*soekoe* of *marga*) dan het opperhoofd (*radja*) zijn, door iemand van hunne familie worden vertegenwoordigd, en van dezen onmiddelijk de bevelen ontvangen, en slechts middelijk den *radja* gehoorzamen. V. D. T.

4) FRIEDERICH, p. 21 en 25 en over den datum der verwoesting van Madjapahit zie DULAURIER, *liste des pays qui relevaient de l'empire Javanais de Madjapahit à l'époque de sa destruction* in het *Journ. As.* IV. ser. VII, 547.

vorsten van Bali van de oudere vorstenfamilie afstamden. Voor het vroeger voorkomen van een magtigen krijgsmansstand pleit vooral de omstandigheid, dat er nog een leenstelsel bestaat, volgens hetwelk het de eerste pligt der leenmannen is den leenheer in den oorlog te volgen 1).

Van de op de instellingen doelende opgaven van Iamboelos is de eerste onduidelijk, de tweede een misverstand, de derde onwaarschijnlijk, terwijl de meesten geen geloof verdienen. Onduidelijk is de opgave, dat de ambtenaren, aan welke de leiding der openbare aangelegenheden was toevertrouwd, na zekeren tijd hun ambt moesten nederleggen, daar niet kan worden aangewezen, welke ambtenaren Iamboelos bedoeld heeft; het moet een misverstand zijn, wanneer hij vermeldt, dat slechts vier honderd leden tot eene familievereeniging werden toegelaten, omdat dit getal van de in de verschillende geslachten voorkomende geboorten en sterften afhankelijk moet zijn geweest; onwaarschijnlijk is de opgave, dat ieder verminkte of door een ligchaamsgebrek misvormde het leven verliezen moest 2); even ongeloofwaardig eindelijk is de bewering, dat een aanvoerder, nadat hij zijn honderd vijftigste jaar bereikt had, moest sterven. Bij de voorschriften 3) omtrent de spijzen moet men twee bepalingen onderscheiden, namelijk die, dat niet alle eilandbewoners te gelijk maaltijd

1) FRIEDERICH, p. 43.

2) Dit zal Iamboelos gedacht hebben, even als er nog onder ons zijn, die gelooven, dat de inlanders, waaronder ligchaamsgebreken zoo zeldzaam zijn, mismaakt ter wereld komende kinderen ter dood brengen. Even zoo zal het met het ter dood brengen van iemand, die een zeer hoogen ouderdom (men lette niet op het cijfer 150) bereikte, gesteld zijn, zoodat Iamboelos daarmede heeft willen zeggen, dat *zeer oude* menschen (die werkelijk onder de onbeschaafde volken zeldzaam zijn) niet bij hen te vinden waren. V. D. T.

3) Dat sommige spijzen verboden zijn, is geen voorschrift, dat altijd geldig is, maar slechts op gezette tijden, als b. v. bij het in werking brengen van toovermiddelen, wordt in acht genomen. Bij de Bataks zijn sommige stammen afkeerig van dierlijk voedsel, wanneer het van een dier afkomstig is, waarvan zij zouden afstammen; zoo eten b. v. de Bataks van den stam *Pasariboe* (die ten Oosten van Baros woont) het vleesch van tortelduiven niet, omdat zij van die vogels zouden afstammen, om dezelfde reden die van *Siambaton* (N. v. Baros) niet dat van den krokodil; hoewel dit niet als een doorgaande regel geldt, en er meermalen tegen gezon-

hielden, en die, dat eene vaste regeling voor de verschillende soorten van spijzen was ingevoerd. Tegen de eerste bepaling behoeft niets te worden gezegd, daar het natuurlijk was, dat b. v. vogelvangers en visschers op andere tijden van den dag aten, dan kunstenaars, handelaars en landbouwers. Tegen de tweede bepaling komt echter de bedenking op, dat de Brahmanen gewis het vleesch van vogels niet als voedingsmiddel voor zich zelven zullen hebben gebruikt en dat er het geheele jaar door op Bali geen gebrek is aan voedingsmiddelen uit het plantenrijk. Ik vermoed dus, dat de weinig naauwkeurige Diodoros van twee verschillende berigten van Iamboelos éen heeft gemaakt en dat deze verhaald heeft, dat op bepaalde dagen, misschien wel bij feesten, zekere spijzen waren voorgeschreven, en dat bij de kasten naar mate van de bezigheden eene bijzondere soort van spijs, volgens oude, later door wetten bekrachtigde overleveringen, gewoonlijk de voorkeur had, bij de Indische volkplanters en de inlandsche landbouwers vooral spijzen uit planten bereid, bij de vogelvangers het vleesch der door hen gevangene vogels en bij de visschers visch.

Hetgeen Iamboelos van de betrekking der vrouwen tot de zonen op zijn eiland verhaald heeft, moet men, als eene vervalsching der waarheid, verwerpen. Hij heeft de leerstellingen van *Platōn* over den staat op de instellingen van dat eiland toegepast en op eene eigenaardige wijze ontwikkeld. In dien denkbeeldigen staat toch moest gemeenschap van vrouwen heerschen; de vaders moesten afzien van het duurzame bezit van vrouw en kinderen en er zich mede tevreden stellen, allen, die volgens den tijd der geboorte door hen konden zijn verwekt, als kinderen lief te hebben en door dezen als vaders te worden vereerd 1); zelfs de

---

digd wordt, is het toch opmerkelijk, dat men het algemeen als pligtmatig opgeeft. V. D. T.

1) „Het sluiten van huwelijken is bij de Poggi-eilanders eene onbekende zaak. Zij leven in dat opzigt geheel naar welgevallen onder elkander. De vrouwen zijn als het ware het eigendom der mannen in het algemeen en vice versa. Als een meisje zwanger wordt, is het kind geheel en onverdeeld het hare. De vader, trouwens meestal onbekend, heeft er nimmer eenig regt op." (Zie bl. 327, verslag van een onderzoek der Poggi-eilanden in het Tijdschr. voor Ind. T. L. en V., dl. III). V. D. T.

moeders moesten nu eens dit, dan weder dat pas geboren kind zogen. De bestuurders van den staat hadden het regt, om door zwakke ouders ter wereld gebragte of ziekelijke kinderen af te zonderen, om hen uit de classe der krijgslieden in die der zich op nijverheid toeleggenden te doen overgaan, en aan hen, die door ongeneeslijke ziekten waren aangetast, ook onder de volwassenen, geneeskundige hulp en verpleging te onthouden, daar deze slechts hun leven konden rekken, zonder hun gezondheid en kracht weder te geven 1),

Mijne gronden voor de bewering, dat het eiland, waarop zich Iamboelos zeven jaren ophield, Bali is, zijn de volgende: Vooreerst het feit, dat wij slechts op dit eiland en op Java het Indische kastenstelsel 2) kunnen aanwijzen; op Java kan echter niet de door Iamboelos opgegevene grootte zien, namelijk een omvang van 145 g. m.; eene opgaaf, die wel voor Bali te groot, maar voor Java veel te klein is, terwijl het laatste eiland eene uitgestrektheid van het W. naar het O. van ongeveer 9° 30′ heeft, of, daar het onder den 5^{den} graad Z. b. ligt, van ongeveer 140 g. m. De geheele omvang der kusten van het eerste land bedraagt wel slechts ongeveer 45 g. m., maar komt veel meer overeen met de opgaaf van Iamboelos, daar hij, even als in andere gevallen, zich ook hier aan overdrijving der waarheid zal hebben schuldig gemaakt.

De tweede grond is de omstandigheid, dat de sagopalm niet westelijker dan de oostkust van Borneo gevonden wordt, dus niet

---

1) CH. A. BRANDIS, *Handbuch der Geschichte der Griechischen und Römischen Philosophie*, II, 519 en 520.

2) Vgl. MILLIES, bl. 19, waaruit de toepassing van het berigt op de Ind. kasten vervalt. Iamboelos zegt uitdrukkelijk, dat men op dat eiland *bepaalde bezigheden beurtelings uitoefende* (zie boven); dit zou op de heerendiensten slaan, waardoor natuurlijk ieder op zijne beurt ten behoeve van den vorst zeker werk moet verrigten. Bij de onafhankelijke Bataks en andere natiën, die niet aan het goevernement zijn onderworpen, zijn diensten ten behoeve van den vorst wel bekend. Bij de Bataks worden zij betaald door een vleeschmaal enz. V. D. T. — Ook is door MILLIES voldoende bewezen, dat DIODOROS het woord *σύστημα* niet in de beteekenis van *kaste* gebruikt, maar wel *τὸ μέρος* en dat het ook op de bedoelde plaats niet in die beteekenis wordt gebruikt. D. K.

op Java; terwijl Bali dezelfde ooster-lengte heeft, als het oostelijke Borneo 1).

Wat eindelijk de opgave van Iamboelos betreft, dat daar op gelijken afstand van elkander zeven eilanden van dezelfde grootte lagen, zoo blijkt uit eenen blik op de kaart van den Indischen archipel, dat onder deze zeven eilanden alleen Java, Bali, Lombok, Soembawa, Flores, Celebes en Borneo bedoeld kunnen zijn, terwijl het zoo digt bij de kust van Java gelegene Madoera ligt voor een gedeelte van Java kon worden gehouden. Onder deze eilanden zijn wel Java, Borneo en Celebes veel grooter, dan de overige, eene onnaauwkeurigheid, waaraan men niet kan hechten, omdat Iamboelos deze drie eilanden zelf niet gezien had 2); misschien is dit aan den niet geheel geloofwaardigen Diodoros en niet aan hem zelven te wijten. Aan een meer oostelijk eiland dan Bali kan niet worden gedacht, daar de zeereizen der Indiërs zich toen niet veel verder oostwaarts dan Java uitstrekten, en daarom Indische invloed op de meer oostelijke eilanden tot nog toe niet aan te toonen is.

Uit de toetsing en verklaring der berigten van Iamboelos over Bali is gebleken, dat hij gewis niet van het verwijt kan worden vrijgesproken, gedwaald te hebben en zich schuldig te hebben gemaakt aan verdichting, maar dat hij in de hoofdzaak geloof verdient 3). Wij hebben aan hem voor de geschiedenis van den archipel het belangrijke feit te danken, dat reeds voor het mid-

---

1) Zie boven, bl. 63, noot 5.

2) Zeven eilanden, die, bij elkander gelegen, niet zoo verbazend van elkander in grootte verschillen, vindt men langs de westkust van Sumatra; maar juist op die eilanden is het schrift onbekend, zoodat — wil men aannemen, dat hunne bewoners vroeger beschaafder geweest zijn en een schrift hebben bezeten, — het tooneel van Iamboelos' romannetje wel daarop kan worden overgebragt, te meer daar de sago (zie boven) op sommige dier eilanden hoofdvoedsel is. Men weet echter niet genoeg van de daar heerschende zeden en gewoonten, om met zekerheid de opgesierde bijzonderheden van dat verhaal daaruit te verklaren. V. D. T.

3) Het moge een verdichtsel zijn, dat Iamboelos op hetzelfde schip, waarmede hij op Bali was aangekomen, zijne terugreis heeft gedaan, doet dit echter niets ter zake, omdat toen zeker reeds betrekkingen tusschen het land aan den Ganges en den Indischen archipel hebben bestaan.

den der eerste eeuw na Chr. Indische volkplanters zich op Bali en iets vroeger op Java gevestigd hebben en door Indische wetten en leerstellingen, het Indische schrift en vele andere grondslagen eener hoogere beschaving hebben ingevoerd.

Wij zijn thans geregtigd, de vroegste Indische volkplantingen in de Indische eilanden-zee in een veel vroegeren tijd te stellen, dan in het begin der Javaansche aera 1).

1) Ik heb reeds vroeger (zie boven, p. 28) aangemerkt, dat het naauwelijks geoorloofd was, het begin der Javaansche aera als eene grens te stellen, vóor welke geene Indische volkplantingen hebben plaats gehad. Van de oudere geschiedenis van hun eiland weten de tegenwoordige Balinesen niets meer. De oudste Balinesche geschiedkundige overlevering begint met eenen tijd kort na de verwoesting van Madjapahit door de Mohammedanen; zie bij FRANZ JUNGHUHN, II, 336, het uittreksel uit een opstel van VAN DEN BROEK in het *Tijdschrift voor Neêrlands Indië*, I, 158 vgl. — De naam van het eiland *Bali* moet van het Sankritsche woord *balī* (krachtig) worden afgeleid en doelt op de kracht en de sterkte der inwoners; zie FRIEDERICH, XXIII, 3. De drie door de Indiërs met volkplantingen bezette eilanden, Java, Madoera en Bali, hebben dus Indische namen. Al hetgeen in het verhaal van Iamboelos tot de onderstelling reden geeft, dat er op het door hem bezochte eiland Indische colonisten gevestigd waren, bepaalt zich tot onzekere feiten, want, dat hij van Indische kasten spreekt, of van het gangbaar zijn van twee talen; eene Indische, en ééne inlandsche, aldaar, is, zooals wij gezien hebben, niet uitgemaakt. Dat de astrologie, of liever wigchelarij bij die eilandbewoners beoefend werd, kan ook niet aangehaald worden als een bewijs van Indischen invloed, daar zij bij alle onbeschaafde natiën zeer geliefd is. Niets blijft er dus over dan het letterschrift, waaruit het resultaat van Lassen zou kunnen worden aangenomen. V. D. T.

V. Verdere geschiedenis van den Indischen archipel.

Onder de vele eilanden, die, behalve het schiereiland Malaka, tot den archipel behooren, bekleedt Java door zijne menigvuldige kostbare natuurvoortbrengselen, zijne gunstige ligging voor den handel en zijne grootsche monumenten, die van den vroegeren hoogen bloei van dit eiland nog een sprekend getuigenis afleggen, de voornaamste plaats; dezen voorrang boven de overige deelen van de Indische eilanden-zee bezit Java ook met betrekking tot de bronnen, uit welke de geschiedenis er van moet worden geput, daar zij hier rijkelijker vloeijen, dan voor eenig ander gedeelte van den Indischen archipel; niet alleen historische schriften zijn daar talrijker, maar ook inscriptiën, waarvan het belang tot aanvulling der geschreven geschiedenis genoeg erkend is. Deze soort van gedenkteekenen heldert ook de oudere geschiedenis van Sumatra gedeeltelijk op. De geschiedenis van Java is in hoofdstuk III tot op de stichting van Mĕn̈dang Kamoelan, in het jaar 525 der Javaansche aera, of 603, door BraWidjaja Sawela Tjala voortgezet 1). Deze prins bragt uit Kalingga landbouwers, handwerkslieden, krijgslieden, bekwame artsen en schrijvers mede en stichtte op de zuidkust van het eiland eene stad, de hoofdstad van het nieuwe rijk, die door handel spoedig tot grooten bloei

---

1) Zie pag. 58.

kwam. De magt van den nieuwen staat werd uitgebreid door de onderwerping van eenen van *Aroe Bandan* 1) (waarschijnlijk de Molukkos) gekomen prins, die zich in het aan de oostzijde van het eiland gelegene Balĕmbangan had gevestigd, en zich aan BraWidjaja Sawela Tjala onderwierp. De stichting van deze stad heeft voor de oudere geschiedenis van Java deze beteekenis, dat de vroeger op zich zelve staande Indische volkplantingen een middenpunt kregen, en dat bij de vroegere Brahmaansche colonisten ook krijgslieden en handwerkslieden kwamen. Deze omstandigheid doet het vermoeden ontstaan, dat toen ter tijd het Indische kastenstelsel in dier voege werd ingevoerd, dat de priesters, de krijgslieden en de handwerkslieden gedeeltelijk uit vreemdelingen bestonden, terwijl de mindere bedrijven en de landbouw aan de inlanders werden overgelaten. De stichting van het rijk van Mĕndang Kamoelan heeft eindelijk voor de geschiedenis van Java de beteekenis, dat het reeds bestaande verkeer tusschen dit eiland en vóor-Indië een hechteren grondslag bekwam, en daardoor de invloed van vóor-Indië op Java bestendiger werd.

De magt van den nieuwen staat hield stand onder de opvolgers van den stichter, zijnen zoon Ardi Kasoema en zijnen kleinzoon Ardi Widjaja 2). Gedurende de regering van den tweeden monarch begaven zich vele kunstenaars, vooral steenhouwers en metaalgieters, naar de hoofdstad; de ruïnen der tempels hier en te Boro Boedor (*Båråå Boedå*) in Kĕdoe, benevens die van het in de nabijheid der lage heuvelketens gelegene paleis worden tot dezen tijd gerekend. Met betrekking tot het paleis en de tempels bij Mĕndang Kamoelan kan dit waar zijn, maar niet met betrekking tot de grootsche tempels van Boro Boedor 3). Ardi Widjaja

1) Lassen spelt hier ten onregte *Banda*, dat de Europaesche naam is, terwijl *Bandan*, de inlandsche, reden geeft tot het vermoeden, dat het het Javaansche *wan̄lan* (*kroesharig*) is, en te gelijker tijd eene toespeling bevat op de oorspronkelijke, tot het Papoewa-ras behoorende bevolking. V. D. T.

2) RAFFLES, *History of Java*, II, 84. Lass. — Wat moet hier *ardi*, dat het Sanskr. *adri* (*berg*) is, beteekenen? Misschien is *rĕdja* in plaats van *ardi* te lezen; of is *ardi* = *arja*, even als *kadi*, = *kaja?* V. D. T.

3) Volgens CRAWFURD in zijne beschrijving van de tempels van Boro Boedor in de *trans. of the lit. soc. of Bombay*, II, 165 en in *on the existence of the Hindu*

liet vijf echte zonen na; bovendien talrijke onechte nakomelingen. De oudste zoon werd het opperhoofd der landbouwers, de tweede het hoofd der kooplieden, de derde kreeg het opzigt over de wouden, de vierde hield toezigt over de olieslagers en de vervaardigers van bedwelmende dranken, terwijl de jongste, *Rĕsi Ḋang'dang Gĕn̆dis*, zijnen vader als vorst opvolgde, en zeer regtvaardig regeerde; zijne broeders weigerden hem gehoorzaamheid en stichtten onafhankelijke vorstendommen, de een in Bagĕlen, de tweede in Djapara, de derde in Koripan 1). Hetzelfde deden ook velen der andere broeders van Rĕsi Ḋang'dang Gĕn̆dis, die van verdriet daarover stierf. Van zijn eersten opvolger, Dewa Kasoema, kennen wij de afstamming niet; hij was zeer heerschzuchtig, ondernam eenen veldtogt naar het Oosten, en stichtte in het jaar der Javaansche aera 846 of 924 in een woud de stad Djanggala, waar hij zijne residentie vestigde 2). Hij verkreeg om zijne overwinningen den titel *Djajālangkara* („sieraad der overwinning"). Wat den bloeitijd der vorige dynastie betreft, deze zal ten hoogste tot 700 hebben geduurd, omdat op den stichter er van, BraWidjaja Sawela Tjala, in het jaar 618 slechts drie vorsten zijn gevolgd. Daarna zullen wij eene gaping moeten aannemen. Van de verschillende opgaven omtrent de stichting van het rijk, waarvan Djanggala de hoofdstad was, en dat in de latere geschiedenis van Java zoo belangrijk op den voorgrond treedt, zal die de voorkeur verdienen, volgens welke deze gebeurtenis in het jaar 818 der Javaansche aera of 896 plaats had 3).

---

religion in the island of Bali in de *Asiat. res.* XIII, 362 behooren deze gebouwen tot het midden der dertiende eeuw en volgens de inlandsche overlevering zelfs ongeveer 1266 der Javaansche aera of 1344.

1) RAFFLES, II, 85. Volgens de lijst der koningen van Mĕn̆dang Kamoelan, p. 80, heeten de drie oudste broeders Dewa Kasoema, Lĕmboe Ami Loehoer en Pandji Kĕrta Pati. *Koripan* lag ongeveer bij het tegenwoordige Grobogan.

2) RAFFLES, II, 85. De hier voorkomende verklaring van den naam door het Javaansche *djanggala*, dat volgens Raffles *hond* zou beteekenen (!!), omdat Dewa Kasoema een liefhebber van de jagt was, is blijkbaar valsch; *djanggala* beteekent in het Sanskrit. *wildernis* (het Engelsch-Ind. *jungle.*)

3) RAFFLES, II, 81. De twee andere opgaven zijn 846 of 924 en 1082—1084 of 1060—1062. Ik merk hierbij op, dat uit eene inscriptie, in de nabijheid van

Daar op Dewa Kasoema, volgens de volledigste opgave, negen vorsten zijn gevolgd, wordt de tijd van 896 tot 1158, het begin der te Padjadjaran residerende dynastie, behoorlijk aangevuld, daar aan eenige dezer monarchen eene langdurige heerschappij kan worden toegekend en eene regering door elkander van negen en twintig jaren niet onmogelijk is 1). Hierbij komt nog, dat wij op gronden, die later zullen worden uit een gezet, de stichting van dit rijk niet vroeger of later kunnen stellen.

Terwijl in de zuidelijke en oostelijke gedeelten van Java vele dynastiën op elkander volgden, bestond in het noordwestelijk gedeelte van dit eiland en op Sumatra een groot rijk, van welks bestaan alleen inscriptiën getuigen. De eenige tot nog toe bekend gewordene beheerscher van dit rijk heet Adityadharma of Adityadharman; van hem zelven zijn vier inscriptiën afkomstig; twee er van zijn in het gebied *Menang-Karbau*, welke naam ook *Menang Kabau* geschreven wordt en dat op Sumatra, onder den evenaar ligt, gevonden en wel het eerste in de nabijheid der stad *Pagar-Roejoeng*, het tweede in het niet ver van daar verwijderde *Soeroewasa* 2). Deze beide inscriptiën zijn met Kawi-

---

Soerabaja gevonden en gedateerd van 896 of 972, niet kan worden afgeleid, dat de te Djanggala residerende dynastie daar niet de heerschende was; daar dit jaartal, volgens FRIEDERICH, *Verh. van het Bat. Gen*, XXVI, 4, zeer onzeker is, en het afschrift niet zeer naauwkeurig is. De titel luidde: *An inscription in the Kawi or ancient Javanese language; taken from a stone in the district of Surabaya on Java, translated into the modern idioms by Nata Rasata Panambahan of Surabaya (Madura), rendered into English by Mr.* CRAWFURD *and submitted to the Society by the president the honourable* THOM. S. RAFFLES in *Verh. van het Bat. gen.* VIII, 315. Van twee andere daar ontdekte inscriptiën zijn p. 8 vlg. alleen de tekst en een zeer onvoldoend uittreksel medegedeeld.

1) RAFFLES, II, 85 vlg. Volgens p. 80 – 82 zou de dynastie van Padjadjaran 1084 of 1200, volgens de inlandsche aera 1162 of 1278 gesticht zijn; CRAWFURD, *a descript. dict.* p. 319 geeft het jaartal 1074 op. Er regeerden volgens mijne onderstelling gedurende 262 jaren negen koningen, dus elk door elkander 28$\frac{2}{9}$ jaar.

2) *Over inscriptiën van Java en Sumatra voor het eerst ontcijferd door* R. H. T. FRIEDERICH in de *Verh. van het Bat. genootschap*, XXVIII, 18. Het eerste opschrift is door hem reeds vroeger, minder naauwkeurig, medegedeeld in het *Z. der D. M. G.*, X, 594, onder den titel: *Indische Inschriften von Java und Sumatra, mitgetheilt von* R. H. T. FRIEDERICH *in Batavia.* Men vindt eene beschrijving der oudheden

letters geschreven, en in het Sanskrit opgesteld, het eerste bevat vijf, het tweede een en twintig regels. — Alleen het laatste bevat een datum, namelijk 578 der Javaansche aera of 656 1). De derde inscriptie van dezen monarch is nog niet in haar geheel bekend gemaakt; zij is insgelijks te *Pagar-Roejoeng* ontdekt. Deze drie inscriptiën bewijzen, dat Adityadharma in Menang-Karbau heerschte, welk gebied aan beide zijden van den evenaar op Sumatra ligt, en welks grenzen thans de rivieren van Palembang en Sijak ten oosten en die van Mandjoeta en Singkil ten westen zijn 2). Het heeft eene grootere uitgestrektheid ten zuiden van den aequator, dan ten noorden, en is een zeer vruchtbaar en voor den handel gunstig gelegen land. De vierde inscriptie, die op Adityadharma betrekking heeft, is wel is waar zeer kort, maar heeft toch groote waarde, omdat er uit blijkt, dat deze vorst ook een gedeelte van Java aan zich had onderworpen. Zij is van Java overgebragt en bestaat uit eene enkele, in het *sjārdoelawikrīdita* genaamde metrum vervaardigde, strophe. De hoofdinhoud is, dat Adityadharma op Java een rijk bezat en dat hij in de stad *Djinālajapoera* een paleis heeft laten bouwen 3). Daar deze naam

---

aldaar bij SALOMON MÜLLER, *Over eenige oudheden van Java en Sumatra* in de *Bijdragen tot land-, taal- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, II, 114 vlg. en pl. VIII tot XI; op pl. IX is de tweede inscriptie medegedeeld.

1) II, 19, waar de getallen door de vijf elementen, de zeven *Moeni* en de acht *Wasoe* worden aangeduid; de zeven *Moeni* zijn de *Saptārši*.

2) De naam *Mānang Kārbau* (ook: *minang-kabau*, en *menang-kabau*) is volgens de overlevering aan het land gegeven door een gevecht van een grooten Javaanschen buffel tegen een buffelkalf van de bewoners van het land, waarin dezen de overwinning door list behaalden. Meurs. Mal. leesb. III, bl. 108. V. D. T.

3) Er komen in deze inscriptie slechts twee fouten voor; in het eerste vers moet men in plaats van *sjingwarādja* en *soeddhadhih* lezen: *sjiwarādja* en *sjoeddhadhih*. De woordelijke vertaling is deze: »Na zijne overwinning op het voetvolk van *Sjiwarādja* liet de met een rein gemoed begaafde en door hoog strevende raadgevers omringde *Ādityadharma* op het grondgebied van Djawa in zijn, door den val van dien koning gezegend, rijk door talrijke daartoe bestemde geschenken te *Djinālajapoera* een prachtig paleis bouwen, om daardoor zijne moeder, zijne zonen en zijne vrienden tot hetzelfde geluk te voeren, dat hij zelf genoot." Hoewel men de tegenwerping mag maken, dat hier de latere uitspraak van den naam Java (*Djawa*) voorkomt, zoo pleit toch het schrift voor den hoogen ouderdom van deze inscriptie. De vorm

„stad van het verblijf van *Djina* (of *Boeddha*)" beteekent, blijkt het, dat deze monarch Boeddha's leer zeer was toegedaan. Dit wordt ook door de overige, van dezen vorst afkomstige, inscriptiën bevestigd; hierop zal ik nader terug komen, wanneer ik den omvang zijner magt zoo naauwkeurig mogelijk zal hebben bepaald.

Adityadharma had door overwinningen op zijne vijanden zijne magt bevestigd. Dit blijkt uit eene plaats van de derde inscriptie, indien zij juist wordt opgevat 1). Volgens de ware opvatting beroemt zich deze koning, de door hem in veldslagen verworvene vruchten te hebben behouden. De zeven afdeelingen van het door hem bestuurde land moeten wij nergens dan op Sumatra zoeken, daar Marco Polo eene verdeeling van dit eiland in acht koningrijken kende 2). Van deze heeft Adityadharma er denkelijk zeven beheerscht, en in alle geval het gedeelte van Sumatra, dat ten zuiden van Menang-Kărbau ligt. Daar de oudere verdeelingen van dit eiland onbekend zijn, is het onmogelijk, de bezittingen van dezen monarch op Sumatra nader te bepalen; maar men kan het voor zeker houden, dat *Atjih* (of *Atjèh*), de meest noordelijke staat, niet tot zijn rijk behoorde. Op het bezit van dit eiland heeft ook de uitdrukking „koning van het eerste of voorste Java" betrekking; waaruit moet worden op-

---

Ādityadharman komt in deze inscripties meer voor dan *Adityadharma*. Daar *sjiwarādja*, naar zijnen naam te oordeelen, een vereerder van *Sjiwa* was, moet zijn zoo ijverig het Boeddhismus toegedane overwinnaar niet alleen uit politieke, maar ook uit religieuse beweegredenen hem bestreden hebben.

1) Inscriptie III, 8. Het facsimile vertoont *raṅa krĕstapa pālakāsaptānggarādja sampadā*, waarvoor Friederich p. 51 voorslaat *krĕstapan Palāsjasaptāngga* enz. of *raṅakrĕstaparapālakah saptāngga*. De eerste woorden vertaalt hij door »*heer der veldslagen en der landbouwers, koning der zeven afdeelingen van Palāsja of Magadha. Palasja* is echter een zeer ongewone naam van dit land; *krĕstapa* of *krĕstapara* kan niet *landbouwer* beteekenen, en de verbinding van veldslagen en landbouwers is zeer ongepast. Ik vul dus aan *krĕstapatjya*, d.i. op een beploegd veld geteelde vruchten, en lees *pālakah*. De woorden beteekenen dus: »verdediger der op het slagveld gewonnene vruchten."

2) *The travels of Marco Polo, translated by* WILLIAM MARSDEN, p. 599, benevens noot 1197. Ook JOÃO DE BARROS en andere schrijvers kennen deze verdeeling

gemaakt, dat deze naam toen op Sumatra toegepast werd, echter niet, dat Ptolemaios met den naam *Iabadioe* reeds dit eiland heeft aangeduid 1). Tegen dit vermoeden bestaan de volgende gronden. Vooreerst de opgaven van den Alexandrijnschen geograaph over de ligging van dit eiland, hetwelk hij ten zuiden van de *Chrusē chersonēsos* stelt, hetgeen alleen op Java en niet op het ten westen van Malaka liggende Sumatra past. Wel is waar noemt Marco Polo dit eiland het *kleinere Java* en vele Arabische en Persische schrijvers geven aan Sumatra den naam *Djawa*, zoo als b. v. Kazwini ongeveer 1274 2); maar deze naam van Sumatra is later in onbruik geraakt, terwijl Java nog zijn oudsten naam draagt. Dus blijft nog slechts de omstandigheid over, dat Ptolemaios aan dit eiland rijkdom aan goud en, zoo als de naam der hoofdstad *Argurē* aanwijst, aan zilver toeschrijft; deze dwaling zal aan de Grieksch-Romeinsche kooplieden te wijten zijn, die den rijkdom van het gouden schiereiland op het nabij liggende Java overdroegen. De oude hoofdstad van Sumatra, in welke Adityadharma zijnen zetel schijnt te hebben gehad, heet *Soeratalapattana*, d. i. „stad van den grond der goden 3)." Deze vorst mogt zich met regt den titel *opperkoning* geven 4).

---

1) Inscriptie III, 9 en FRIEDERICH, *Verh. van het Bat. gen.* XXVI, 69 en 79. Ook de aanmerking p. 81, dat in den naam *Σαβαδίβαι* bij *Ptolemaios* (VII, 2, 28) de latere uitspraak van den naam Java voorhanden is, snijdt geen hout, daar de Hellenen de Indische *tj* door *s* en *dj* door *z* wedergeven, b. v. in *Sandrokuptos* = *Tjandragoepta* en *Ozeni* = *Oedjdjeni*, de Prakritvorm van den naam *Oedjdjajinī*. Vgl. bl. 56, n. 2.

2) *Marco Polo* bij MARSDEN, p. 599, met noot 1195 en SALOMON MULLER's *Bijdragen tot de kennis van Sumatra*, p. 10 vlg.

3) Inscriptie III, 19. Friederich leest p. 82 den naam *Bhōeratnā soeratāla pattana* en merkt op, dat ook *ambaratna* kan worden gelezen, indien men leest *bhōeratna*, dan verkrijgt men een gepasten bijnaam voor de hoofdstad: »juweel der aarde." Lass. — Met dat *soeratalapattana* stemt nog overeen de naam van een der oude residenties van den Sultan van Menang karbou, namelijk *soeroewasa*, dat eene verbastering is van het Sanskr. *soerawāsa* (*godenverblijf*) en ook de Maleische naam der oude residentie, die in de overlevering *parijangan* (kawi: parhjangan, *godenverblijf* van hjang, *God*) luidt. V. D. T.

4) Inscriptie III, 5 en *Z. der D. M.* G. S. p. 599.

Het tweede punt, waarover de inscriptiën van dezen koning geheel onverwachte ophelderingen geven, is de toestand der godsdienst in den staat, die door hem werd beheerscht. De hoofdgodsdienst was toen die van Boeddha, zonder dat echter, door dat de beheerschers van het land aan haar de voorkeur gaven, de Brahmaansche onderdrukt werd. *Swajambhoe* werd naast *Sjambhoe* of *Sjiwa* aangeroepen, om den koning te beschermen 1). De Brahmaansche god wordt nog slechts eene enkele maal vermeld, Boeddha daarentegen dikwijls onder verschillende namen: *Soegata*, *Djina* en *Amarārja*.

Van deze namen is de belangrijkste *Swajambhoe*, omdat de Nepalesen, zoo als bekend is, daarmede *Adi-Boeddha* bedoelen. Uit de hier aangehaalde inscriptie blijkt, dat deze Boeddha-voorstelling, die tot over het begin onzer tijdrekening in westelijk Indië kan worden gevolgd en anders slechts in Nepal en misschien in westelijk Tibet kan worden aangewezen 2), reeds kort na het midden der zevende eeuw over den Indischen archipel is verspreid en daarom vroeger in oostelijk Indië moet geheerscht hebben, en van daar naar Sumatra en Java is overgebragt; men denkt daarbij met de meeste waarschijnlijkheid aan Bengalen, omdat tusschen dit land en de Indische eilanden-zee handelsverkeer, ten minste in lateren tijd, bestond, zoo als later zal blijken. Een tweede bijnaam van Boeddha, *Amarārja*, d. i. „de onsterfelijke Arja", is ongewoon en doet dezen god voorkomen als het voorbeeld der *ārja*, d. i. van hen, die de vier hoogste waarheden van het Boeddhismus hebben doorgrond en hun leven daarnaar regelen 3). Uit een allezins onduidelijke toespeling op de *Dharanī* blijkt het, dat deze, magische formulen bevattende, geschriften toen naar den Indi-

1) Inscriptie III, 1, en II, 2, waar Boeddha met den naam *Soegata* wordt aangeduid (vgl. BURNOUF, *introd. à l'hist. du B. t.* I, 77 en 626); deze beteekent eigenlijk: »die goed gewandeld heeft." De ondergeschikte plaats van *Sjiwa* blijkt uit de verbinding: *soegatah saha Sambhoeh* (in plaats van *Sjambhoeh*). — *Amarārija* in plaats van het juistere *Amarārja* vindt men III, 1 en *Djina* III, 9 en 17.

2) Zie LASSEN, *Ind. Alt.* III, 1193.

3) Inscriptie III, 2. Vergel. over dezen naam II, 459 en BURNOUF, *Introd. à l'hist. du B. t*, p. 291.

schen archipel zijn overgebragt 1). Men kon verwachten, dat een vorst, die de leer van *Sjākjasingha* (Boeddha) zoo ijverig was toegedaan als Adityadharma, ook kloosters in zijn rijk zou laten bouwen. Deze verwachting wordt door de van hem afkomstige inscriptiën bevestigd. In eene er van leest men, dat hij de zevenvoudige aarde tot een *wihāra* of klooster heeft gemaakt, welke aarde het land van *Djina* (of van Boeddha) genoemd wordt en dat dit klooster met allerlei voorwerpen voorzien werd 2). Moge deze bewering ook sterk overdreven zijn, zij bewijst toch, dat deze koning in zijnen staat vele dergelijke inrigtingen heeft gesticht. Dit zijn de oudste kloosters, waarvan in den Indischen archipel wordt melding gemaakt.

Het toestaan van deze voorregten, door Adityadharma aan de godsdienst van *Sjākjamoeni* heeft hem geenszins verhinderd, de regten der oudere godsdienst te erkennen. Hij zelf wordt met den koning der Dewa's, met *Indra* en *Dharmarādja*, den god der geregtigheid, vergeleken 3); hij wordt geprezen, omdat hij

---

1) Inscriptie II, 3. In het facsimile vindt men de volgende woorden: *nrĕpah saksĕtradjah pāterā sjesa-dharanīnām soerawāsawān*; voor *pāterā*, dat geenen zin geeft, stelt FRIEDERICH (*Verh. van het Bat. gen.* XXVI, 27) voor *pōedjeran* of *pōedjajeran*, hetgeen in den zin wel is waar past, maar tegen de grammatica zondigt, daar het pluralis is, terwijl het subiect singularis is; men zou dus verwachten *pōedjajeta*. De beteekenis dier plaats is echter aan geenen twijfel onderhevig en moet deze zijn: »Moge de Koning met zijnen, uit eenen bloedverwant verwekten zoon, de in de uitgelezene Dharanī vermelde goden en Indra vereeren." Over de uitdrukking *ksĕtradja* vergelijke men LASSEN, *Ind. Alt.* I, 633, noot 2.

2) Inscriptie III, 9; ook in eene andere inscriptie, in het *Z. der D. M. G.* XI, 599 wordt aan een *wihāra* gedacht. *Sapta pōerna bhōeta*, woordelijk: »de door zeven volle aarde", doelt dan ook op de bekende voorstelling van zeven *dwīpa* of wereldeilanden. — Ik merk bij deze gelegenheid op, dat in inscriptie III, 10 *pantjamahā* zeker is, en het daarop volgende woord volgens de opmerking van FRIEDERICH evenzeer *Sjoeddha* als *Boeddha* kan worden gelezen. Daar *djāpana*, d. i. opzeggen of mompelen van gebeden, volgt, zal men moeten lezen *sjoeddha* en zullen de woorden moeten slaan op gebeden, waardoor men zich van vijf groote zonden bevrijdt. Indien deze plaats op de priesters van Boeddha betrekking heeft, hetgeen echter niet zeker is, dan kan men de vijf aan de priesters verbodene handelingen daaronder verstaan, over welke men kan vergelijken SPENCE HARDY, *the Eastern monachism.*, p. 153.

3) Inscriptie III, 6 en 7.

door de *snāta*, *snātaka* of „huisvaders" zeer bemind is 1); daar deze, die ook *grĕhapati* heeten, den tweeden *āsjrama* of het tweede stadium van het leven van eenen Brahmaan vormen, kan men de gevolgtrekking maken, dat de Brahmanen in het rijk van dezen vorst naar hunne eigene leer leefden. Deze vorst erkende dan ook de regten der Brahmanen en eischte van zijne onderdanen, dat zij aan de *Dewa's* en de *goeroe's* (de leeraars in de heilige wetenschappen en gebruiken) de hun toekomende eer zouden bewijzen, en verbood hun die te haten en te verachten 2). Er heerschte dus in het rijk van Ādityadharma, voor zoo ver hij zelf daarbij betrokken was, volkomene verdraagzaamheid op godsdienstig gebied.

De godsdienstige omwenteling op Sumatra en Java, die uit de hier aangehaalde inscriptiën blijkt, moet na het verblijf van Fahian op Java hebben plaats gehad, daar hij in het jaar 424 dit eiland bezocht, en verklaart, dat zich toen op Java vele Brahmanen bevonden, terwijl daar de leer van Boeddha onbekend was 3). Door het binnendringen van het Boeddhismus werd het oudere godenstelsel met *Batara Goeroe* aan het hoofd en de drie onder hem staande goden, *Sang Jwang Djagat*, *Sang Jwang Soĕrja* en *Kālamĕrta*, en de in dit stelsel opgenomene schaar inlandsche goden op den achtergrond geschoven 4). Om den zamenhang is het hier de plaats den eigenaardigen vorm bloot te leggen van het Boeddhismus zooals die voorgesteld wordt in eene inscriptie uit de negende eeuw, die in de ruïnen van eenen tempel bij Malang is ontdekt 5). In deze inscriptie worden van de

1) Ibid. III, 7.

2) Inscriptie III, 11, 15 en 16, waar men leest: *dewa bhakta* en *goeroe bhakta*; in de niet in haar geheel medegedeelde inscriptie in *Z. der D. M. G.* X, 599 vindt men de uitdrukking *goeroebhakta* en daarbij *swāmibhakta*; in dit geval zal *swāmin* „vader des huisgezins" beteekenen en niet „leeraar."

3) FOE K. K. p. 360 en 367.

4) Zie boven, bl. 37 vlgd.

5) FRIEDERICH, *Verh. van het Bat. gen.* XXVI, 7 vlg. Over den in dit gedeelte van het eiland overgebleven tempel handelt RAFFLES, II, 41 vlg. De plaats, waar de tempel ligt, waarin genoemde inscriptie gevonden werd, heet, volgens FRIEDERICH p. 85, *Toempang*. — Over de *Dhjāni-Bodhisattwa* zie LASSEN, *Ind. Alt.* III, 387 vlg.

vijf *Dhjāni-Boeddha* de vier laatsten met de *Sjakti's*, de personificatiën der krachten van drie van hen, en vier ondergeschikte goddelijke wezens opgeteld. De eersten dragen den bijnaam *bharāla*, hunne gemalinnen dien van *bharāli*. Dit woord is door den overgang der *ṭ* in de als *r* uitgesprokene *ḍ*, en dien van *r* in *l* uit het Sanskritsche woord *bhaṭṭāra* (eerwaardig) ontstaan; in de Javaansche inscriptiën beteekent het *goddelijk* 1). De eerste, in de hier bedoelde inscriptie genoemde *Dhjāni-Boeddha* is *Amitābha*; zijne gemalin heet hier niet *Pāṅḍarā*, maar *Pāṅḍarawāsinī*, daar het eerste woord *geelachtig wit*, het tweede *eene witte plant* (de *borcheria*) beteekent, wijken beide vormen niet merkbaar van elkander af. Het tweede goddelijke wezen van deze soort, *Aksobhja*, komt voor met zijne gemalin *Lotjanī*, de volgende daarentegen, *Ratnasambhawa*, zonder zijne gade *Māmakī*, die echter in eene andere inscriptie *Bharālī Māmakī* wordt genaamd 2). In plaats van *Amoghasiddha* leest men in onze inscriptie *Amoghapāsjoe*; daar dit wezen op Nepalsche beelden met den *pāsja* (den strik) en den *trisjōela* (den drietand) van *Sjiwa* voorkomt, blijkt het, dat de Javaansche Boeddhisten eigenschappen van dezen god op dezen *Dhjāni-Boeddha* hebben overgebragt 3). Hij onderscheidt zich ook daardoor van zijne gezellen, dat hij den bijnaam *Ārja* (eerwaardig) en *Lokesjwara* (*heer der wereld*) draagt. Zijne *Sjakti* (*Tārā*) ontbreekt hier. Van de ondergeschikte wezens verdient *Haja grīwa*, volgens de voorstelling der Nepalesen een dienaar van *Dhjāni-Bodhisattwa Padmapāṅi* of van *Awalokitesjwara*, te worden vermeld; bij de Brahmanen gaat hij ook door voor eenen koning der booze geesten, die *Daitya* worden genaamd. De twee volgende namen *Soedhana-Koemāra* kunnen, omdat wij vier ondergeschikte goddelijke personen hier mogen verwachten, niet als de naam van één afzonderlijk wezen worden opgevat 4), maar als

---

1) Het van *bhaṭṭāra*, zoo als dit woord ook wordt geschreven, afstammende *bhaṭārikā* kan op eene godin slaan; zie LASSEN *Anthol. sanscr.* op het woord.

2) RAFFLES, II, 66. De betere vorm van dit woord, dat de *mijne* beteekent, is volgens *Pāṇini*, IV, 1, 30 en *Siddh. Kaum*, 336 a, *māmikā*.

3) HODGSON, *On the Buddha's of Nepal and Bhot.* in *As. Res.* XVI, 456 met de tabel.

4) Zoo als FRIEDERICH, p. 16 voorstelt.

twee verschillende; de eerste naam beteekent den god des rijkdoms, *Koewera*, de tweede den krijgsgod. De vierde naam wordt het best *Dhoērdjdjāti* gelezen; *Sjiwa* draagt dien naam, wegens de haarvlecht, (*djatā*), die door hem gedragen wordt. De verhouding van deze vier wezens tot de vier *Dhjāni-Boeddha* is duister; daarentegen valt het in het oog, dat de Javaansche Boeddhisten, uit afkeer van de Brahmanen aan drie Brahmaansche goden eene ondergeschikte plaats in hun godenstelsel aanwezen. Zij verkregen dit stelsel in een onvolkomenen vorm, daar de eerste *Dhjāni-Boeddha*, *Wairotjana*, en de *Dhjāni-Bodhissatwa* hun onbekend zijn gebleven; zij breidden dit stelsel op hunne wijze verder uit. Zij bekwamen het denkelijk uit Bengalen, daar juist in dit land de secte der *Sjākta* zeer verspreid is 1), en omdat van daar reeds van ouds handel met den Indischen archipel werd gedreven. Wij verkrijgen uit de hier bedoelde inscriptie het voor de geschiedenis der godsdienst van vóor-Indië niet onbelangrijke feit, dat reeds in den loop der negende eeuw de inéensmelting der Boeddhistische en Sjiwaïtische leer was voltooid.

Na deze uitweiding keer ik terug tot de politieke geschiedenis van Sumatra en Java. Uit de ontdekking en bekendmaking van andere inscriptiën moet het verder blijken, of op *Adityadharma* zijn oudste zoon in de regering is gevolgd, of niet; hij had er ten minste twee 2). De groote uitgestrektheid van zijn gebied doet ons vermoeden, dat het spoedig na zijnen dood in vele kleinere rijken is gesplitst. In zijnen tijd en in dien zijner opvolgers moet de Indische invloed op de toestanden van Sumatra gewerkt hebben; deels blijkt dit uit de namen van plaatsen op dit eiland, deels uit zeden en gebruiken, vooral bij de Bataks, deels ook, en wel het duidelijkst, uit het schrift 3). Van de alphabets, die

---

1) WILSON's *sketch of the religious sects of the Hindu*'s in *As. res.* XVII, 216.

2) Zie boven, bl. 85 n. 3.

3) Een voorbeeld der eerste soort is de naam van het rijk *Indragiri* (berg van Indra) op de Oostkust van Sumatra. Zie *Tijdschrift van Neêrlands Indië* IV, 540 vlg. (evenzoo *Indrapoera* »stad van Indra" op de Westkust, en de bijnaam *Sjrī Indrapoera* van het rijk *Sijak*.) — Meerdere sporen van Boeddhismus onder de Bataks worden door FRANZ JUNGHUHN aangewezen. LASS. — Het eenigste spoor van Boeddhismus

op Sumatra gebruikt worden, kennen wij er vier, namelijk dat der Korintji, der Rĕdjang, der Lampoeng en dat der Bataks; van het tweede bedienden zich ook de Maleijers vóor hunne verhuizing uit hun oorspronkelijk vaderland 1).

De geschiedenis van het oostelijke Java is tot het jaar 818 der Javaansche aera of 896 voortgezet, in hetwelk Dewa Kasoema een nieuw rijk in Djanggala stichtte. Hij muntte uit door zijne begaafdheden en zijne gematigde regering en bewerkte daardoor, dat stamverwante opperhoofden zich aan hem onderwierpen; hij werd door deze gelukkige gebeurtenis de beheerscher van dit

---

door Junghuhn aangewezen, is het aanwezen van de *ficus religiosa* (zie bl. 276 en vlg. II, *Battaländer auf Sumatra*). Sporen van Indischen invloed vindt men vooral in de taal, godsdienst en letterkunde der Bataks, maar deze zijn uit de tweede hand, en wel door den invloed van Indo-Jav. coloniën op de oostkust van Sumatra. Ze in bijzonderheden allen te vermelden zou hier te veel ruimte innemen. V. D. T.

1) Zie FRIEDERICH, *Iets over het schrift der Maleijers*, Tijdsch. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, II, 471 vlg. (Dat het onwaarschijnlijk is, dat de Maleijers zich vóór zij den islam omhelsden het Rĕdjangschrift bezigden, en dat bij hen daarentegen het Kawi-schrift in gebruik is, heb ik trachten aan te toonen in de *Inhoudsopgave en aanteekeningen*, enz., bl. 114. V. D. T) Over het Bataksch en het klankstelsel zijner drie dialecten verscheen in de *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Neêrlands Indië*, IV, 1, eene verhandeling onder den titel: *Over schrift en uitspraak der Tobasche taal, als eerste hoofdstuk eener spraakkunst.* Voorts zijn verschenen *Bataksch leesboek* (in drie stukken, bevattende geschriften in het *Tobasch*, *Mandailingsch* en *Dairisch*), *Bataksch-Nederduitsch Woordenboek*, en *Inhouds-opgave van de drie stukken van het Bataksche leesboek, aanteekeningen op daarin voorkomende moeijelijke plaatsen en een bladwijzer.* — Ik maak van deze gelegenheid gebruik om den lezers de belangrijkste opgaven over het in de Sanskritsche inscriptiën op Java gebruikte schrift volgens het onderzoek van FRIEDERICH, *Verh. van het Bat. gen.* XXVI, 78 mede te deelen. De in deze inscriptiën gebruikte alphabets kunnen tot geen enkel, dat in vóor-Indië in gebruik is, worden terug gebragt, — een verschijnsel, dat daaruit kan worden afgeleid, dat de naar den archipel uit vóor-Indië gekomene volkplanters deels uit Bengalen, deels uit Kalingga, deels uit het land der Tamilen daarheen kwamen. In het algemeen kan men vier hoofdvormen dezer alphabets aannemen, van welke voorbeelden in eene inscriptie van Kĕdah op het schiereiland Malaka schijnt voor te komen; deze bevat de bekende geloofsbelijdenis der Boeddhisten en is bekend gemaakt in het werk *Note on inscriptions from Sincapur and provinces Wellesley, presented by the Hon. Col.* BUTTERWORTH. Bij LINDLEY in het *J. of the As. soc. of B.* XVII, 2, p. 72, plaat IV.

eiland ten oosten van Djawana 1). Zijne belangrijkste daad is, dat hij zijne vier zonen en zijne dochter naar Kalingga zond, om hen in de Brahmaansche godsdienst te doen onderwijzen. Zijn oudste zoon Ami Loehoer huwde de dochter van een Indischen vorst en keerde met zijne broeders, zijne gemalin, handwerkslieden van allerlei soort en eene lijfwacht van duizend dappere krijgslieden naar zijn vaderland terug; de schepen, op welke zij terug keerden, waren met kostbare waren beladen. De vader van Ami Loehoer moet in dien tusschentijd veroveringen hebben gemaakt, omdat hij den oudsten zoon als onderkoning in Djanggala, zijne broeders Ami Djaja, Lĕmboe Mĕngarang en Lĕmboe Ami Loehoer als vasallen in Gĕgĕlang of Singa Sari, Ngarawan of Brawĕrna en Daha of Kediri aanstelde 2). Dewa Kasoema vereenigde dus slechts een klein gedeelte van het eiland onder zijnen scepter, omdat deze landen in de oostelijke helft van het eiland gelegen zijn. De tempels in Singa Sari worden in dezen tijd gesteld, eene opgave, waaraan de voorkeur moet worden gegeven boven de overlevering, volgens welke zij reeds omstreeks 551 der Javaansche aera of 629 voltooid is 3). De regering van den zoon van Ami Loehoer wordt wegens het levendige verkeer met het buitenland hoog geroemd 4). Veel gewigtiger is de regering van zijnen zoon Pandji Ino Kĕrta Pati, die gewoonlijk slechts onder den eersten naam

1) Raffles, II, 87 vlg.; over de stichting van Djanggala, zie bl. 83.

2) Gĕgĕlang of Singa Sari, ligt in het district Malang, en is rijk aan ruïnen van tempels en godenbeelden.

3) Crawfurd (*on the existence of the Hindu religion in the island of Java and Bali* in de *As. res.* XIII, p. 161, noot 9) geeft dezen datum op, maar merkt in een ander werk (*a descript. dict.* p. 403) op, dat de oudste data der aldaar gevondene inscripties 818 en 846 of 896 en 924 zijn; de oudste bouwwerken behooren dus tot Dewa Kasoema en zijnen zoon Ami Loehoer. Deze bouwwerken liggen in een dal, waarnaast zich de 10,000 voet hoogen berg Ardjoena verheft. Op den tijd dezer twee monarchen moeten de berigten der Arabische reizigers van Zabidj betrekking hebben; deze zullen later worden behandeld en daaruit zal blijken, dat toen het schiereiland Malaka, en voor een groot gedeelte ook Rami of Sumatra aan de dynastie van Djanggala waren onderworpen.

4) Raffles, II, 88 vgl. en 90.

in de inlandsche overleveringen gevierd wordt en de held van vele fabelachtige verhalen en populaire tooneelspelen is; zelfs de Maleijers bezitten verhalen omtrent dezen vorst. Hieruit volgt, dat de geschiedenis van zijn leven met vele verdichtselen, die geene historische waarde hebben, is opgesmukt, en daarom met stilzwijgen kan worden voorbij gegaan. Hij kreeg twist met zijnen vader over een huwelijk, waartoe deze zijne toestemming weigerde, en ontvlugte naar Bali, welks beheerscher Klana Rangga Poespita met den vorst van het eiland Noesa Kantjana, „het gouden eiland," hem hulp verleende 1). Door hen bijgestaan gelukte het aan Pandji eene overwinning op zijne vijanden te bevechten; na deze overwinning nam zijn vader hem weder bij zich op. Aan zijn dapperen zoon, die in sommige gedichten als eene menschwording vân Wis̀hoe wordt voorgesteld, schrijft men de invoering van den in den Indischen archipel algemeen bekenden en *kris* genaamden dolk toe 2). Ten onregte vermelden de Javaansche geschiedschrijvers, dat in dezen tijd voor het eerst handelsverkeer tusschen hun vaderland en China plaats vond, dat Chinesche schepen toen voor het eerst op de noordkust bij Djapara, Samarang en Tĕgal geland zijn, want FAHIAN verklaart, dat in de eerste dertig jaren der vijfde eeuw groote schepen van Indië naar Java en van daar naar China voeren 3).

Even ongeloofwaardig, als de geschiedenis van Pandji, zijn de berigten over zijnen opvolger 4). Wanneer men het berigt van onbelangrijke omstandigheden ontdoet, luidt het ongeveer aldus: De vorst van Noesa Antara, zooals toen het eiland Madoera genaamd werd, omdat het eenigzins tusschen andere eilanden ligt, heette Kana Praboe Djaja Langkara en was naijverig op de

---

1) Volgens RAFFLES (I, 7 en II, 90) heerschte de vorst van Noesa Kantjana over alle aan de overkant gelegene eilanden.

2) RAFFLES, II, 91. — Vgl. over de lotgevallen van *Pandji Ino Kĕrta Pati* R. V. EIJSINGA Indie 3de boek I bl. 492 en vgld., alwaar geheel andere eigennamen worden opgegeven, dan de door LASSEN uit Engelsche bronnen vermelde V. D. T.

3) RAFFLES, II, 92 en FOE K. K. p. 589 vlg.

4) RAFFLES, II, 92 vlg.

magt van den koning van Djanggala. Hij viel dezen aan en een gedeelte van het aan dezen onderworpene volk vereenigde zich met den vijand. In den slag viel Pandji; zijn niet bij naam bekende zoon overwon den vorst van Madoera en deed hem eene volkomene nederlaag lijden. Gedurende de afwezigheid van Pandji Ino Kĕrta Pati had een verwant prins, Angrama Widjaja, den troon in Djanggala bemagtigd, maar besloot op raad der ministers, den minderjarigen kleinzoon van den gesneuvelden koning, Maesa Lalejan of Koeda Lalejan, de koninklijke waardigheid te schenken. Deze onderwierp weder de leenvorsten aan zich en werd door de hoofden van Banjoemas, Loeroeng Tĕngah en Tĕgal aangezocht, hen tegen de Chinesen, van welken zij veel hadden moeten lijden, bij te staan. De koning van Djanggala vervulde hunnen wensch en overwon de vreemdelingen. De belangrijkste gebeurtenis onder zijne regering is de volgende: Er brak eene besmettelijke ziekte in zijn rijk uit en zijn eerste minister, Baka, smeedde eene zamenzwering, om hem van den troon te stooten. Koeda Lalejan of Maesa Lalejan vond daarin aanleiding, aan zijnen oom, Bradja Nata, de heerschappij over Djanggala af te staan en zich naar Kĕdoe terug te trekken 1). Hij werd opgevolgd door zijnen zoon Bandjaran Sari, den zesden vorst van Djanggala, daarop volgde Moeda Ningkoeng (*Adaningkoeng?*), wiens opvolger Moeda Sari heet. Zijn zoon Raden Pangkas beklom den troon volgens de waarschijnlijkste tijdrekening in het jaar 1078 der inlandsche aera

1) Dit is het berigt der inlandsche chroniek; volgens eene overlevering, aan welke RAFFLES, II, 94 de voorkeur geeft, was Koeda Lalejan de stichter van Padjadjaran, hetgeen om de tijdrekening, zie onder, onmogelijk is. De zonen die men hem geeft moeten dus aan Raden Pangkas behooren, even als de voornaam Maesa en de laatste aan hem toegeschrevene handelingen; daarentegen is het waarschijnlijk, dat een broeder van den eersten Tjitra Aroena Baja, door het gedrag van Baka werd bewogen, naar Celebes te verhuizen en daar een rijk te stichten; hij zal dus wel dezelfde zijn als Sawira Gading uit de overlevering der Boegis. (Over de stichting van *Padjadjaran* vlg. de bloemlezing bl. 105 in Handl. bij de beoefening der Jav. taal- en letterkunde door de Hollander). Deze stad lag in het Buitenzorgsche Lass. — Over de inscriptie van Batoetoelies, die op 't oude Padjadjaran betrekking heeft, en hier en daar Sundasche woorden bevat, zie Tijdsch. voor Ind. T. L. en Volkenkunde, I, bl. 442 en vlgd. V. D. T.

of 1156. Hij verlegde later den zetel zijner heerschappij naar Padjadjaran in het westen van het eiland. Raden Pangkas vormde eerst het plan, zich zuidelijk te Giling Wĕsi, in het gebied Tjidamar, dat thans Soekapoera heet, te vestigen, waarheen de zetel van den God Batara Goeroe verlegd wordt; naar men wil, heeft het vinden van twee bronzen kanonnen in de nabijheid hem aanleiding gegeven de stad Padjadjaran te stichten. De ware reden van deze verandering in zijne plannen zal geweest zijn, dat deze stad meer in het midden gelegen is, dan Giling Wĕsi. Het is de eenige residentie van den vroegeren tijd, die niet in het land der eigenlijke Javanen ligt; bij de keus van deze plaats werd Raden Pangkas ook geleid door de meening, dat hij daardoor beter in staat zou zijn de door zijne voorgangers nooit geheel beheerschte Soendanesen in onderwerping te houden. Als vorst nam hij den naam BraWidjaja Maesa Tandraman aan; de eerste naam heeft, zoo als men ligt kan begrijpen, betrekking op den stichter van het rijk van Mendang Kamoelan 1); de twee laatste op de niet geheel geloofwaardige overlevering, dat deze koning het eerst in het westen van Java de buffels had doen temmen; *tandraman* is in het Sundaneesch de naam van dit dier, even als *maesa* in het Javaansch (Sanskr. *mahiša*) 2). Meer geloof verdient het verhaal, dat deze vorst bij de Sundanesen het eerst den rijstbouw heeft ingevoerd; zijne opvolgers droegen daarom den bijnaam *Moending;* dit woord is vermoedelijk Sundaneesch, daar deze soort van koren in het Javaansch andere namen draagt 3).

BraWidjaja Maesa Tandraman liet twee zonen na; van dezen gaf de oudste de voorkeur aan den handel en ondernam eene reis naar Indië; de jongste volgde zijnen vader op in het jaar 1112 der Javaansche aera of 1190, tegen welke tijdsbepaling niets

---

1) Zie boven bl. 52 en aant.; de stichter van Padjadjaran heet in de *babad: Rĕdja Koesoema.* v. d. t.

2) Van de meeste bewoners van den Indischen archipel kan men aannemen, dat zij den buffel hadden leeren temmen. — Dat *tandraman* in het Sund. *buffel* beteekent, is niet bekend. v. d. t.

3) *Moending* is in het Sundaneesch *buffel* en dus eene vertaling van *mahiša* of het Jav. *maesa.* v. d. t.

valt in te brengen, daar aan den vader daardoor eene regering van vier en dertig jaren wordt toegekend en hij vele belangrijke daden heeft verrigt 1). Als koning nam hij den naam Praboe Moending Sari aan en had zeven jaren noodig, om zijne magt te bevestigen. Kort daarna keerde zijn broeder uit vóor-Indië terug, waar hij tot den islam was overgegaan en na zijne bekeering den naam *Hadji Poerwa* had aangenomen 2); hij bragt eenen Arabier mede, die van Sajjid Abbās afstamde en beproefde, de koninklijke familie tot zijne godsdienst over te halen. Dit mislukte wel, maar de kuiperijen van den oudsten broeder en zijne geloofsgenooten, en de daardoor veroorzaakte onlusten, bewogen den regerenden broeder zijne residentie meer westelijk in het Bogorsche te vestigen en wel in de nabijheid van het tegenwoordige Buitenzorg, maar hij behield den vroegeren naam der stad. Hadji Poerwa vlugtte, uit vrees voor zijnen broeder en zijne heidensche onderdanen, naar een bosch in de nabijheid van *TjiRĕbon* (Cheribon). Dit is de eerste poging, de godsdienst van Moehammad in den Indischen archipel te verspreiden, waar zij later de overhand kreeg.

Van den volgenden koning van Padjadjaran vernemen wij niets dan den naam, *Moending Wangi* en dien zijner kinderen 3). De opgave, dat hij ongeveer 1179 der Javaansche aera of 1287 de regering heeft aanvaard, is onjuist, omdat daardoor aan zijnen voorganger eene regering van zeven en zestig jaren wordt toegekend. Dit gedeelte der geschiedenis van Java is over het algemeen zoo zeer verminkt door verdichting en zoo vol tegenstrijdigheden, dat het zeer moeijelijk is, waarheid van verdichting te onderscheiden en die tegenstrijdigheden op te ruimen. De jongste zoon van Moending Wangi, Raden Tandoeran, werd koning van het geheele rijk, terwijl de oudste, Arja Babanga, onderkoning in Galoeh werd 4).

---

1) RAFFLES, II, 96; zie over den datum. p. 94.

2) *Hadji* is Arabisch en beteekent „pelgrim"; *sajjid* is een afstammeling van den propheet.

3) RAFFLES, II, 97 vlg.

4) Tot de verdichtselen behoort onder anderen, dat eene dochter van Moending

Een onechte zoon van den voorgaanden koning, van wien een vroom, door hem beleedigd man had voorspeld, dat hij zijn eigenen vader zou vermoorden, ontkwam op zonderlinge wijze de vervolgingen zijns vaders, onderscheidde zich later als smid en nam den naam *Banjak Wide* aan; later werd hij door zijnen vader als opperhoofd der smeden aangesteld en verbrandde, nadat hij toegang tot het paleis had gekregen, hem, zoo als men verhaalt, in een ijzeren kooi. Daarop maakte hij zich als zoon van den gedooden vorst bekend, overwon zijnen broeder Tandoeran in een beslissenden slag en nam den titel aan van *BraWidjaja Sijoeng* (of *Tjijoeng*) *Wanara*. De door hem verdrevene broeder vlugtte naar Wirasaba en stichtte daar in het jaar 1221 der inlandsche aera of 1299 de stad Madjapahit, die de zetel der vorsten van het magtigste en laatste van alle inlandsche rijken op Java werd 1).

Om dit berigt over de stichting dezer nieuwe hoofdstad juist te beoordeelen, moet men vooreerst in aanmerking nemen, dat Madjapahit reeds in 1293 bestond, en dat hieruit noch kan worden afgeleid, dat het de residentie van een vorst van het geheele eiland is geweest, noch dat de toenmalige koning van Java Koeda Lalejan heette 2). De toedragt dezer gebeurtenis is de volgende. De Mongoolsche keizer Koeblaï-Khan had vele vreemde vorsten

---

Wangi, omdat zij zich niet wilde in het huwelijk begeven, naar de zuidkust werd verbannen, waar haar geest nog onder den naam *Ratoe Kidoel* (*de vorstin van het Zuiden*) wordt aangeroepen.

1) Deze naam wordt op de volgende wijze verklaard: Tandoeran vond daar den boom *madja*, van welke hij de vrucht wilde eten, maar wegens de bitterheid wierp hij die weg; een zijner gezellen zeide hem, dat de bitterheid daardoor ontstaan was, dat zijne voorvaderen in den Bratajoeda of den grooten, in den Mahābhārata bezongen slag hadden medegevochten, die, zoo als bekend is, door de Javanen naar hun land verplaatst wordt. *Madja* is in het Javaansch de naam dier vrucht en *pahit* beteekent „bitter"; de boom zal denkelijk in die streken veel voorkomen. Lass. — Vgl. over de stichting van *Madjapahit*, WINTER, Jav. zamenspraken, I, bl. 27 en volgende, alwaar geheel andere eigenamen worden opgegeven; aldaar komen ook voor de andere namen van *Madjapait: Madja Lĕngka*, *Madja Sangoe* en *Wila-tikta* (dat in het Sankrit hetzelfde beteekent als *Madjapahit*). V. D. T.

2) Dit vermoeden is door WALCKENAER geuit in de verhandeling: *Mémoire de M. le baron Walckenaër sur la chronologie de l'histoire des Javanais et l'époque de la fondation de Madjapahit* in de *Mém. de l'acad. des inscr. et belles lettres*, XV, 1, 224 vlg.

door zijne gezanten aangemaand, zich onder zijne bescherming te stellen; de koning van *Kwa-wa* weigerde dit te doen en werd daarom door twee zijner legerhoofden aangevallen. Deze landden op de kust van Kwa-wa; de stadhouder aldaar *Hadji Koeta Nakjala*, was door den koning van *Koe-lang*, (Kawi koelwan, *westen*?) *Hadji Koe-lang* (*adji Koelwan, vorst van het westen?*) gedood; zijn schoonzoon *Toehan Pitoeje* wilde zijnen dood wreken, maar werd overwonnen en genoodzaakt, naar de stad Majapakjĕ te vlugten. Later werd een Chineesch generaal, *Sje-Pi*, door de Chinesen, die zich in deze stad hadden gevestigd en zich wegens verraad wilden wreken, overwonnen en gedwongen terug te keeren.

Wat de geographische namen betreft, die in dit berigt voorkomen, is *Madapakjĕ* zeker hetzelfde als *Madjapahit; Kwa-wa* is gewis een Chinesche naam van Java, maar eene verbastering van den naam van het eiland *Djawa*; eindelijk wijkt de naam van den koning van Java, die in het Chinesche berigt voorkomt, *Koeta Nakjala* te zeer af van *Koeda Lalean*, dan dat het dezelfde zou kunnen zijn, terwijl de laatste als overwinnaar der Chinesen in de inlandsche geschiedenis optreedt en deze daad in het jaar der Javaansche aera 1084 of 1162 gesteld wordt 1).

Daar het gebleken is, dat de bovengenoemde bepaling van den tijd der stichting van Madjapahit niet houdbaar is, moeten wij naar andere middelen omzien, om deze vast te stellen. Wij gaan daarbij het best uit van den zekeren datum van de vernietiging van dezen magtigen staat door de Muselmannen in 1478, die door vele geloofwaardige getuigenissen bepaald is 2). Ten opzigte der

---

1) Zie boven, p. 94, (een ander Chineesch berigt, zie bij S. Mull., Bijdr. tot de kennis van Sumatra, bl. 51). Bij het terugbrengen der jaargetallen tot de Javaansche aera voeg ik 78 jaren, omdat dit het ware begin is der Sjaka-tijdrekening, welke de Javanen ook wel 75 n. Chr. stellen; deze afwijking is vermoedelijk door de Mohammedanen veroorzaakt; RAFFLES, II, 68. — De reden, dat de Javaansche geschiedschrijvers van geen anderen oorlog met de Chinesen hebben melding gemaakt, vervalt door de vermelding, dat zij ook den oorlog van den koning van Siam PhraRama-Thibodi met Java in het jaar 1351 met stilzwijgen voorbijgaan; zie Lassen, IV, 391.

2) RAFFLES, II, 186 en *liste des pays qui relevaient de l'empire Javanais de*

stichting, niet zoo zeer van de stad, die, zoo als wij hebben gezien, reeds in 1297 bestond, maar van de magt der aldaar regeerende vorsten komen drie verschillende opgaven voor. Volgens de voorstelling der oudere geschiedenis van Java, die het meest vertrouwen verdiend, die van Adi Manggala, den vroegeren regent van Dĕmak, had deze gebeurtenis 1221 of 1299 plaats; volgens eene tweede daarentegen, eene voorspelling aan Adji Djaja Baja toegeschreven, 1301 of 1379 en volgens eene derde, van Nata Kasoema, een vroegeren Panĕmbahan van Soemĕnĕp, 1158 of 1236 1). Aan den laatsten datum wordt thans door de Javanen zelven gewoonlijk de voorkeur gegeven 2). Tegen al deze opgaven pleiten twee inscriptiën, die beiden van het jaar der Sjaka-aera 1216 of 1294 gedateerd zijn en van welke er eene in Padjadjaran gevonden is 3). De koning, van wien zij afkomstig is, Oettoenggadewa, de kleinzoon van Narasingha, wordt er in genoemd vorst van gansch Jawadwīpa (Java-eiland). Daar men niet kan onderstellen, dat de te Madjapahit residerende vorsten tevens heerschappij over dit eiland hebben uitgeoefend, kunnen wij niet nalaten aan te nemen, dat in de overgeleverde voorstellingen, zoowel ten opzigte van de tijdrekening, als ook van de opvolging der koningen fouten zijn ingeslopen en dat wij regt hebben deze gebreken met behulp dier inscriptiën te verbeteren. Daar het verdrag der met elkander om de heerschappij strijdende broeders Tjijoeng (of Sijoeng) Wanara en

---

Madjapahit à l'époque de sa destruction en 1475, par ED. DULAURIER in het *Journ. As.* IV *Série*, VII, 347. RAFFLES geeft op (II, 130) 1400 der Jav. aera, hetgeen overeenkomt met 1478 n. Chr.

1) RAFFLES, II, 80—82.

2) Volgens WINTER's *Javaansche Zamenspraken* I, bl. 278 vlgd. (Dat Lassen hier de bronnen door elkander haspelt, zal de lezer zelf zien).

3) Van de eerste inscriptie vindt men een facsimile bij RAFFLES, II, plaat 84 of de vierde der daar medegedeelde inscriptiën; dit facsimile is door KIEPERT overgenomen in het aanhangsel van FRIEDERICH's *Indische Inschriften aus Java und Sumatra* in het *Z. d. D. M. G.*, X, 591 vlg., waarbij FRIEDERICH den tekst, en A. WEBER eene omschrijving in Latijnsch schrift hebben medegedeeld. De tweede inscriptie heeft RAFFLES, II, pl. 85 medegedeeld en eene omschrijving er van in Lat. schrift hebben wij te danken aan FRIEDERICH in de *Verh. van het Bat. gen.* XXVI, 118.

Raden Tandoeran, door hetwelk het ten westen van de rivier Pamali in Brĕbĕs gelegene deel aan den koning van Padjadjaran en het ten oosten gelegene deel van het eiland aan den vorst van Madjapahit werd toegewezen, in het jaar 1247 der inlandsche aera of 1335 gesteld wordt 1), kan men niet beweren, dat nadat Praboe Moending Sari in 1190 den troon besteeg, eene gaping in de overgeleverde voorstelling moet worden aangenomen, daar ook zijn opvolger Moending Wangi niet als zijn zoon wordt opgegeven en eerst in 1257 de regering moet hebben aanvaard 2). Hoe lang zijn voorganger in het bezit van de hoogste magt is gebleven, is moeijelijk te bepalen; het is dus slechts eene gissing wanneer ik aanneem, dat Praboe Moending Sari tot 1210 regeerde en dat na zijnen dood de dynastie opvolgde, van welker vertegenwoordigers ons alleen Narasingha en diens kleinzoon Oettoenggadewa zijn bekend geworden. De laatste kan tot ongeveer 1310 op den troon zijn geweest en na hem regeerde waarschijnlijk Moending Wangi in Padjadjaran tot 1320. Zijne zonen Tjijoeng Wanara en Tandoeran voerden een langdurigen oorlog, denkelijk van 1320 tot 1325. Op deze laatsten volgden zes vorsten van dit magtige en wijd beroemde rijk, waarvan Madjapahit de hoofdstad was 3); dit geeft door elkander eene regering van iets meer

---

1) RAFFLES, II, 99. Deze verdeeling van het eiland behoort tot den vroegeren tijd. Volgens RAFFLES, I, 8, vormde de rivier Losarie de grenzen tusschen Brĕbĕs in het zuid-westen en TjiRĕbon in het noord-oosten, en al de westelijke, noordelijke, binnenlandsche streken en het eiland Madoera waren aan één vorst onderworpen. Deze verdeeling is bij de bewoners nog heden merkbaar. Madjapahit lag in Wirasaba.

2) Zie boven, p. 98.

3) Volgens de naauwkeurigste opgaven bij RAFFLES, II, 82: *Moending Wangi*, *Tjiong* (of *Sijoeng*) *Wanara*, *Tandoeran*, *BraKoemara*, *Ardi Widjaja*, *Marta Widjaja* en *Angka Manggala*. Zijn zoon heet volgens II, 123 *Lĕmboe Pĕtĕng* en van de zonen van dezen laatsten één (volgens II, 123) *Koeda BraWidjaja Sari*, met den bijnaam *Tjakra;* het is echter onzeker, of hij zijnen vader opvolgde. In de chroniken komen zeven koningen voor van Madjapahit, wier namen verschillend worden opgegeven; het zijn misschien gedeeltelijk Javaansche vertalingen van Sanskritsche. Men vindt die in WINTER's Zamenspraken, I, bl. 28, aldus: *Praboe Soesoeroeh*, *Sri anom*, *Sri adaningkoeng*, *Sri ajam Woeroek*, *Lĕmboe Amisani*, *Sri*

dan twee en twintig jaren, — eenen tijd, die volgens de analogie van de regering der Indische koningen aan geene bedenking onderhevig is 1). Later zal echter blijken, dat behalve de zeven, in de opgaven vermelde, vertegenwoordigers dezer dynastie nog een achtste heeft geregeerd, zoodat de duur der regering dan door elkander geen twintig jaren bedraagt.

Uit deze uiteenzetting der zaken blijkt, dat het noodzakelijk is, vóor dat men met de geschiedenis van Java, zoo als die in de chroniken voorkomt, kan voortgaan, vooraf den inhoud der twee inscriptiën voor de geschiedenis dezer eilanden te onderzoeken, omdat zij alleen de kennis van het bestaan der monarchen, die er in voorkomen, voor ons hebben bewaard.

De inhoud dezer twee gedenkteekenen is tweevoudig; zij geven ons vooreerst inlichting over de daden van Oettoenggadewa en den omvang van zijne magt; ten tweede blijkt uit de eene, waarvan nog slechts het begin overig is, dat toen de astrologie op Java in hoog aanzien stond. Wat het eerste punt betreft, Oettoenggadewa had vijf koningen onderworpen en heerschte toen over geheel *Jawa-dwīpa;* hij was zeer dapper en zijne heldhaftigheid wordt door moedige mannen geroemd; hij muntte uit door bekwame leiding der zaken, door regtschapenheid, en door de bescherming, die hij aan alle brave menschen verleende; hij beijverde zich vooral, de wetten in zijne hoofdstad Narasinghanagara, die hoogst waarschijnlijk door zijnen grootvader Narasingha gesticht was 2), te handhaven. Over de ligging dier stad

---

Tandjoeng en *Bra Widjaja.* De duur van hunne heerschappij van 1301 of 1376 (1379) tot 1403 of 1478 (1481), zoo als men moet lezen in plaats van 1363 en 1378, kan volgens onze vroegere opmerkingen niet worden aangenomen. (De varianten van de bovenvermelde eigennamen, die LASSEN hier nog uit Engelsche bronnen vermeldt, en die uit druk- en schrijffouten bestaan, zijn hier weggelaten).

1) LASSEN, *Ind. Alt.*, II, 788, noot 2.

2) Uit de uitdrukking: *Narasinghamoerttisoeta*, zoo als men, in plaats van *-moërkisoeta* zal moeten lezen, besluit ik niet, dat zijn grootvader ook *Narasinghamoërti* heette, maar beschouw *moërttisoeta* als beteekenende *een ligchamelijken zoon;* het gewone woord voor *zoon*, *atmadja*, beteekent woordelijk: uit hem zelven, d. i. den vader, gesproten. FRIEDERICH vermoedt in de *verhandelingen van het Bat. genootschap*, bl. 94, dat in de woorden: *Narasinghanagaradharma wiśjeśa santāna,*

kan men niets met zekerheid zeggen; te oordeelen naar de plaats, waar de inscriptie gevonden is, moet men haar in de nabijheid van Padjadjaran zoeken.

Over het tweede punt geeft alleen de eerste inscriptie van Oettoenggadewa inlichting 1). De tijdsbepalingen zijn de volgende. Het is het jaar 1216 der Sjāka-aera of 1294 en hierin de vijfde dag der donkere helft der maand *Bhādrapada*, die met de eerste helft van September overeenkomt. Om het volgende te begrijpen, moet vooraf vermeld worden, dat de dagen zoowel volgens de vijfdagige, in den Indischen archipel gebruikelijke, week worden gerekend, als volgens de zevendagige Indische, waarvan de dagen naar de zon, de maan en de planeten zijn genaamd; daarbij komt eene zesdagige, *ṡadwara* geheetene week voor, welker dagen eveneens bijzondere namen hebben bekomen; eindelijk zijn de dertig zevendagige weken, waarmede zes door de verbinding der vijfdagige en zevendagige week ontstaande vijf en dertigdagige reeksen overeenkomen en het jaar van twee honderd en tien dagen vormen, door bijzondere namen onderscheiden 2). De dag, waarvan in de hier vermelde inscriptie wordt melding gemaakt, heet, volgens de bijna zekere aanvulling der plaats door den uit-

---

zoo als men voor *santana* verbeteren moet, de naam van onzen monarch ligt; *santāna* kan, even als *santati*, ook „nakroost" hebben beteekend; daar echter het laatste woord ook *onafgebroken reeks* beteekent, vertaal ik: „instandhouder der verschillende wetten in *Narasinghanagara*." — FRIEDERICH merkt daarbij op, dat de naam *Oettoenggadewa* aan dien van den koning van Bali, *Dewa Agoeng*, herinnert, daar de beteekenis: *opper-god* of *-koning* is; deze vorst leefde echter ten tijde van den bloei der dynastie van Madjapahit, dus veel later.

1) *Zeitschr. der D. M. G.* X, 591 vlg. Het begin der tweede inscriptie zal bijna op dezelfde wijze geluid hebben, daar de laatste woorden er van dezelfde zijn. Zij luiden volgens FRIEDERICH, *Verh. van het Bat. gen.* XXVI, 93: *irika-diwasamjā djnjā*; in het eerste is volgens p. 87 nog slechts aan het einde *-nja* leesbaar. *Irika* geeft geenen zin en *diwasanja* is geen aanneembare vorm. Indien men leest: *diwasa-sjādjnjā*, beteekent het: „bevel, dat betrekking heeft op den in het voorgaande bepaalden dag." — Beide inscriptiën eindigen afgebroken met *krĕtanaya(ra)*. — *Irika* is Kawi, en beteekent *alstoen*. V. D. T.

2) Zie bl. 69, noot 1. Het volledigste werk er over is dat van FRIEDERICH, *Verh. van het Bat. gen.* XXIII, 51 vlg. (Vgl. ook Tijdschr. voor Ind. T., L. en Volkenkunde, VI, 511).

gever, *karjang* en *manis;* de eerste naam behoort tot den derden dag der zesdagige, de tweede tot den vijfden der vijfdagige week 1). Het is vervolgens de dag *Sjanaisjtjara* of van Saturnus, dus een saturdag, en draagt tevens den naam *Madangkoengan*, zoo als de twintigste dag der maand heet. Zij is aan den *Lokapala* (wereldhoeder) van het noord-westen, *Wajoe* (den god der winden) gewijd 2). De maan stond op dezen dag in haar vierde huis *Rohinī*, waarvan *Pradjāpati* beschermgod is. De *joga* of ster van dezen *naksatra*, waardoor de duur der maan bepaald werd, heet *siddha* 3). De uren van dezen dag schijnen aan *Wirādj*, den scheppenden geest, gewijd geweest te zijn. Vervolgens had er op dezen dag eene wisseling van de schijngestalten der maan (*parwan*) plaats gehad, die onder het bestuur staan van den god der onderwereld Jama. Het gedeelte der maanmaand, waarin die gebeurtenis plaats had, heet *taittila*. De zon stond in het teeken der maagd. Uit deze combinatie blijkt het voldoende, dat Oettoenggadewa, voor dat hij eene belangrijke daad ondernam, den stand der sterren naauwkeurig door astrologen liet waarnemen, en volgens hunne uitkomsten den dag bepaalde, of met andere woorden, dat men toen aan de astrologie op het eiland groote waarde hechte.

Terwijl ik tot de geschiedenis der dynastie van Madjapahit terug keer, merk ik in de eerste plaats op, dat Oettoenggadewa

---

1) Men vindt volgens de *Verh. van het Bat. gen.* XXVI, 87 in het opschrift slechts *rjong oe.*

2) De uitdrukking hiervoor is: *Wajawjastha-grahatjāra; graha* beteekent in dit geval noch eenen planeet, noch den boozen geest *Rāhoe*, maar den beschermengel van eenen dag. Het woord beteekent: *invloed van een wezen op een ander. Tjāra* beteekent *gang, wandel;* het geheele woord dus: *de invloedrijke werkzaamheid van den beschermgod.* — De uitdrukking *Mahendramaṅdala* is mij niet duidelijk; misschien ziet die op eene verdeeling der ecliptica onder beschermgoden.

3) Zie hierover COLEBROOKE, *on the Indian and Arabian divisions of the zodiac* in de *Misc. ess.* II, 363. Het is volgens de verschillende optellingen de zestiende of negentiende ster. — Ik lees met FRIEDERICH *weradja*, hetgeen ligt uit *wairadja* kan ontstaan zijn; over *Wirādj* verg. men LASSEN, III, 430. Een ander voorbeeld: *wairakonamoehōerta* haalt A. WEBER, *Z. d. D. M. G.*, X, 601 aan. Volgens COLEBROOKE, II, 364, verdeelen de astronomen de maanmaand in zeven veranderlijke *karana;* van de eerste is *taittila* de vierde.

vermoedelijk tot 1310 in het bezit der heerschappij gebleven is, en dat hem Moending Wangi opgevolgd is, en tot ongeveer 1320 regeerde 1). Door welke omstandigheden deze verandering van bestuur is veroorzaakt, is onzeker. Na den dood van Moending Wangi had er eene verdeeling van het rijk plaats, door dat zijn zoon BraWidjaja Tjijoeng Wanara zijnen broeder Raden Tandoeran verdreef, waarna deze de stad Madjapahit stichtte 2). Deze kreeg hulp van eenen vorst van Toeban, die verheugd was eenen afstammeling der koninklijke familie te kunnen bijstaan. De oudste broeder van Raden Tandoeran werd later door BraWidjaja Tjijoeng Wanara verdreven, en begaf zich naar Madjapahit, waar hij van zijn jongeren broeder een gebied langs de *Sålå*-rivier als leen ontving en den titel Arja Pandar. Later onderwierpen zich vele hoofden aan Raden Tandoeran, zoodat zijne heerschappij zich tot aan de rivier Pamali in Brĕbĕs uitstrekte 3). Iets later werd hij door zijnen stiefbroeder BraWidjaja Tjijoeng Wanara aangevallen; in den slag, die tusschen de beide broeders voorviel, zal denkelijk de overwinning aan de zijde van Raden Tandoeran zijn geweest, daar volgens het in 1247 der Javaansche aera (of 1325) geslotene verdrag het grootste gedeelte van het eiland aan hem werd toegekend 4). De zuil, die ter herinnering aan dit verdrag werd opgerigt, wordt nog bij Toegoe, eenige palen ten westen van Sĕmarang

1) Zie boven, p. 102.

2) Zie boven, p. 99. In de overleveringen der Soendaneesen komt een zeer uitvoerig, maar weinig geloofwaardig berigt voor van de verandering, waarvan hier spraak is (II, 100 vlg.). Het rijk heet hier Badjong Galoeh. De naam van den koning is hier *Radja Galoeh* of *Pamĕkas;* die zijner zonen Arja Banga, Raden Tandoeran en Tjijoeng Wanara, van welke de laatste de zoon eener bijzit was en aan een, door hem op onregtvaardige wijze gedoode, kluizenaar had voorspeld, dat hij zijnen vader zou ombrengen. Volgens dit berigt werd de vader van Tjijoeng Wanara eveneens in eene ijzeren kooi gesloten, maar niet verbrand; hij overleefde den strijd zijner zonen, die ongeloofelijk genoeg langen tijd met elkander zonder troepen vochten, tot dat een verdrag tusschen hen tot stand kwam, waarvan de bepalingen met de in den tekst medegedeelde overeenkomen. Zie pag. 98 en 99.

3) *Raden* is een titel van vorstelijke personen, RAFFLES, I, 369.

4) Zie boven, p. 99, 102. De oorlog tusschen de beide broeders duurde ongeveer van 1320 tot 1325. — Eene afbeelding dezer zuil vindt men bij RAFFLES, II, 52, pl. 15.

gevonden. Dit verdrag schijnt slechts tot aan den dood van Bra-Widjaja Tjijoeng Wanara van kracht te zijn gebleven, daar de hoofden ten oosten van de rivier Pamali zich uit zucht naar zelfbehoud later aan den koning van Madjapahit onderwierpen 1). Zij leverden hem ook de kanonnen uit, die voor kenteekenen der koninklijke waardigheid werden gehouden en nog in het bezit zijn van den *Soesoehoenan*, den te Soerakarta of Sålå residerenden zoogenaamden keizer van Java 2). Het oproer, dat door Ratoe Dewa na het vertrek van Arja Babanga in Galoeh beproefd werd, had weinig gevolg, en hij werd gedwongen zich aan den koning van Madjapahit te onderwerpen.

Om te bewijzen, dat de overleveringen over het stichten van dien magtigen Javaanschen staat zeer tegenstrijdig zijn, moge hier nog een kort uittreksel uit een, in het jaar 1465 der inlandsche aera of 1543, op Bali gemaakt berigt den lezer worden medegedeeld 3). Het rijk draagt daarin den onbekenden naam *Toemapĕl;* de vorst heet *Ratoe-Sjri-Djajapoeroesa*. Op hem volgde zijn zoon *Sjrī-Lāksikirana* en op dezen *Singha Sjrī Sjiwaboedha*, wiens jongste broeder *Raden Widjaja* heet. De regerende broeder wilde zijnen leenman *Wiraradja* in Soemĕnĕp op Madoera onregtvaardig behandelen; daarom vorderde deze van den koning van Kĕdiri uit naam van *Sjri-Djajakālāngga*, dat hij aan zijnen leenheer den oorlog zou verklaren. Deze gaf daaraan gehoor. De koning van Toemapĕl vernam de toerustingen tot den strijd en beval zijn jongeren broeder, Raden Widjaja, den vijand van de oostzijde aan te grijpen, terwijl hij zelf dit van de zuidzijde doen zou. Zijn broeder draalde zóó lang, dat hij met zijn leger

---

1) RAFFLES, II, 99.

2) *Soerakărta*, is het Sanskritsche *Soerakrĕta* („*door goden gemaakt*"); *Soesoehoenan* of Soesoenan beteekent „de te vereerene of aan te biddene."

3) RAFFLES, II, 105 vlg. Ik merk op, dat ik de Sanskritsche namen overal, waar het mogelijk is, herstel; daarbij moet men niet vergeten, dat in het Javaansch de geadspireerde consonanten ontbreken, in plaats van de *a* : *o* of å uitgesproken wordt en dat de quantiteit niet zelden onjuist is. Bij RAFFLES luiden die namen: *Sri Djaja Poeroesa*, *Sri Lěksi Kirana*, *Sang Srie Siwaboeda*, *Raden Widjaja* en *Sri Djaja Kaiong*. — *Ratoe* is een koninklijke titel.

te laat aankwam, terwijl hij zelf in den slag viel, dien hij aan den koning van Kĕdiri leverde; zijn broeder werd door hem en tevens door zijnen veldheer Kĕbo Mĕndarang aangevallen en op de vlugt geslagen; hij zocht eerst een toevlugtsoord bij Wiraradja en begaf zich op raad van dezen naar Djajakālāngga, die hem vergunde, zich in het woud neder te zetten, waar hij wilde. Hij stichtte daarop de stad Madjapahit, waarvan de naam op de ons bekende wijze ook hier wordt verklaard 1). Als vorst nam hij den titel aan Bhoepati Sang BraWidjaja; de nieuwe stad nam spoedig in omvang toe en werd sterk bevolkt. De stichter deed later eenen veldtogt tegen den vorst van Kĕdiri, dien hij met behulp van Wiraradja en Laksĕmana, den beheerscher van het onbekende gebied van Tatar, overwon. Na deze daad heeft hij nog lang en gelukkig over geheel Java geregeerd. Tegen de geloofwaardigheid van dit berigt pleit zoowel de late tijd der vervaardiging er van, als het verschil van de daarin voorkomende eigennamen; het eenige feit, dat op geloofwaardigheid aanspraak kan maken, is de vermelding van een zegevierenden togt van den koning van Madjapahit tegen Djajakālāngga.

Hervatten wij thans weder de geschiedenis van den belangrijksten van alle Javaansche staten, volgens de geloofwaardigste berigten. Van den tweeden koning, BraKumara of BraWidjaja, wordt slechts gemeld, dat gedurende zijne regering het vervaardigen van den kris, het voornaamste wapen der bewoners van den Indischen archipel, tot de hoogste volmaaktheid werd gebragt en wel door eenen uit Padjadjaran gevlugten smid 2). Van zijnen opvolger ArdiWidjaja wordt verhaald, dat hij eene beslissende overwinning op den koning van Singapoera, Senādir-

---

1) Zie boven, p. 99, noot 1.

2) RAFFLES, II, 110 vlg. De eerste vorm van den naam luidt: Brokamara; *kamâra* is in het geheel geen woord en *kamara* beteekent: begeerig; daarom lees ik *Bhroekoemara*, d. i. iemand, die door zijne wenkbraauwen een jongeling blijkt te zijn (doch zie n. 1, bl. 52). — Volgens RAFFLES, II, 111, had een naamlooze koning kort voor Ardi-Widjaja geregeerd, welke opgave voor zoo ver van belang is, dat de eenigzins te lange regering van eenigen dezer monarchen er door wordt verkort.

gha, bevocht of liever bevechten liet, en hem schatting deed betalen. Dit is de eerste verspreiding van de heerschappij der monarchen van Madjapahit tot buiten Java. Deze vorst liet zijn eersten minister dooden, wiens zoon zich door den moord des konings wreekte. Op hem volgde MartyaWidjaja, wiens eerste minister Gadjah Mada zich door zijne groote bekwaamheden onderscheidde en die een naar zijnen naam genoemd, nog bestaand, wetboek vervaardigde 1). De voorganger van dezen koning had Indragiri op Sumatra laten aanvallen, hetwelk door zijnen opvolger geheel werd veroverd.

Van de verschillende opgaven over den volgenden vorst zal die de voorkeur verdienen, volgens welke *Raden Alit Widjaja* niet dezelfde is als *AngkaWidjaja*, ofschoon de eerste naam in alle lijsten der koningen van Madjapahit ontbreekt 2). Voor deze meening pleit vooral, dat *AngkaWidjaja* als zoon van een van beiden, d. i. van *Mĕrtjawidjaja* of *AlitWidjaja*, wordt voorgesteld. Onder zijne regering ging zijn eerste minister Gadja Mada voort tot heil van den staat werkzaam te zijn. De magt van dien vorst nam belangrijk toe en zijn roem werd algemeen ver-

---

1) RAFFLES, II, 111; daar in de Javaansche schriften het Sanskritsche *rĕ* door *ĕr* wordt weêrgegeven, zal *mĕrta* met het Sanskritsche *mrĕta* overeenkomen, ik lees dus Martyawidjaja, d. i. overwinnaar der menschen (Het kan ook *amrĕta*, »onsterfelijk", »ambrosia" zijn.). — Volgens de in dit geval naauwelijks geloofwaardige berigten der Maleische jaarboeken had een koning van Madjapahit bij de dochter van eenen vorst van den berg *Sĕgoentang* twee zonen verwekt; de oudste heette *Raden Ino Mĕrtawangsa* en volgde zijnen vader op, de tweede was *Raden MasPamari*. De eerste beheerschte Java, en alle hoofden van Noesa Tamara huldigden hem. Deze naam zal niet Bali aanduiden, maar de Maleische naam Timoer zijn, die volgens CRAWFURD, *a descr. dict.*, p. 432 de zeven Soenda-eilanden en het meest zuidelijke gedeelte van Sumatra bevat (???). Eene poging van dezen monarch, om het schiereiland Malaka te veroveren, mislukte.

2) RAFFLES, II, 111. Volgens een berigt is Alit-Widjaja de broeder van Mĕrtyawidjaja, die zeer jong aan de regering kwam, volgens een ander dezelfde als AngkaWidjaja; volgens een derde worden eenige der belangrijkste daden van Alit Widjaja aan Mĕrtjawidjaja toegeschreven. Het eerste gedeelte van den naam is onduidelijk; *alit* geeft geenen zin en *alita* zou het participium zijn van den wortel *al*, die slechts denkbeeldig is, om *alam*, genoeg, te verklaren. (Tot zulken onzin vervalt men, indien men alles uit het Sanskrit wil verklaren; *alit* is Javaansch en beteekent *klein*. V. D. T.).

breid. Eenige stammen op Sumatra, tot welke ook de op Pĕlembang wonende behoorden, konden zich niet tegen de aanvallen der Lampoeng staande houden; in denzelfden toestand bevonden zich eenige volken in het zuidelijke Borneo, daar zij een geregeld bestuur misten. Beiden onderwierpen zich aan den koning van Madjapahit en erkenden zijne opperheerschappij. Zijn gezag werd later in het Oosten ook door de bewoners van Bali en Balĕmbangan erkend 1). Vervolgens onderwierp deze vorst het koninkrijk Soenda, waartoe ook het zuidelijke gedeelte van Sumatra zou kunnen gerekend worden; daarheen had zich het uitvaagsel der naburige volken, die genoodzaakt waren, hun vaderland te verlaten, begeven, en zich een opperhoofd gekozen. Onder de regering van AlitWidjaja gelukte het eenen prins van Balĕmbangan, *Menak Dali Poetih* door afgezondene lieden den koninklijken kris te laten rooven; daarom werd hij, op bevel van den koning van Madjapahit, door eenen zijner leenmannen, die het thans *Sidajoe* genaamde landschap *Madirangin* bestuurde, aangevallen. Hij werd door dezen in eenen slag overwonnen en sneuvelde daarbij; de overwinnaar vervolgde de overwonnene vijanden tot bij de hoofdstad *Matjang Poetih* en verdeelde de kustlanden in districten, die aan zijnen leenheer werden onderworpen 2). De familie van den gedooden vorst van Balĕmbangan nam den toevlugt tot den koning van Bali in Kloengkoeng, die door gezanten hulde aan den koning van Madjapahit bragt. Daar de kris tot de koninklijke insigniën behoort, kan het ons niet verwonderen, dat daarover een strijd ontstond. Mĕrtjawidjaja of liever Alit-Widjaja liet twee kinderen na, eene dochter, *Kĕntjana Woengoe*, die onder den naam *Kanja Kantjana Woengoe* beter bekend is,

---

1) De tweede naam drukt een eiland uit, dat volgens CRAWFURD, *a descr. dict.* p. 27, juister Blanbangan wordt genaamd, het ligt ongeveer 18 mijlen ten noorden der noordelijkste kust van Borneo, 7°30′ N. b., 134°30′ O. l. van Ferro. De naam beteekent in het Maleisch „streek der palmplanken." (Hier is *Balĕmbangan* van Oostelijk Java bedoeld; de etymologie van het woord is CRAWFURD ten volle waardig. V. D. T).

2) RAFFLES, II, 112

en eenen zoon, *AngkaWidjaja* 1). De zuster werd gedurende de minderjarigheid van haren broeder regentes. Gedurende haar bestuur verzette zich een prins van Balĕmbangan, *Menak Djingga*, tegen haar, onderwierp eerst *Praba Lingga* en daarna het geheele aan Madjapahit onderworpene gebied tot aan Toeban. De overwinnaar bragt de hoofdstad Madjapahit van alle zijden zeer in het naauw en bood der prinses zijne hand, welke echter door haar om zijne leelijkheid werd afgewezen. Zij gaf de voorkeur aan *Damar Woelan* 2), den zoon van een braven man, met name *Oedara*, daar hij haar beloofd had, haren vijand te zullen dooden. Hij hield woord, overwon hem bij Praba Lingga en ontving tot loon voor zijne overwinning de hand der prinses. Hij herstelde vervolgens de magt der dynastie van Madjapahit in haar geheelen omvang en sloeg ook, volgens een geloofwaardig berigt, eenen aanval af van een leger, dat uit Kambodja tegen hem werd afgezonden.

Wij zijn nu genaderd tot de regering van den magtigsten der vorsten van de dynastie, over welke wij handelen, van *Angka-Widjaja*. De geschiedenis zijner regering zal het duidelijkst worden voorgesteld, indien zijne veroveringen worden afgescheiden van de bekeeringen van de Arabische zendelingen, die met den val van dit magtige rijk door de Muselmannen eindigde. Maar vóor dat ik het eerste behandel, reken ik mij verpligt te vermelden, dat zijne gemalin de dochter was van eenen koning van Tjampa in achter-Indië, die *Darawati* heette, en wier oudste zuster gehuwd was met een Arabischen leeraar, bij wien zij eenen zoon, *Rakmat*, baarde 3). AngkaWidjaja had reeds vroeger bij de dochter van eenen bewoner van den berg Lawoe eenen zoon, die Arja Damar werd genaamd,

1) RAFFLES, II, 112.

2) De Javaansche roman, waarin deze de held is, vindt men *quasi*-vertaald bij R. v. Eijsinga, Indie, III boek, 1 bl. 502 vlgd. Een stuk van het Javaansche origineel vindt men in DE HOLLANDER'S Handleiding tot de kennis der Jav. taal- en letterkunde, Bloemlezing, bl. 158. V. D. T.

3) RAFFLES, II, 115. De tweede vrouw wordt deels als eene toovenares, deels als de dochter van eenen *Raksasa* (reus of boozen geest) voorgesteld, — eene voorstelling, die zonder twijfel is toe te schrijven aan den haat der Muselmannen.

en door kracht, dapperheid en onverschrokkenheid uitmuntte. Om deze voortreffelijke eigenschappen werd hij door zijnen vader met een leger tegen Bali afgezonden, waar toen drie broeders, Maja Danawa, Dewa Matjoewei en Kĕbo Wihaha, de heerschappij met elkander deelden; de tweede van hen regeerde onregtvaardig en onderdrukte zijne onderdanen door zijne willekeurige daden; zijne broeders haalden hem daarom over, zich naar Madjapahit te begeven, om naar de hand van *Lara Djongrang* (?), dochter van BraWidjaja aanzoek te doen; dit kan slechts de titel van AngkaWidjaja zijn. Deze vorst beschouwde die zaak als eene beleediging en verklaarde daarom aan den vorst van Bali den oorlog. Zijn veldheer Arja Damar overrompelde de hoofdstad Kloengkoeng, voerde de geheele koninklijke familie als gevangenen naar de toenmalige hoofdstad van Java en veroverde het eiland voor zijnen heer; tot belooning zijner diensten werd hem het stadhouderschap over de provincie Pĕlembang op Sumatra toevertrouwd. Aan dezen dapperen man stond hij ook de koningin Darawati af, over wier gedrag hij ontevreden was. Bij zijne aankomst in deze provincie werd hij terstond als plaatsvervanger van den vorst door de inwoners erkend. Spoedig daarna kwam hij in oorlog met het aan Pĕlembang grenzende Lampoeng, tegen hetwelk hij echter niet veel kon uit rigten. Zijne gemalin beleedigde ook in dezen haren nieuwen rang de grooten van het land door hare trotschheid en werd daarom met hare zonen Raden Patah en Raden Hoesen door hem naar Madjapahit terug gezonden 1). Iets later ontstonden hevige onlusten op Bali, die deels door de knevalarijen der hoofden, deels door de moeite, waarmede de schatting geïnd werd, waren veroorzaakt 2). Het gelukte spoedig aan den be-

---

1) RAFFLES, II, 117. Volgens de ongeloofelijke voorstelling der Javaansche chroniek zou Darawati, toen zij aan Arja Damar werd afgestaau, zwanger zijn geweest, en AngkaWidjaja zou zijnen zoon de verpligtiug hebben opgelegd, haar niet te bekennen, vóor dat zij een kind ter wereld had gebragt, en dit zou Raden Patah geweest zijn. Dit verdient op zich zelf geen geloof en wordt nog ongeloofwaardiger door de omstandigheid, dat deze zoon hoofdzakelijk heeft bijgedragen tot den val vau het rijk zijns vaders.

2) RAFFLES, II, 121.

velhebber, die met het dempen daarvan was belast, den stadhouder van Padjang Pĕngging, met name Andaja-ning-rat, de orde te herstellen; AngkaWidjaja beloonde hem hiervoor door hem zijne wettige dochter Ratoe Timpa tot gade te geven. Een natuurlijke zoon van hem bij eene prinses van Bali, Dewa Agoeng Kĕtoet, verkreeg de opperste leiding der aangelegenheden van Bali en begaf zich derwaarts met een leger uitgelezene troepen; hij bekleedde dezen post nog tijdens den val van het rijk. Een andere zoon bij de prinses van Tjampa, *Lĕmboe Pĕtĕng*, werd bestuurder van het eiland Madoera met den titel Panĕmbahan 1).

Over de groote veroveringen, die onder aanvoering van Andaja-ning-rat of liever Ratoe Pĕngging (d. i. vorst van Pĕngging), werden gemaakt, bezitten wij het volgende berigt 2): Hij onderwierp al de koningen der aan de andere zijde der zee gelegene eilanden, met welken naam hier verschillende eilanden kunnen bedoeld zijn, benevens het grootste gedeelte der Molukkos, de zuid-kust van Celebes en de noordwest-kust van Borneo. De namen zijn de volgende: *Mangkasar*, *Gowa* (op Celebes), *Bandan*, *Sĕmbawa*, *Ende*, *Timoer*, de *Solok*-eilanden, *Tĕrnate*, *Seram*, *Manila* en *Broenei*. AngkaWidjaja, die in lang geene berigten van zijnen veldheer had ontvangen en aan zijne trouw begon te twijfelen, eischte van hem, dat hij de bevolking van Pĕlembang, die zijne heerschappij nog niet volkomen erkende, zou onderwerpen. De veldheer vertrok, en bragt dat land onder de heerschappij van Madjapahit. De aldaar regerende vorst sneuvelde en een ander werd als leenvorst aangesteld. Ratoe Pĕngging keerde daarop naar het hof van zijnen heer met zijn leger terug en berigtte hem welke vorsten hij had overwonnen, en welke bereid waren de opperheerschappij van AngkaWidjaja vrijwillig te erkennen. Tot belooning voor zijne groote diensten benoemde hem zijn schoonvader, in overleg met zijnen minister Djajanata, tot mederegent en verleende hem den eeretitel Praboe Anom. Later werd hij echter naijverig op zijnen mede-

1) RAFFLES, II, 12. Deze titel is later op de vorsten van Madoera overgedragen, volgens I, 271. Volgens Raffles is de tekst hier geheel veranderd. D. K.

2) RAFFLES, II, 121 vlg.

regent en verwijderde hem van het hof naar de provincie Pĕngging, die heden *Padjang* heet. Omstreeks het jaar 1360 der inandsche aera of 1438 zond een vorst van BandjarMasin gezanten naar het hof van Madjapahit. AngkaWidjaja droeg aan eenen zijner zonen, Koeda Bandjaran Sari, die ook wel *TjakraNagara* (een titel: *„wiel van den staat"*) genoemd wordt, het bestuur van dit gebied op, waarna deze zich derwaarts met talrijk gevolg en een leger begaf. Dit berigt heeft eene dubbele waarde, ten eerste, omdat er uit blijkt, dat ook een gebied van zuid-Borneo aan den vorst van Madjapahit gehoorzaamde, en ten tweede, omdat er uit opgemaakt kan worden, dat hij zijn uitgestrekte rijk niet lang daarna beheerscht heeft.

De bovenstaande opgaven over de uitgestrektheid van het groote rijk, waarover AngkaWidjaja heerschte, worden door de lijst der 36 leenrijken, die tijdens den ondergang zijner dynastie er toe behoorden, deels aangevuld, deels naauwkeuriger aangewezen. Daar bij de optelling niet op de werkelijk geographische volgorde is gelet, zal ik ze in dier voege opnoemen, dat ik met het middenpunt van het rijk, Java, begin, vervolgens de ten westen en noorden daarvan gelegene opgeef en eindig met de oostelijke leenrijken.

Bij Java behooren *Serang* 1), de hoofdstad van *Bantĕn* (Bantam), *Koedoes* in het Djaparasche, Soerabaja en Bali. Op Sumatra liggen: *Pasei*, dat bij de Spaansche en Portugesche schrijvers Paçem genaamd wordt en in het noord-oostelijke gedeelte van het eiland gelegen is; vervolgens *Djambi* en *Pĕlembang* op de oostkust. Verder de in de zeestraat tusschen Sumatra en Malaka liggende eilanden *Rijou* en *Lingga*. *Sijatan* zal men moeten verbeteren in *Bisetan* 2), zoo als een eiland ten noord-oosten van Sumatra heet. Het eiland *Tijoman* wordt

---

1) Deze opgave vindt men in het boven, p. 100, noot 2, aangehaalde opstel van DULAURIER in het *Journ. As*, IV Serie, VII, 352 vlg. Daar de vervaardiger overal de bewijzen voor zijne beweringen heeft opgegeven, behoef ik slechts bij uitzondering de mijne bij de zijne te voegen. LASS. — In Maleisch schrift staat in die opgave *Sĕrān*, waaruit niets met zekerheid kan worden afgeleid. V. D. T.

2) Dit is zeker *Sijantan*, dat als leen volgens de HangToeah door den *Madjapahitschen* vorst aan den Maleischen admiraal van dien naam geschonken werd. V. D. T.

door andere schrijvers *Toemijang* genaamd; het ligt zuid-oostwaarts van het schiereiland Malaka, 2° 55′ N. b. en 127° 30′ O. l. van Ferro 1). Ten zuiden van dit eiland vinden wij de eilanden *Tinggi* en wel 2° 7′ N. b. en 121° 28′ 30″ O. l. van Ferro. In dit gedeelte der Chinesche zee zoek ik ook *Djĕmadja*, een tot de groep der Anamba's behoorend eiland 2). *Hoedjong Tanah*, welke naam „*landpunt*" beteekent, is het meest zuidelijke gedeelte van het schiereiland Malaka, een der volkplantingen der van Sumatra verhuisde Maleijers in dit land.

De hierop volgende opgaven voeren ons naar het groote eiland Borneo. *Karimata* ligt in het westen van dit eiland; *Mĕmpawah* is de naam der goudrijke streek van Borneo en eveneens in het zuidwestelijke gedeelte van het eiland gelegen. Tot hetzelfde gedeelte van dit eiland behoort vervolgens *Soekadana;* de naam beteekent „gift van eenen papegaai," (namelijk als men er met Lassen *Sjoekadāna* van maakt) en bewijst met meer andere plaatsnamen op Borneo, dat zich Indiërs er op hadden gevestigd. *Kota Ringin* (d. i. Kota Waringin naar den bekenden ficus) heet het land tusschen de rivier van dien naam en de BandjarMasin aan de zuidkust. Ook het naar deze laatste rivier genaamde gebied, waarvan vroeger gesproken is, wordt in deze opgaven vermeld. *Pasir* is de naam van een klein rijk in zuid-Borneo en Sambas die van een ander op de westkust.

De volgende naam *Poelou La-oet* voert ons naar de zuid-oostkust van dat eiland. Dien naam draagt het grootste der twee eilanden, die tusschen Borneo en Makasar liggen en wel op 4° 6′ Z. b. en 133° 34′ 30″ O. l. van Ferro. De naam *Tĕmbalan* behoort tot eene groep eilanden ten westen van dat eiland; het oostelijkste van deze eilanden ligt op 1° N. b. en 125° 7′ 30″ O. l. van Ferro 3). In dit gedeelte van den Indischen

---

1) Ik heb hier in den tekst naar het origineel van die opgave veranderingen moeten maken. D. K.

2) DULAURIER heeft de ligging van dit eiland niet aangewezen; volgens CRAWFURD, p. 192, wordt de naam minder juist Djimadja geschreven. LASSEN vergeet zelfs *Bālitoerij* (bij ons *Biliton*) van de Maleische lijst, die hij hier bedoelt. V. D. T.

3) CRAWFURD leest p. 481 *Timbalon*.

archipel vindt men ook het eiland *Balĕmbangan* (dat in de Maleische lijst dadelijk na Bali vermeld wordt, waaruit blijkt, dat hier wel degelijk *Balĕmboengan* of *Balĕmbangan* in Oost-Java bedoeld is. v. D. T.) 1). *Boelang* is de naam van een rijk aan de noordoostkust van Celebes, dat zijnen naam aan de hoofdstad heeft ontleend; het ligt in een grooten zeeboezem, waar de zee van *Solok* eenen aanvang neemt. *Gorontalo* behoort tot het noordoostelijke gedeelte van dit eiland; de evenzoo genaamde hoofdstad ligt aan de rivier van denzelfden naam aan den golf Tomini; het is de residentie van eenen sultan. *Bongkå* is de moderne Jav. uitspraak van *Bangka* (het bekende tin-eiland). De naburige eilanden behooren allen, met éene uitzondering, tot de kleine Soenda-eilanden; het zijn namelijk *Bandan*, *Bima*, *Sĕmbawa*, *Salamparang* (of: *Sela Parang*) en *Seran* (Seram) 2).

Indien wij deze opgaven zamenvatten, toont ons een blik op de kaart, dat AngkaWidjaja de beheerscher van het grootste gedeelte van den archipel was. Behalve Java was waarschijnlijk de oostelijke helft van Sumatra grootendeels aan hem onderworpen, daar *Pasei* niet ver van de noordelijkste staten van dit eiland, *Pedir* en *Atjih*, ligt; hoe veel van het binnenland tot zijn rijk behoorde is onzeker. Van Malaka bezat hij het zuidelijkste gedeelte en hij zal ten minste éen der Anamba-eilanden, *Djămadja*, hebben beheerscht. Op Borneo waren de kustlanden meestal vasalstaten van zijn uitgestrekt rijk, benevens de ten noordoosten daarvan gelegene eilanden. Ook een belangrijk gedeelte van Celebes was

---

1) Zie boven, p. 110 (doch zie ook onderaan, noot 1). De naam Broemak, waarvan DULAURIER, *Journ. Asiat.* VII, 362 geene verklaring kan geven, is vermoedelijk vervalscht. Daar in het Arabische schrift *b* en *p* alleen door punten worden onderscheiden (dat alleen waar is in de Persische wijziging van het schrift, en niet toepasselijk op de Maleische. v. D. T.), vermoed ik, dat *m* en *r* verwisseld zijn; dan krijgen wij *Pamarag*, hetwelk niet veel verschilt van *Pamaroeang* (misschien is dat *Broemak* een schrijffout voor *Broenei*. v. D. T.

2) Over Bali is reeds p. 114 gehandeld. DULAURIER herinnert (*Journ. Asiat.* VII, 367), dat er twee eilanden van dien naam zijn; het eene is het grootste der Molukkos, tusschen 3°20′ en 3°40′ Z. b. en 145°33′ en 148°18′ O. l. van Ferro. Het tweede heet Seram Laoet, d. i. Seram der zee, en ligt op 3°5′ Z. b. en 147°44′ O. l. van Ferro. Hij gelooft met regt, dat in dit geval het eerste eiland wordt bedoeld.

waarschijnlijk aan zijnen scepter onderworpen, daar *Boelang* en *Goonrtalo* tot het noordoosten, Makasar daarentegen tot het zuiden van dit eiland behooren. Van de groep der Solok-eilanden wordt onder de veroveringen van zijnen veldheer *Raden Pĕngging* melding gemaakt, en daar Manila een andere vorm is van Manilla, strekte zich waarschijnlijk de heerschappij van dezen monarch zelfs tot de Philippijnsche eilanden uit. Van de kleine Soenda-eilanden worden de meesten òf onder de door dien dapperen man aan zijnen monarch onderworpene, òf onder de vasalstaten vermeld. De vereeniging van zoo belangrijke landen onder de opperheerschappij van één enkelen vorst, wiens rijk bijna dezelfde uitgebreidheid had als de tegenwoordige bezittingen van Nederland in dit werelddeel 1), droeg veel bij om den handel leven te schenken, en eene hoogere beschaving te brengen onder de onbeschaafde bewoners der oostelijke eilanden; wij komen hier naderhand op terug.

Ik kom nu aan het tweede punt, dat in de geschiedenis van *Angka Widjaja* moet worden behandeld, het begin en de vorderingen van de uitbreiding van den islam in den Indischen archipel. Een beroemd muselmansch leeraar, Maulānā Ibrahīm, een afstammeling van *Djĕmāl-abdoeddin* 2) en een neef van den koning van *Tjĕrmen* (of *Tjĕrme*), had zich op eene reis naar een ander land in de *Desa Leren* in Djanggala gevestigd, waarheen hem zijn koninklijke bloedverwant volgde 3). Daar hij den, naar zijne meening godsdienstig verwaarloosden, toestand der inwoners van dat sterk bevolkte groote land betreurde, liet hij terstond na zijne aankomst eene moskee bouwen en gelukte het hem, vele bewoners dier plaats over te halen tot het aannemen van het geloof van den Arabischen propheet. Hierdoor aangemoedigd, besloot hij in over-

---

1) Onze bezittingen strekken zich wel oostwaarts tot een gedeelte van nieuw-Guinea en westwaarts tot Sumatra uit; wij hebben er echter geene op de Philippijnsche eilanden en Malaka. D. K.

2) LASSEN aldus, maar RAFFLES, aan wiens werk hij dien eigennaam ontleent, geeft *Zeinoel'ūbidīn* (of naar de Jav. uitspraak *Djenoelabidin*) op. Met welk regt heeft Lassen zoo'n verandering gemaakt? V. D. T.

3) RAFFLES, II, 118 vlg. Volgens CRAWFURD, *Hist. of the Ind. arch.* II, 366 is *Tjĕrmen* de naam van een uit den vreemde gekomen vorst.

eenstemming met zijne geloofsgenooten, zich naar den koning van Madjapahit te begeven en kondigde hem door zijnen zoon *Tsādik Moehammad* zijn bezoek aan. Deze vorst gaf gevolg aan de uitnoodiging en had met hem eene bijeenkomst op eene niet nader genoemde plaats; de vreemde vorst was vergezeld door veertig heilige mannen en was voornemens AngkaWidjaja zijne dochter tot vrouw aan te bieden, om door dit huwelijk invloed op hem te verkrijgen. De beheerscher van het magtigste van alle rijken, die tot nog toe in dit werelddeel hadden bestaan, koesterde wel hooge achtig voor *Tjĕrmen*, maar hij kon er niet toe overgaan zijne dochter te huwen, of van het geloof zijner voorvaderen afstand te doen. De vreemdeling keerde daarop naar *Leren* terug, terwijl hij zijnen neef *Maulānā Maghfoer* bij den Javaanschen koning achter liet. Kort na zijne terugkomst werden drie zijner neven en zijne dochter ziek en stierven; Angka-Widjaja meende in deze gebeurtenis een bewijs te vinden, dat de godsdienst van den buitenlandschen prins weinig deugde, daar door de voorbeden van Tjĕrmen de dood van die personen niet was afgewend. Toen hem daarop werd geantwoord, dat deze onzekerheid slechts een gevolg zijner vereering der Dewa's (Goden) en niet van den eenigen, waren God was, werd hij zeer vertoornd en liet zich slechts met groote moeite door de omstanders tot bedaren brengen. De tijd van dit voorval wordt door den datum op het graf dier personen (1313 der Javaansche aera of 1391) naauwkeurig bepaald. Daar deze gebeurtenissen moeten gesteld worden in de eerste jaren der regering van AngkaWidjaja, aanvaardde deze waarschijnlijk ongeveer 1390 zijne roemrijke regering. Maulānā Ibrahīm, die met het bewaken der graven belast was, verliet daarop Leren en vestigde zich op Grĕsik, waar hij 1412 overleed. De volgende ondernemingen van de Arabische zendelingen voeren ons naar Pĕlembang op Sumatra, waar de onechte zoon van AngkaWidjaja, *Arja Damar*, het bestuur in naam van zijnen vader in handen had. In het derde jaar van zijn stadhouderschap kwam daar een Arabisch priester, Raden Rahhmat, die met eene dochter van den koning van Tjampa in achter-Indië gehuwd en slechts twintig jaren oud was, maar eene grondige kennis

der Mohammedaansche godsdienst bezat; hij was de overbrenger van eenen brief van zijnen schoonvader aan den koning van Madjapahit en nam zijnen weg over Pĕlembang 1). Arja Damar was wel zelf niet afkeerig van de nieuwe godsdienst, maar waagde het niet uit vrees voor het aan het geloof der voorvaderen gehechte volk, zich openlijk er voor te verklaren. De Arabische zendeling reisde daarop naar Java, waar hij te Grĕsik bleef; hier had zich de Sheikh Maulānā Djoemadi-l-Koebra gevestigd; hij overtuigde zijne geloofsgenooten er van, dat hij zich juist op den door den Arabischen propheet voorspelden tijd daar had nedergezet en dat de val van het heidendom op handen was. In de residentie van den koning van Java werd Rahhmat naar zijnen rang ontvangen; er werd te Ampel in de nabijheid van Soerabaja een verblijf voor hem gebouwd, en drie duizend familiën kregen verlof, zich daar te vestigen. Tot deze begunstiging van den Arabischen zendeling droeg de koningin veel bij, daar zij zelve van Tjampa afkomstig en eene jongere zuster zijner vrouw was 2). Rahhmat's pogingen, om den islam onder de Javanen dier streken te verspreiden, werden met goed gevolg bekroond, en hij verkreeg daardoor den titel *Soenan* 3). Eene tweede groote onderscheiding viel hem ook ten deel, door dat de vorst hem eene zijner dochters tot vrouw gaf, wier broeder hij tot stadhouder van Toeban benoemde. De zonen, die uit dit huwelijk werden geboren, werden door AngkaWidjaja tot *adipati* of stadhouders van *Bonang* en *Dradyat* benoemd, welke landschappen thans *Lasĕm* en *Sidajoe* heeten. Hoewel men het prijzenswaardig moge vinden van den koning van Madjapahit, dat hij deze vrome vreemdelingen zoo gastvrij bejegende, moet men toch zijn gebrek aan doorzigt laken, daar hij het gevaar niet bemerkte, waarin het streven dezer buitenlanders het bestaan der inlandsche godsdienst en der heerschappij zijner dynastie moest brengen.

De eerst volgende Arabische zendeling, die voor de uitbreiding

1) RAFFLES, II, 117 vlg. Over Arja Damar zie boven.

2) Zie boven.

3) De titel *Soenan* is eene verkorting van *Soesoehoenan* (*te vereeren*).

van den islam in den Indischen archipel werkzaam was, heet Maulānā Ishāk (in de wandeling: Maulānā Ahloe-l-islam) en was van Pasei afkomstig 1). Hij had zich geheel aan vrome overdenkingen en strenge kastijdingen overgegeven en ontwaarde later, dat te Ampel op Java zeer vele menschen tot het geloof der Muselmannen waren overgegaan en besloot daarom, zich daarheen te begeven, om den leeraar Soenan Makhdoem bij zijn zendingswerk behulpzaam te zijn. Kort na zijne aankomst aldaar werd hij door dezen naar Balĕmbangan gezonden met den last, ook daar de leer van Mohammed te verspreiden. Juist in dien tijd was de aan eene ongeneeselijke ziekte lijdende dochter van den vorst van dat land naar den berg Patoekangan gezonden, om door eenen daar wonenden, heiligen man van de overkant der zee te worden genezen. Het schip, waarop Maulānā Ishāk zijne reis ondernam, werd door eenen storm naar deze streek gedreven, waar het hem, volgens de overlevering, door een wonder gelukte, de princes van den dood te redden. Haar dankbare vader gaf haar daarop ten huwelijk aan den Arabischen zendeling en liet zich door dezen in de leer van den islam onderwijzen. Toen hij later niet kon besluiten, openlijk de vreemde godsdienst te omhelzen, ontstond er twist tusschen hem en Maulānā Ishāk, ten gevolge waar van deze zijne gemalin achterliet en naar zijne vaderstad terugkeerde. Daardoor ontstond, volgens de overlevering, een vreeselijke hongersnood; de vorst van Balĕmbangan gaf daarom bevel aan zijne dienaren, het kind zijner zwangere dochter te dooden, zoodra het geboren zou zijn. De zoon, dien zij ter wereld bragt, werd, zoo als verhaald wordt, door de genade van den almagtigen God beschermd en op een koopvaardijschip door zijne moeder naar Grĕsik gezonden; hier gaf zij later den twaalfjarigen, hoopvollen knaap aan Soenan Raden Rahhmat over, om

1) RAFFLES, II, 118 vlg. heeft *Pasi*, dat volgens den loop van het verhaal eene haven op de kust van Malaka moet zijn. *Lass.* (Hier is *Pasei* op de noord-oostkust van Sumatra bedoeld, te meer daar het de eerste Maleische plaats was, waar de islam aangenomen werd. Ik heb dat *Pasi* maar veranderd, want de inlandsche chronieken zijn niet sterk in de geographie. Lassen maakt van *Ahloe-l-islam*, zonder rekenschap van dien titel bij Raffles te geven, eenen eigennaam, *Abdoe-l-islam*. V. D. T.)

hem door dezen in de heilige zaken te doen onderrigten. Deze ontdekte spoedig, dat de knaap van Arabische afkomst was, en gaf hem den naam *Raden Pakoe*, daar hij bestemd was, eenmaal de *spijker* of *as* (*pakoe*) van Java te worden. Hij gaf hem (die in 1435 geboren was) zijne dochter tot vrouw. Later ondernam Raden Pakoe eene bedevaart naar Măkkah, vergezeld door den zoon van zijnen leermeester, Makhdoem Ibrahīm, en landde onder weg te Pasi op Malaka (p. 120, n.). Hier werd hij aan eenen heiligen, Maulānā Ahloe-l-islām 1) genaamden, leeraar voorgesteld, die hem den raad gaf, naar zijn vaderland terug te keeren, opdat hij en zijn reisgezel daar velen tot de leer van den Arabischen propheet zouden kunnen bekeeren; hij schonk aan elk van hen eenen tulband en een lang kleed en gaf hun last te Giri eene moskee te bouwen. Zij kweten zich van dezen last; bij hunne terugkomst te Ampel vernam Raden Pakoe, dat die heilige man zijn vader was; hij won vele nieuwe aanhangers voor den islam en liet in het in de nabijheid liggende Giri eene moskee bouwen; hierom wordt hij gewoonlijk *Soenan Giri* genaamd. Na den dood van zijnen leermeester werd hij door den koning tot stadhouder der provincie Grĕsik benoemd. Zijn geleider Makhdoem Ibrahīm heeft waarschijnlijk eene dergelijke waardigheid bekomen, daar hij later den titel *Soenan Bonang* aannam. Ook in het westelijke gedeelte van het eiland, in *TjiRĕbon* (Cheribon) maakte de islam groote vorderingen. Hier had zich in het jaar 1412 de sjeikh Ibn Maulānā in het bergland *Djati* gevestigd; hij wordt daarom gewoonlijk *Soesoenan Goenoeng Djati* genaamd. Zijne pogingen werden eindelijk met zoo veel gevolg bekroond, dat de hoofden van Galoeh, Soekapoera en Limbangan den islam omhelsden. Soenan Giri, die zoo ijverig zijne godsdienst trachtte uit te breiden, droeg aan den sjeikh Sjarīf (?), die ook wel den naam Khalīfah Hoesein (Jav. uitspraak *Koesen*) draagt, op, de leer van Mohammed op Madoera te verkondigen, waar de zoon van Angka-

1) Dit is eigentlijk geen eigennaam, maar een titel van vrome geleerden; ook hier maakt Lassen van dezen naam *Abd-oel-allah*, al weder zonder er iets van te zeggen. V. D. T.

Widjaja bij de dochter van den koning van Tjampa, Lĕmboe Pĕtĕng, stadhouder was. Hij bragt dezen last gelukkig ten uitvoer, liet op dit eiland eene moskee bouwen, en zijn graf wordt nu nog door de Mohammedaansche bevolking vereerd 1).

Denkelijk zijn dit de laatste gebeurtenissen onder de regering van den magtigsten vorst dezer dynastie van Madjapahit. De overlevering, die hem den val van zijn staat doet overleven, is om de zekere jaartallen van vele, gedurende zijne heerschappij voorgevallene, gebeurtenissen onmogelijk, zoo als uit de volgende aanmerkingen zal blijken, en deze voorstelling zal haren grond hebben in de zucht der Muselmannen, den ondergang der uitgebreide en roemrijke heerschappij van Madjapahit naar den tijd van dezen beroemden vorst te verplaatsen. Hij kwam uiterlijk in 1390 of 1391 aan de regering 2); hij was voorzeker toen nog zeer jong; gesteld echter, dat hij slechts achttien jaren oud geweest is, dan zou hij zes-en-negentig jaren den scepter zijner voorvaderen hebben gevoerd 3). Hij zat in 1438 nog op den troon, in welk jaar de koning van BandjarMasin zich aan hem onderwierp. Ik onderstel dus, dat zijne roemrijke regering tot ongeveer 1450 heeft geduurd; hij zou dan zestig jaren de heerschappij hebben gevoerd en hij zelf acht-en-zeventig jaren oud zijn geweest, hetgeen binnen de grenzen der mogelijkheid ligt. Het is ondoenlijk, de laatste negen-en-twintig jaren onder de *SriTandjoeng* en BraWidjaja den tweede te verdeelen.

Het was natuurlijk, dat zulk een groot rijk in zijnen geheelen omvang niet van langen duur zijn kon. De vasallen leefden in landen, die zoo ver van het middenpunt der heerschende magt verwijderd waren, dat het den monarch zeer moeijelijk zijn moest, hen in bedwang te houden; daarbij kwam nog de omstandigheid, dat het verkeer tusschen beiden gemakkelijk kon worden afgebroken,

1) RAFFLES, II, 121.

2) Zie boven, p. 100 en 114

3) RAFFLES neemt (II, 121) slechts 80 jaren aan. Hij merkt op, dat het berigt der Mohammedanen, volgens hetwelk de prinses van Tjampa na de verovering van Madjapahit bij Soenan Bonang van Toeban een toevlugtsoord had gevonden, door den datum 1320 of 1398 van haren grafsteen wordt wederlegd.

omdat dit ter zee moest plaats hebben. Eene tweede oorzaak van den val van dezen magtigen staat waren de godsdiensttwisten, door welke zoowel de onderdanen als de beheerschers er van vijandig tegenover elkander stonden. De loop der omstandigheden, door welke de ondergang der dynastie van Madjapahit werd veroorzaakt is in de hoofdzaken de volgende 1):

Arja Damar, stadhouder van Pĕlembang, had zijne beide zonen, den twintigjarigen Raden Patah en den achttienjarigen Raden Hoesein, met hunne moeder naar Grĕsik gezonden. De eerste kon wegens de slechte behandeling, die zijne moeder van AngkaWidjaja had ondervonden, niet besluiten zich naar het hof van Madjapahit te begeven, en begaf zich westwaarts naar eene plaats, waar het welriekende *bintara*-gras rijkelijk groeit, in eene moerassige, *Dĕmalakan* genaamde, streek, om eene nieuwe stad te stichten; door zamentrekking tot Dĕmak zou dat woord de aanleiding tot den naam der hoofdstad van het eerste Muselmansche rijk op Java geworden zijn. Hij was vooraf met de kleindochter van Soenan Raden Rahhmat van Ampel gehuwd. Zijn jongere broeder hield zich eenigen tijd in deze plaats op en legde later een bezoek af bij den koning van Madjapahit, door wien hij met eerbewijzen werd ontvangen. Toen deze berigt had bekomen van de stichting van Dĕmak, bewoog hij door middel van Raden Hoesein, den onderen broeder, den opperheer van het land te Madjapahit hulde te komen bewijzen. Raden Patah bezocht op zijne terugreis den Soenan van Ampel en liet bij hem zijnen zoon Raden Abdoe-llah achter. Deze omstandigheid toont aan, dat hij zich van de hulp van dezen, door zijne geloofsgenooten hoog ge-

---

1) RAFFLES, II, 123 vlg. Over deze gebeurtenis zie boven. CRAWFURD neemt aan, in zijne *hist. of the Ind. arch.* II, 313, dat de geboorte van Raden Patah door de gemalin van Arja Damar een verzinsel der Muselmannen is, om aan den stichter hunner magt eene koninklijke afkomst te geven. Deze onderstelling schijnt echter niet noodzakelijk, daar de overgeleverde voorstelling eveneens eene koninklijke afstamming aan hem toeschrijft en zijn haat tegen AngkaWidjaja of liever tegen diens opvolger kan worden verklaard door de slechte behandeling zijner moeder van de eersten en het verschil van geloof; in elk geval kan hij volgens het vroeger gemelde niet de zoon van AngkaWidjaja zijn geweest. — Lassen is hier volgens RAFFLES geheel veranderd. D. K.

ëerden, leeraar wilde verzekeren. Daarop keerde hij terug naar Dĕmak, welke stad spoedig tot grooten bloei kwam en door talrijke, pas bekeerde menschen tot woonplaats werd gekozen. Raden Patah bleef in schijn aan *Sri Tandjong* of BraWidjaja gehoorzamen, zoo lang de Soenan van Ampel leefde; welke van deze twee opvolgers van AngkaWidjaja toen op den troon zat, kan men natuurlijk niet bepalen. Na den dood van dezen heiligen man legde Raden Patah het masker af; hij vertrouwde aan Raden Pakoe, den Soenan van Giri, zijne kris toe, die hem door den koning van Madjapahit geschonken was, en haalde acht der beroemdste leeraars over, naar Dĕmak te verhuizen, waar in het jaar 1390 of 1468 eene prachtige, nog bestaande moskee werd gebouwd, waarvan de bouwtrant geheel afwijkt van den tegenwoordigen.

Raden Patah sloot daarop een verbond met alle met hem overeenstemmende hoofden en verklaarde aan BraWidjaja den oorlog, met het doel, de godsdienst der ongeloovigen uit te roeijen. Het bevel over het Muselmansche leger werd aan den Soenan Oendang van Koedoes geschonken 1); over dat van den koning van Madjapahit aan Raden Hoesein, die, ofschoon hij Mohammedaan was geworden, toch aan hem getrouw bleef. Hoe zonderling het ook schijnen moge, het is verklaarbaar, dat hij besloot tegen zijn eigenen broeder te strijden, omdat hij met den koning door naauwe verwantschap innig was verbonden en hoopte zich door zijne diensten tot een nog hoogeren rang in den staat te zullen verheffen. Door zijne bekwaamheid werd vier jaren achtereen een algemeene slag vermeden, totdat eindelijk zijne troepen die afmattende togten moede werden en eenen veldslag eischten. Deze werd in de nabijheid der rivier Sidajoe geleverd en eindigde met de geheele nederlaag der Mohammedanen, wier opperbevelhebber gedood werd; de overwinnaar werd beschuldigd den voortvlugtigen vijand niet krachtig genoeg te hebben vervolgd.

De moed van Raden Patah werd door deze nederlaag niet gebroken. Hij trachtte door voor te wenden, dat hij voornemens was

1) Dit ligt in het Demaksche.

zich te onderwerpen, tijd te winnen en een nieuw leger op de been te brengen 1). Gedurende dien tijd verwoestten de bewoners der Soenda-landen het land ten oosten tot *BanjoeMas* en *Dajoe Loekoer;* deze gebeurtenis moest de magt van BraWidjaja sterk doen slinken. Raden Patah had intusschen eenen bode naar zijnen vader Arja Damar te Pĕlembang gezonden, deels om van hem ondersteuning te bekomen, deels om zijne meening over zijn plan te vernemen. De vader liet antwoorden, dat, wanneer het door het noodlot bepaald was, dat het heidendom te gronde zou gaan, Hoesein de gevolgen van zijn gedrag zelf zou hebben te verantwoorden. Door dit antwoord van zijnen vader en door de hem toegezondene hulptroepen in zijn besluit versterkt, rukte Raden Patah met een aanzienlijk leger te veld. Zijne onderneming kwam aan de vervaardigers der berigten van zijne daad zoo vreemd voor, dat zij hem met bovennatuurlijke wapenen uitgerust hebben voorgesteld. Zij verhalen, dat zijn vader hem eene Pandora-buks, die hem door zijne gemalin was toevertrouwd, de Soenan Goenoeng Djati een kettingharnas, waaruit in het gevecht duizend ratten te voorschijn sprongen, die den vijand aanvielen, de Soenan Bonang eenen tooverstaf, die de kracht bezat zwermen horzels op het oogenblik van het gevaar voor den dag te brengen, de Soenan Giri eindelijk een heiligen kris toezond. De opperbevelhebber van het Muselmansche leger, Pangèran Arja van Koedoes, overwon Raden Hoesein in een moorddadigen slag; hij greep terstond daarop de hoofdstad Madjapahit van alle zijden aan en nam er in het jaar 1400 der inlandsche aera of 1478 bezit van; daardoor viel „de roem van het land" in handen van de vijanden der oude godsdienst, wetgeving en inlandsche heerschappij. Het grootste gedeelte van het zegevierende leger bleef hier achter, terwijl Pangèran Arja *Raden Hoesein* tot Trong, waar hij zich verschanst had, vervolgde. Hij werd genoodzaakt zich te onderwerpen en keerde met zijnen overwinnaar naar Madjapahit terug, van waar reeds vroeger de koninklijke insigniën naar Dĕmak waren overgebragt. Door deze twee generaals werd in 1480

1) RAFFLES, II, 125 vlg.

al het openbare en bijzondere eigendom van den zetel der oude dynastie naar dien der nieuwe overgebragt, en de omstreken werden geheel verwoest 1).

Omtrent de lotgevallen der leden van de gevallene dynastie vernemen wij in het kort het volgende 2): De koninklijke familie redde zich eerst naar Malang, waar eenige aanhangers van het oude vorstenhuis zich om BraWidjaja schaarden, die door zijn, naar Bali ontvlugten zoon, Dewa Agoeng, ondersteund werd. Hij werd door den opperbevelhebber van den Muselmanschen koning, Pangèran Arja, met een veel grooter leger aangevallen, overwonnen en oostwaarts tot Balĕmbangam vervolgd. De voortvlugtige BraWidjaja scheepte zich toen in naar het niet ver van daar gelegene Bali. Deze gebeurtenis is eene van de belangrijkste voor de vroegere geschiedenis der godsdienst, wetgeving en letterkunde der Javanen geworden; immers deze vlugtelingen bragten hunne heilige geschriften, hunne godsdienst, hun kastenstelsel en hunne letterkundige schatten naar Bali in veiligheid, waar zij tot op den huidigen dag zijn bewaard gebleven, en later door ons zullen ter sprake gebragt worden.

Een ander gedeelte van de uit Madjapahit ontvlugte aanhangers der gevallene dynastie zocht onder aanvoering van den stadhouder dezer stad, den adipati, een toevlugtsoord in het zuidwestelijk van Malang liggende Sĕnggara, waar zij eenigen tijd vertoefden 3). Na den dood van hunnen aanvoerder ontstond er twist onder hen, en zijn zoon verhuisde naar *Gĕdadang*, waar hij den naam Rangga

1) Van deze groote en prachtige residentie zijn vele ruïnen over; CRAWFURD, p. 238 en RAFFLES, II, 54. De gebouwen zijn van groote baksteenen opgetrokken. Er zijn overblijfselen van een *talaga* of vijver, die misschien ter bewatering der rijstakkers gebezigd werd; hij is 1000 voet lang en 600 voet breed. Vervolgens worden er nog vele graven van koninklijke personen en van hoofden in goeden toestand gevonden, waaronder dat der koningin Darawati, waarop het jaartal 1398 voorkomt. Ook kan men nog de ligging van het koninklijke paleis en van vele tempels aanwijzen. Die omstreken zijn thans grootendeels met statige bosschen bedekt.

2) RAFFLES, II, 128 vlg. De zoon van BraWidjaja wordt hier niet bij name genoemd, maar heet zoo volgens de overlevering der Balinesen; zie RAFFLES, II, p. CCCXXXIII, *Appendix* K.

3) RAFFLES, II, 129 vlg.

Pĕrmana aannam. Deze plaats werd spoedig bekend onder den naam *SĕpitOerang;* de stad werd zeer versterkt, nadat zich daar talrijke steenbakkers en metselaars hadden gevestigd. Raden Patah aarzelde niet, zoodra hij berigt had gekregen van het stichten dezer stad, haar aan te tasten; zij werd ingenomen en verwoest; vandaar haar tegenwoordige naam Kota Bĕdag, d. i. „verwoeste vesting". Dit was de laatste, vruchtelooze poging der aanhangers van de heidensche vorsten van Java, om eene schaduw hunner vorige onafhankelijkheid te redden. Raden Patah was nu in het ongestoorde bezit van het geheele eiland Java. Hij liet zich te Dĕmak door Soenan Giri en Soenan Bonang plegtig met de hoogste waardigheden in den staat bekleeden; onder den titel Panĕmbaham Djimboen werd hij als verdelger van het ongeloof en als opperhoofd der geloovigen gevierd 1). Toen hij alle magt in handen kreeg, ving een keerpunt aan, niet alleen in de geschiedenis van Java en van een groot gedeelte van Sumatra, maar ook voor het overige gedeelte van den Indischen archipel, doordat sedert dien tijd zoowel de invloed der Muselmannen op den godsdienstigen toestand der bewoners, als hunne politieke magt meer en meer werd uitgebreid. Er biedt zich thans eene geschikte gelegenheid aan, over de vier volgende punten een kort onderzoek in te stellen: over de godsdienst, het kastenwezen, de *Kawi*-literatuur en de op Bali bewaard geblevene Indische werken, eindelijk over den invloed, dien de wijd heerschende dynastie van Madjapahit op den toestand van de haar cijnsbare landen heeft uitgeoefend.

Omtrent het eerste punt hebben wij geene geschrevene gedenkstukken en slechts bouwvallen van tempels en de daarin en elders gevondene godenbeelden. Het zal dus noodzakelijk zijn een kort overzigt van de nog overgeblevene of meer of minder vervallene bouwwerken van dien aard te leveren; bij dit overzigt zullen wij vooral de aandacht op het godsdienstig-geschiedkundige charakter dezer getuigen van de vroomheid der Javaansche vorsten moeten vestigen, daar eene meer uitvoerige beschrij-

1) RAFFLES, II, 131.

ving der grootsche, op het eiland overgeblevene, tempels te veel plaats zou vereischen en in de geschiedenis der bouwkunst te huis behoort. Om aan dit onderzoek een vasten grondslag te geven, moet men zich herinneren, dat in het midden der zevende eeuw de leer van Sakjasingha (Boeddha) op Java de heerschende was, ofschoon het Sjiwaïsmus ook daar nog aanhangers telde, en dat in de negende eeuw de voorstelling van Ādi-Boeddha en *Dhjāni-Boeddha* bij de bewoners bekend was geworden 1).

Bij de ruïnen van den tempel van Singa Sari, waarvan de inscriptiën de jaartallen van Sjaka 812 tot 1062 of van 890 tot 1140 dragen, eene in de nabijheid ontdekte echter 1212 of 1290 vertoont, die dus uit zeer verschillenden tijd afkomstig zijn, zijn alleen nog beelden van Sjiwaïtische goden gevonden, namelijk van *Doerga*, van haren zoon *Ganesja* en van den stier *Nandi* 2). Denzelfden stempel dragen ook de in de ruïnen van den tempel van Daha of Kĕdiri aan het licht gekomene voorwerpen; het zijn namelijk deels *lingga* (of *phalli*) het bekende symbool van Sjiwa, deels beelden eener vrouwelijke godheid, die niets anders dan *Pārwatī* zijn kan. Het bouwen dezer tempels kan omstreeks 1117 of 1195 worden gesteld 3).

Een naauwkeuriger berigt is noodig bij de bouwvallen der tem-

1) Zie boven, p. 86, 88 en 89. — Eene opgave der overgeleverde data van het bouwen van de Javaansche tempels heeft WILHELM VON HUMBOLDT geleverd in zijn werk: *Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Java*, I, 182. Hij merkt op, dat deze opgaven der jaren dikwijls alleen aan de perioden schijnen ontleend te zijn, in welke op verschillende plaatsen de afzonderlijke staten zullen hebben bestaan, die op Java deels naast, deels na elkander bloeiden. — De oudste tempel is, volgens RAFFLES, II, 232, die van Tjandi Maling, die 211 of 289 wordt gesteld, hetgeen in elk geval veel te vroeg is. Daar men geene beschrijving van de overblijfselen van dezen tempel vindt, zullen deze zeker onbelangrijk zijn. — *Tjandi* is volgens W. VON HUMBOLDT, p. 99, vermoedelijk het Sanskritsche *tjhanda*, maar niet in de beteekenis *heimelijk*, maar *vriendelijk*, *lust inboezemend;* in het Javaansch beteekent het woord *vorstelijke tombe* (waarvoor de gemeene man bij de Javanen dergelijke bouwvallen houdt).

2) CRAWFURD, *a descr. dict.* 202 en RAFFLES, II, 41. De eerste vervaardiger stelde (zie p. 94, noot 3) 699 als tijd van het bouwen van den tempel.

3) CRAWFURD, *Hist. of the Ind. arch.*, II, 299 en RAFFLES, II, 33 vlg. Zie boven.

pels van *Brambanan* (of Prambanan); daar deze tot de belangrijkste gedenkteekenen der Indisch-Javaansche bouwkunst behooren en ook voor de geschiedenis der godsdienst van groot belang zijn 1). Deze tempelgroepen hebben hunnen naam ontleend aan het dorp *Brambanan*, dat op den weg van *Jogjakĕrta* naar Soerakĕrta ligt, en wel ongeveer 10 Engelsche mijlen van het eerste en 30 van het laatste verwijderd. Er zijn in het geheel zes tempelgroepen overgebleven, van welke twee voor ons doel het belangrijkst zijn, namelijk de *Tjandi Sewoe* (of *de duizend tempels*) en die, genaamd *Lara Djongrang*, met welken naam de Javanen de godin *Doergā* bedoelen. Al deze gebouwen zijn uit groote, gehouwene trachyt-blokken zonder cement opgetrokken. De laatste groep schijnt oorspronkelijk uit twintig gebouwen te hebben bestaan; de middenste, vroeger 90 voet hooge, hoofdtempel bevat het nog overgeblevene beeld van de op eenen buffel rijdende godin *Doergā*, terwijl zij den boozen geest *Mahisāsoera* doodt. Ook beelden van Ganesja komen hier voor. Twee in de nabijheid van dezen tempel gedeeltelijk overgeblevene gebouwen schijnen kloosters te zijn geweest. De voornaamste tempel der eerste groep is, zoo als hier meer het geval is, omringd door vierhoeken van kleinere tempels; de eerste bestaat uit 84, de tweede uit 76, de derde uit 64, de vierde uit 44 en de vijfde uit 28 kleinere tempels of liever kapellen; zij zijn allen vierhoekig en loopen van boven uit in eene ronde pyramide, die met het vooreinde van eenen *lingga* (*penis*) gekroond is. De groote tempel loopt uit in eene achthoekige pyramide. In elke nis der kleinere tempels stond ongetwijfeld oorspronkelijk een beeld van Boeddha.

---

1) Zij zijn het eerst door den majoor CORNELIUS 1807 beschreven; na hem door den overste MACKENZIE, in de *narrative of a journey to examine the remains of an ancient city and temples at Brambanan in Java*, in de *Verh. van het Bat. gen.* VII, N°. IX; dit opstel is weder afgedrukt in het *As. Journ.* II, 15 vlg.; p. 132 vlg.; p. 236 vlg. en p. 350 vlg. Eene korte beschrijving dezer bouwwerken levert RAFFLES, II, 7 vlg.; met de tabellen p. 56 tot p. 58. De naauwkeurigste en uitvoerigste beschrijving zijn wij verschuldigd aan CRAWFURD, *the ruins of Brambanan* in de *As. res.* XIII, 337 vlg.; hij handelt er ook over in *a descr. dict.*, p. 67. De laatste beschrijving is deze: *Javaansche tempels bij Brambanan van* LEONARD, in de *bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde* van Neêrlands Indië, III, 1 vlg.

Dat de groote tempel aan de dienst van *Mahâdewa* (Sjiwa) gewijd was 1), is zeer waarschijnlijk, omdat de kleine tempels met het symbool van dezen god gekroond zijn. Hieruit blijkt, dat ten minste de oprigters dezer tempelgroepen Sjiwaïten waren, die Boeddha onder hunnen god stelden. In eenige andere groote tempels zijn nog beelden van Boeddha overgebleven 2), waaruit kan worden opgemaakt, dat ook de Boeddhistische godsdienst in dit gedeelte van Java ten tijde van het verrijzen dezer gebouwen aanhangers telde. Tegen de overlevering, dat het bouwen der tempels bij Brambanan tusschen de jaren 1188 en 1218 der Sjaka-aera of tusschen 1266 en 1296 moet worden gesteld, kunnen geene geldige gronden worden aangevoerd 3).

Voor de geschiedenis der godsdienst van Sjakjasingha op Java is de merkwaardige tempel *Bara Boeddha* (*de ontelbare Boeddha's*) verreweg de belangrijkste. Men vindt dezen tempel in de residentie Kĕdoe, ten zuiden van de hoofdplaats Magĕlang op twee palen van de grenzen van Jogjakĕrta 4). Deze landstreek maakt het middenpunt uit van het eiland. De heuvel is ongeveer 110 voet hoog; ongeveer twee derde er van vormt eenen vierhoek en bestaat uit zes wanden, die bij toenemende hoogte geringer in omvang worden. Daardoor ontstaan zes terrassen. Het geheele gebouw schijnt door eenen muur omringd te zijn geweest. Op het zesde terras vindt men den tempel, die voor het grootste gedeelte slechts uit den berg bestaat, waaraan menschenhanden den tegenwoordigen, pyramidalen vorm hebben geschonken; het bovenste gedeelte is een koepel in den vorm van eenen bijenkorf. Men heeft

---

1) CRAWFURD, *As. Res.* XIII, 341.

2) CRAWFURD, *As. Res.* XIII, 341 en 344.

3) CRAWFURD, *a. descr. dict.* p. 68. Deze getallen worden in die inscriptiën door woorden uitgedrukt.

4) CRAWFURD, *on the ruins of Boro Budor in Java* in *de trans. of the litt. soc. of Bombay*, II, 154 vlg., waar zeven tafels met afbeeldingen zijn medegedeeld. Ook in *a descr. dict.* p. 68 heeft hij dezen tempel behandeld. RAFFLES, II, 29 vlg. en tabel 54. De nieuwste beschrijving van dit gedenkteeken is: *Boro Boedoer*, *door* F. C. WILSEN, in het *tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bat. gen.* I, 335 vlg., met een aanhangsel van Friederich (II, 1) onder den titel: *Eenige aanmerkingen op het stuk van* Boro-Boedoer.

geen spoor van een beeld in dezen tempel gevonden. De wanden zijn met een groot aantal bas-reliefs, beelden en architektonische versierselen bedekt; in de eersten worden feestelijke optogten, jagten en andere tooneelen van het dagelijksche leven voorgesteld, welke bijdragen kunnen tot de kennis van den toenmaligen toestand der Javanen. Onder de versierselen komen voor nissen, in welke beelden van Boeddha zijn geplaatst; het aantal er van bedraagt niet minder dan vier honderd. Bij deze statuen bewijzen vooral de rigting der handen en de versierselen aan het hoofd, dat hier de vijf *Dhjāni-Boeddha's* bedoeld zijn 1). Deze opvatting zal wel te minder aan twijfel onderhevig zijn, daar wij thans weten, dat de voorstelling van *Ādi-Boeddha* en de vijf *Dhjāni-Boeddha's* reeds in de negende eeuw op Java bekend was 2). Moge men nog twijfelen, of door de bas-reliefs *Sjiwa* en *Doergā* worden voorgesteld, het is echter zeker, dat er sporen van den *lingga* en de *joni* voorkomen 3). Het aanbrengen dezer Sjiwaïtische zinnebeelden op de Boeddhistische gedenkteekenen schijnt eene wraak van de zijde der Boeddhisten te zijn omdat de Sjiwaïten te Brambanan aan beelden van Boeddha eene ondergeschikte plaats gaven 4). Over den eigenlijken vorm van dezen hoogst merkwaardigen tempel, die op zes terrassen rust, veroorloof ik mij, het vermoeden te uiten, dat hij aan de dienst der zeven Boeddha's was gewijd, die niet alleen in Nepal, maar ook in westelijk Indië vereerd werden 5). In den hymnus, die tot hen gerigt werd, draagt de eerste Boeddha den naam *Djinendra* (vorst der Djina's), die waarschijnlijk dezelfde is als

1) Dit is grondig bewezen door WILHELM VON HUMBOLDT in: *Ueber die Kawi-Sprache*, I, 124 vlg. De tegenwerpingen van WILSEN in het *tijdschrift*, II, 1 vlg., vervallen na hetgeen in den tekst is aangemerkt.

2) Zie boven, p. 90 vlgd.

3) CRAWFURD, in de *transact. of the lit. soc. of B.*, 159 en p. 161.

4) Zie boven, p. 130.

5) LASSEN, *Ind. Alt.*, III, 514, noot 3, waar de namen zijn opgegeven, even als de tot hen gerigte hymnus in de *As. res.*, XVI, 453. In dezen hymnus draagt de eerste ook den naam Djinendra, in plaats van Wipasjin; de achtste, toekomstige, *Maitreja* is een bijvoegsel van lateren tijd.

Adi-Boeddha, aan wien deze tempel kan gewijd zijn geweest. Den bouw er van stelt men in het jaar van Sjāliwāhana 1266 of 1344 1).

Ik merk bij deze gelegenheid op, dat op Java beelden van Boeddha gevonden zijn, op welke de bekende geloofsbelijdenis der Boeddhisten met eene lezing gevonden wordt, die, hoewel verschillende, echter den inhoud niet verandert 2). Deze inscriptiën zijn vervaardigd in de heilige taal der Brahmanen, die bezwaarlijk de oorspronkelijke der Boeddhisten kan geweest zijn 3).

De tempels, over welke wij nu moeten spreken, zijn die van *Tjĕta* en van *Soekoeh*, die uitsluitend tot de Brahmaansche godsdienst behooren 4). Zij liggen beiden in de vulcanische, 10,000 voet boven de zee gelegene bergvlakte Lawoe, de tweede echter 4220, de eerste 3526 voet boven de zee, ten oosten van de hoofdstad Soerakĕrta, in het gebied van Padjang, en niet ver van elkander. Beide tempels bestaan uit eene reeks terrassen; op *Soekoeh* zijn er slechts drie, op *Tjĕta* daarentegen twaalf; deze zijn door trappen met elkander verbonden; de laatste trappen voeren naar de tempels. Op de zijwanden dezer terrassen zijn dieren, slangen, leeuwen, tijgers enz. uitgehouwen; op de terrassen zel-

---

1) CRAWFURD, *a descr. dict.*, p. 68.

2) *Twee Sanskrit-inscriptiën, gevonden op godenbeelden in het museum van het Bataviasche genootschap door* FRIEDERICH in de *Verh. van het Bat.gen.* XXIII, 14, 1 vlg. en tabel II. Een ander exemplaar van deze geloofsbelijdenis is door CRAWFURD bekend gemaakt in de *hist. of the Ind. arch.* II, pl. 33 en een derde in de *Verh. van het Bat. gen.* XXI, 60, N°. 68. De variant is *awadat*, in plaats van *āha* (*hij sprak*), en past even goed in het *Arja-metrum*.

3) Men vergelijke over deze geloofsbelijdenis LASSEN, *Ind. Alt.*, II, 462 en noot 2, en p. 1062 met noot 2 en de opmerkingen aldaar over de oorspronkelijke taal der Boeddhisten, II, 490 vlg.

4) De eerste beschrijving van deze tempels hebben wij te danken aan RAFFLES, II, 45 en tabel p. 46; de tweede aan CRAWFURD, *hist. of the Ind. archip.*, II, 198, 206, 207 en 223—225, hij heeft er later over gehandeld in *a descr. dict.*, p. 412. Het naauwkeurigste en volledigste berigt van deze tempels is het volgende: *Proeve eener beschrijving en verklaring der opschriften en oudheden op Soekoe en Tjĕta*, door C. J. VAN DER VLIS, in de *Verh. van het Bat. gen.* XIX, 1 vlg. en tabel I—VI. De eerste naam wordt ook *Soengkoeh* uitgesproken, welk woord in de Kawi-taal denkelijk „aanbidden” beteekent.

ven staan beelden. Bij den ingang tot het eerste terras vindt men op Soekoeh afbeeldingen van den *lingga* en de *joni*, die men ook aan den ingang van den tempel vindt; behalve deze symbolen van Sjiwa en Doergā komen slechts aan den ingang tot het eerste terras beelden van den vogel van Wis̈noe, *Garoeda*, voor, die voor eenen vijand der slangen doorgaat; op hem doelen dus de aan de wanden der terrassen afgebeelde slangen en slangenkoppen 1). De tempel, waarover thans gesproken wordt, was aan Sjiwa gewijd, daar aan den ingang een kolossaal beeld van den *lingga* gevonden wordt. Wat de tijd betreft, waarin deze tempel gebouwd is, schrijft de overlevering den bouw toe aan den schoonzoon van BraWidjaja VI, *Handajaningrat;* op de inscriptiën vindt men de jaartallen van 1361 tot 1364 of 1439 tot 1442 2). De eerste naam kan alleen de titel zijn van den beroemden monarch van Madjapahit, AngkaWidjaja, die waarschijnlijk van 1390 tot 1450 regeerde 3).

De tempel van *Tjĕta* komt in alle hoofdpunten met den voorgaanden overeen en was gewijd aan Mahādewa (Sjiwa), van wien men vele beelden op de terrassèn vindt, benevens afbeeldingen van den *lingga.* De in de inscriptiën voorkomende jaartallen variëren tusschen 1370 en 1378 of 1448 en 1456 en bewijzen, dat deze tempel in denzelfden tijd als de voorgaande moet worden gesteld 4). Deze beide gedenkteekenen geven regt tot de onder-

---

1) VAN DER VLIS in de *Verh. van het Bat. gen.* XIX, 36 en vlg. Zie over de vijandschap der Garoeda's en der slangen LASSEN, *Ind. Alt.*, II, 500.

2) VAN DER VLIS in de *Verh. van het Bat. gen.* XIX, 49 vlg.

3) CRAWFURD onderstelt (*Hist. of the Ind. archip.*, II, 223 en *on the exist. of the Hindu religion in the island of Bali* in *As. res.* XIII, 366), dat de van muursteenen gebouwde tempels tusschen 1240 of 1318 en 1356 of 1434 behooren. Hij verdeelt de tempels in vier classen; de eerste bestaat uit van gehouwen steen gebouwde kleine tempels met één enkel standbeeld; de tweede uit van groote steenblokken gebouwde tempels, die den top van eenen heuvel innemen; de derde bevat uit baksteenen opgerigte tempels, met eene uitholling in de rotsen; zij gelijken zeer op die van de eerste classe; de vierde en jongste classe bevat lompe, uit muursteenen gebouwde tempels.

4) VAN DER VLIS in de *Verh. van het B. g.* XIX, 67 vlg. en 117. Het door CRAWFURD (*a descr. dict.*, p. 412) aangewezene jaartal 1356 komt niet voor.

stelling, dat in het laatste tijdvak der inlandsche heerschappij het Sjiwaïsmus op Java de overhand had. Dit wordt verder bevestigd, door dat in de ruïnen van Madjapahit slechts beelden van Sjiwa, van zijne gade Doergā en van haren zoon Gaṅesja zijn gevonden 1).

Met het feit, dat in de laatste periode van Java's onafhankelijkheid het Sjiwaïsmus verreweg het grootste aantal belijders telde, staat in naauwe betrekking het verschijnsel, dat in de verzamelingen van godenbeelden verreweg de meesten Sjiwa, zijne gade Doergā, Pārwatī of Bhawāni, haren zoon *Gaṅesja* en somtijds de rivier-godin Ganggā voorstellen, terwijl beelden van Boeddha veel zeldzamer en van Wisṅoe of liever van Rāma en zijne vrouw *Sītā* slechts bij uitzondering zijn gevonden 2). Een merkwaardig voorbeeld van den grooten invloed der epische overlevering omtrent de zonen van *Paṅdoe* (*Pāṅḍawa*) op de geschiedkundige herinneringen der Javanen is het, dat van den Maharši (kluizenaar of heilige) Trĕṅawindoe, die in hunne geschiedenis eene zeer onbeduidende rol speelt, ook een beeld is bewaard gebleven 3). Deze onderlinge betrekking der twee met elkander om den voorrang strijdende godsdiensten komt nog heden voor op het eenige eiland van den Indischen archipel, waar het Indische charakter vrij is gebleven van den invloed van den islam, namelijk op Bali, waar de dienst van Sjiwa de bovenhand heeft en slechts zeer weinige aanhangers van de godsdienst van Sjakjasingha gevonden worden 4). De Javanen, die derwaarts na den

---

1 RAFFLES, II, FRIEDERICH's *Javaansche oudheden* in de *Verh. van het B. g.*

2) Beschrijvingen van Javaansche godenbeelden komen vooral voor in de twee volgende verhandelingen: *Beredeneerde beschrijving der Javaansche monumenten van het kabinet van oudheden van het Bat. genootschap van kunsten en wetenschappen door* W. R. VAN HOËVELL, *president van het genootschap*, en R. FRIEDERICH, *secretaris van het genootschap*, in de *Verh. van het Bat gen.* XXIII, 68, 1 vlg., met tabel 1—17 en in FRIEDERICH's: *Javaansche oudheden* aldaar XXIII, 14, 10 vlg.

3) FRIEDERICH in de *Verh. van het B. g.* XXIII, 14, 8, waar meerdere aanwijzingen omtrent zijne vermelding in gedichten worden gedaan.

4) CRAWFURD, *on the existence of the Hindu religion in the island of Bali* in de *As. res.*, XIII, 1, wiens opgaven bevestigd worden door FRIEDERICH in zijn *voorloopig verslag van het eiland Bali* in de *Verh. van het B. gen.* XXIII, 29. De

val van Madjapahit gevlugt zijn, bragten zonder twijfel deze verhouding dier twee godsdiensten naar hun nieuw vaderland over.

Het kastenstelsel, waarmede ik mij thans moet bezig houden, moet, naar mijne meening, van zeer oude dagteekening zijn, daar het volgens het berigt van Iamboelos op het door hem na een zevenjarig verblijf beschrevene eiland, of naar mijne meening op Bali bestond, d. i. vóor het midden van de eerste eeuw v. Chr. 1). Dat de Balinesen niets van dezen vroegeren, beteren toestand weten, is verklaarbaar, omdat zij in het geheel niets van hunne vroegere geschiedenis weten en daar hunne vroegere instellingen later zijn te gronde gegaan. Wat Java betreft, uit de vroeger behandelde inscriptie van den magtigen Ādityadharma blijkt, dat omstreeks het midden der zevende eeuw in zijn rijk de Brahmanen nog in hoog aanzien stonden; daar ook hun leven volgens het wetboek in vier *āsjrama* of stadiën verdeeld was 2). Uit den Oesana Djawa kan men besluiten, dat in de provinciën Koripan, Singasari, Kĕdiri (of Daha) en Djanggala zich Ksatrija's bevonden 3). In den Brahmāndapoerāna wordt de kaste der krijgslieden van *Pradjāpati Poelaha* afgeleid, eene afleiding, die van den *Mānawadharmasjāstra* afwijkt, volgens welken Brahmā de Ksatrija's uit zijne ar-

---

Pandita's stellen de betrekking zoo voor, dat Boeddha de jongere broeder van Sjiwa is. In de vereering vertoont zich deze betrekking zoo, dat bij de groote godsdienstfeesten vele priesters van Sjiwa, maar slechts éen enkele van Boeddha voorkomt.

1) Zie bl. 78; als de Indische instellingen door de Javanen na den val van Madjapahit op Bali zijn overgebragt, kan er geen spraak zijn van kasten aldaar in zoo vroegen tijd. V. D. T. Volgens de *Oesana Bali* was het eiland vroeger door menschenetende Raksasa's met tijgerkoppen en énorme tanden bewoond; FRIEDERICH, *Oesana Bali* in het *tijdschrift voor Ned. Indië*, XX, 268. *Oesana* is eene verminking van den naam *Oesjana*, den leermeester der booze geesten, aan wien ook een *dharmasjāstra* wordt toegeschreven; A. STENZLER, *Ueber die Ind. Gesetzbüchen* in A. WEBER's *Ind. Stud.* I, 232. Lass. (Men vergelijke echter over Iamboelos, 73—80).

2) Zie boven, p. 90. De *snātaka's* of huisvaders worden *djana*'s genaamd, welk woord hier, volgens FRIEDERICH, *Verh. van het B. g.*, XXVI, 47, „classe" beteekent en overeenkomt met het anders gebruikelijke *āsjrama*.

3) FRIEDERICH, *Voorloopig verslag van het eiland Bali*, in de *Verh. van het B. g.* XXIII, 48.

men doet geboren worden 1). In hetzelfde boek worden drie kasten der priesters aangehaald, namelijk de *Sjiwa-brāhmaṅa*, de *Boeddha-brāhmaṅa* en de *Bhoedjangga-brāhmaṅa*. De laatste naam, slangen-Brahmanen, doet het vermoeden ontstaan, dat een gedeelte der Javaansche priesters de slangengoden vereerde, ofschoon daarvan geen spoor te vinden is. In den tweeden naam vinden wij eene zonderlinge tegenstelling, daar de Boeddhistische priesters nergens Brahmanen worden genaamd. Zij worden gezamenlijk als zonen van den Brahmaan *Adji Saka*, den mythischen stichter der Javaansche beschaving, voorgesteld. Deze opsomming bewijst overigens, dat er ten tijde van het vervaardigen van het bedoelde werk nog Boeddhisten op Java waren. De Waisjyas worden vervolgens in dit werk als in het Javaansche rijk levende beschreven en wel als zich aan den landbouw wijdende: hun naam *Goesti* komt wel in dezen Poerāṅa voor, maar de beteekenis er van words thans echter niet meer verstaan 2). De Sjoedras worden in dit werk niet vermeld en hun naam is thans geheel onbekend. De hoogste staatsambtenaren aan de hoven van Kĕdiri en Madjapahit waren deels Ksatrijas, deels Waisjyas en droegen den titel *Ārja* en *mahiṡa* (*buffel*), welk laatste woord in het Javaansch *kĕbo* is; het gebruik van het woord in dit geval laat zich verklaren door dat van het Sanskrit, om een dapperen man aan te duiden.

Het lijdt geen twijfel, dat de kasteninstelling van Java naar Bali is overgebragt en wel reeds vóor den val van Madjapahit in het jaar 1478. Over deze, voor de geschiedenis van dit eiland zoo belangrijke, gebeurtenis, vernemen wij het volgende 3). De onechte zoon van Angkawidjaja, *Arja Damar*, onderwierp weder het tegen den beheerscher van het groote rijk opgestane Bali; eenigen tijd daarna moest Madjapahit bukken voor de

1) LASSEN, *Ind. Alt.*, I, 87.

2) *Goesti* is eene verminking van het Sanskritsche *goṡṭhî* (*gezelschap, kameraadschap*) en beteekent vooral de jongere leden eener familie; het is hier toegepast op de drie eerste of reine kasten. In den „Oesana Bali" worden de Brahmana uit het hoofd, de Ksatrija uit de armen, de Waisjija uit de lendenen en de Sjoedra uit de voeten van Brahma geboren, evenals in de *Manawadharmasjastea*, I, 87, vermeld wordt.

3) FRIEDERICH in de *Verh. van het B. g.*, XXIII, 24.

wapenen der Muselmannen, en een andere onechte zoon van den vorst, *Dewa Agoeng*, redde zich met een talrijk gevolg door de vlugt naar Bali. Kort voor den val van den laatsten onafhankelijken staat op Java waren Sjiwa-Brahmanen uit *Bharatawarša* (Indië) naar Madjapahit overgekomen en kwamen te gelijker tijd op Bali vlugten. Nadat de nieuwe vorst zijne magt had bevestigd, voerde hij de kasten in zijn rijk in, over wier onderlinge verhouding ik nu in het kort iets wensch mede te deelen 1).

De Brahmanen op Bali worden beschouwd als afstammelingen van *Padanda Bahoe Rawoeh* (Balineesch, *de pas aangekomen priester*), die ook den naam *Bhagawān Dwidjendra* (*de eerwaarde priester-vorst*) verkreeg, en behoorden oorspronkelijk in Kĕdiri te huis, van waar zij naar Madjapahit en later naar Bali verhuisden 2). Hun titel is eigenaardig: *ida* beteekent in de hoogere taal *hij* (*zij*) en *gij* en wordt bij de mannen dezer kaste gevoegd vóor den eeretitel *bagoes*, en bij de vrouwen vóor *hajoe;* en zoo is *ida bagoes* mannelijk, en *ida hajoe* vrouwelijk (*hajoe* en *bagoes* beteekenen beiden *schoon*, *fraai* V. D. T.). De Brahmanen op Bali worden verdeeld in vijf geslachten, waarvan de stammoeders de vrouwen van hunnen gemeenschappelijken stamvader zouden geweest zijn. Zij hebben hunnen naam verkregen van hunne woonplaatsen. Het eerste en voornaamste geslacht stamt af van eene Brahmine en behoort te *Kamenoe* (in Gianjar) te huis 3). De stammoeder van het tweede, te *Gelgel*, de oude residentie van den *Dewa Agoeng*, wonende priestergeslacht was eene vrouw der Ksatrija's; die van het derde te *Noeaba* (in Badong) eveneens eene vrouw der Ksatrija's; die van

---

1) RAFFLES, II, *Appendix K*, *Account of Bali*, p. CCXLIII vlg.; CRAWFURD, *on the exist. of the Hindu religion in the island of Bali* in de *As. res.* XIII, 129 vlg. en vooral p. 135; eindelijk in *a descr. dict.* p. 29. De grondigste en volledigste verhandeling over dit onderwerp is die van FRIEDERICH, XXIII, 114 vlg.

2) FRIEDERICH, *Verh. B. g.*, XXIII, 16 vlg. — De Balinesen verleggen Kĕdiri naar Indië; deze beide opgaven kunnen in overeenstemming worden gebragt, als men aanneemt, dat een gedeelte der naar Bali overgekomene priesters uit Indië afkomstig was. — L. *Padanda* is de titel der geleerdste priesters (eigentlijk *stafhouder*). D. K.

3) Er bestaan of bestonden minstens vroeger op dit eiland acht staten, waarvan de namen volgens RAFFLES, II, *Appendix K*, p. CCXLII luiden: Kloengkoeng, Karang-Asĕm, Badong, Bliling, Tabanan, Mĕngoei, Gianjar en Taman Bali.

het vierde, te *Mas* (in Gianjar) wonende, geslacht eene vrouw der Waisjya's. De stammoeder van het vijfde priestergeslacht is denkelijk eene dienstbare vrouw of Sjoedra geweest; daar deze afstamming klaarblijkelijk verzonnen is, om den rang der priesters te bepalen, en daarop steunt de gewoonte, dat een Brahmaan vier vrouwen, eene uit elke kaste, mag huwen 1). Zijne woonplaats is Mĕngoei.

Den hoogsten rang onder de Balinesche priesters bekleeden de *Padanda's* wegens hunne groote kennis der heilige schriften en heilige gebruiken; zij moeten zich aan strenge beproeving van de zijde der *goeroe* (leeraars) onderwerpen, vóor dat zij tot hun ambt worden toegelaten. Het naast bij hen komen de Pandita of de geleerden. Uit de meest geachte Brahmanen worden de Poerohita (*huispriesters*) gekozen; zij en de Padanda worden Lokagoeroe (*leeraars der wereld*) genaamd, wanneer zij offers voor den geheelen staat verrigten. De minder belangrijke godsdienstige handelingen mogen de vorsten van Bali ook aan andere priesters toevertrouwen. Op dit eiland is het aantal Brahmanen buitengewoon groot en zij zijn allen ijverige aanhangers van het Sjiwaïsmus 2).

Wat de tweede kaste, die der Ksatrija's, betreft, de leden daarvan dragen den eernaam *Dewa*, welk woord oorspronkelijk *god* beteekent en in vóor-Indië wel aan koningen, maar niet aan krijgslieden wordt gegeven 3). De titel Rangga, welk woord *minister* beteekent, zal denkelijk alleen aan ambtenaren van de kaste der

1) De opgaaf der vijfde gemalin is, zoo als FRIEDERICH, de *Verh. van het B. gen*, XXIII, 18 opmerkt, onduidelijk, maar kan geene andere beteekenis hebben, dan de boven opgegevene.

2) FRIEDERICH deelt (*Verh.* XXIII, 20) de tegenwoordige verdeeling der Brahmanen mede.

3) FRIEDERICH, l. l. XXIII, 15 en 25 vlg. Over den titel *Mahisa*, zie boven, p. 136. Waarom de naam van dit dier door de bewoners dier beide eilanden als eernaam gebruikt wordt, maar niet die van den *tijger*, is omdat het zoo nuttig voor hen is. (De buffel is sterk, moedig en trouw; in de op Java zoo geliefde tijger- en buffelgevechten, behaalt hij bijna altijd de overwinning op den tijger. V. D. T.). De *leeuw* en de *oliphant*, waarvan de namen op dezelfde eervolle wijze in vóor-Indië (en ook op Java) gebruikt worden, ontbreken op Java. Zie over *rangga* LASSEN'S, *Anth. Sanscr.* op het woord.

krijgslieden toebehoord hebben. Er schijnen slechts weinige geslachten van krijgslieden van Java naar Bali te zijn verhuisd, een verschijnsel, dat deels zal zijn veroorzaakt, door dat slechts zelden Kšatrija's uit vóor-Indië naar den Indischen archipel verhuisden, deels door dat in de laatste oorlogen op Java vele geslachten van krijgslieden waren uitgestorven. *Dewa Agoeng* schijnt de meeste geslachten van krijgslieden van hunne kaste te hebben beroofd en hen tot den lageren stand der Waisjya's te hebben terug gebragt 1); het is zeker, dat thans nog slechts de te Kloengkoeng residerende vorsten Kšatrija's van afkomst zijn, terwijl de overigen, die beweren van Arja Damar en zijne zes broeders af te stammen, even als de vorst van *Sasak* (Lombok), Waisjya's zijn. Volgens den *Oesana Bali* onderwierp Arja Damar het noorden van het eiland weder aan zijnen vorst, en de onder zijn bevel staande veldheer GadjaMada het zuiden; tot belooning voor zijne diensten verkreeg hij het stadhouderschap over *Tabanan* 2); als men dit wil gelooven, moet men onderstellen, dat hij later in dezelfde hoedanigheid naar Pĕlembang is verplaatst, omdat hij zich daar nog ten tijde van den val van Madjapahit ophield. Later ontstonden op Bali acht afzonderlijke staten, onder welke zich eene soort van leenstelsel ontwikkeld heeft 3). De koning, die te Kloengkoeng resideert, heeft tot titel *Dewa Agoeng* (*de groote vorst*) en de zeven overige vorsten zijn zijne vasallen; zij worden *Poenggawa*, eigenlijk „*stieren*", genaamd, hetgeen zich daaruit laat regtvaardigen, dat de stieren de aanvoerders en geleiders der kudden zijn. Hun eerste pligt is hunnen opperheer in den oorlog bij te staan; zij moeten vervolgens bij groote feesten met hunne lieden voor hem verschijnen in zijn paleis en hem hunne hulde bewijzen, terwijl door de daarbij gebruikelijke geschenken de kosten van zulke feesten gedeeltelijk bestreden

---

1) FRIEDERICH, l. l., XXIII, 22.

2) FRIEDERICH, l. l., XXIII, 24 vlg.

3) FRIEDERICH, l. l., XXIII, 43 vlg., p. 28 vlg., heeft hij een naauwkeurig berigt over deze acht staten en hunne vorsten geleverd, met de stamboomen der voornaamsten. — De namen der acht staten zijn boven, p. 137, noot 3, opgegeven.

worden. De *Poenggawa* worden door deze verhouding tot hunnen leenheer niet in de uitoefening van de hun toekomende regten te kort gedaan.

Over de derde kaste, die der Waisjya's, heb ik, na hetgeen er reeds vroeger over gezegd is, nog weinig bij te voegen 1). Zij nemen reeds op Java eene bevoorregte plaats in en verkrijgen behalve den titel *Goesti* in sommige gevallen ook dien van *Patih* (*vorst-vertegenwoordiger*) en *Mantri* (*raadgever*, *minister*); de eerste titel beteekent in het Balinesch „eersten minister." Op dit eiland wordt aan de derde kaste uitsluitend de titel *Pĕrbĕkĕl*, *Pambĕkĕl* of *Prabĕkĕl* gegeven. Zij zijn zeer talrijk en maken na de priesters het belangrijkste gedeelte der bevolking van Bali uit Door hunnen invloed zijn zij zeer rijk geworden; van de bezigheden, die hun volgens het wetboek geoorloofd zijn: landbouw, veeteelt en handel, leggen zich de Waisjya's op Bali op de laatste toe, ofschoon niet uitsluitend 2). Van handwerken oefenen zij slechts die uit, bij welke een hoogere graad van bekwaamheid vereischt wordt, b. v. goudsmederij. Daar hun aantal op dit eiland in betrekking tot de oorspronkelijke bewoners slechts gering was, is het natuurlijk, dat eenige hunner bezigheden aan de vierde kaste, de Sjoedra's, ten deel vielen.

Onder den naam *Sjoedra's*, die der vierde en laagste der vier reine kasten, worden twee classen van menschen bedoeld, namelijk in de eerste plaats het gedeelte van de oudste bevolking van het eiland, dat bij de invoering der Balinesche staatsregeling in deze kaste geplaatst werd; en in de tweede plaats de *Wrātja*, d. i. menschen uit de drie eerste kasten, die door te verwaarloozen zich in hunne kaste te doen opnemen, hunne aanspraken hadden verloren 3). Aan deze vernedering zijn gewis zoowel priesters en krijgslieden, als Waisjya's onderworpen geweest; *Dewa Agoeng* schijnt de meeste

---

1) FRIEDERICH, l. l., XXIII, 15 en 22 vlg. Over den *Goesti*, zie boven, p. 136 en aldaar noot 2.

2) FRIEDERICH, l. l., XXIII, 23. CRAWFURD, *a descr. dict.*, p. 29. Over de bezigheden der derde kaste, zie LASSEN, *Ind. Alt.*, I, 817.

3) FRIEDERICH, l. l., 44 vlg. Over den naam Wratja, zie LASSEN, *Ind. Alt.*, I, 820.

Waisjya-geslachten, die uit Madjapahit waren gekomen, tot dezen toestand te hebben veroordeeld. Oorspronkelijke hoofden van districten verkregen in dit geval den naam *Mandesa*, en *Waisjya's* dien van *Pasĕk*. De Sjoedra's worden natuurlijk geen eervollen titel waardig gekeurd; zij worden met de woorden *bapa* (*vader*) en *meme* (*moeder*) aangesproken; ook worden zij *kahoela* (d. i. *slaaf*), en *wang* (d. i. *mensch*) genaamd 1). De naam *Sanggoehoe* beteekent niet eene afdeeling der Sjoedra's, maar eene secte der Brahmanen, die met betrekking tot de godenvereering van de voorgeschrevene gebruiken afwijkt 2).

De kaste der *Sjoedra's* is op Bali aan dezelfde hardvochtige en wreede behandeling bloot gesteld, als in vóor-Indië 3). Hare leden genieten geene regten tegenover die der hoogere kasten; maar zijn slechts verpligt tot het verrigten van diensten. Voorbeelden van de minachting, waarmede zij worden behandeld, zijn de volgende: De vorsten en de Poenggawa laten op hunne reizen door hunne begeleiders uit de hutten der Sjoedra's alles wegvoeren, wat hun belieft; zelfs hunne vrouwen zijn niet veilig voor ontvoering; de straffen, waarmede zij worden bedreigd, zijn strenger dan die voor de overige, hoogere kasten; alleen de Padanda's verleenen hun, wanneer zij daarbij een toevlugtsoord zoeken, een, ook door de vorsten nooit geschonden, asylum 4). Zij zijn bijna uitsluitend landbouwers en slechts eenige weinigen oefenen handwerken uit 5). Zij wonen in dorpen, wier aangelegenheden door opzigters bestuurd worden, welke ook *Poenggawa* heeten 6).

---

1) FRIEDERICH, l. l., XXIII, 15. *Kahoela* komt overeen met den naam *dāsa*, met welken in het Sanskrit de Sjoedra worden bedoeld, en *wang* is de Balinesche vorm van het in de talen van den Indischen archipel gebruikelijke woord voor mensch: Jav. *wong*, Mal. *orang*. FRIEDERICH merkt op (l. l. p. 16), dat de uit den *Oesana Bali* in het *tijdschr. voor N.-I.*, IX, 262 aangehaalde namen: Mandesa, Gadoeh, Dangka, Batoehadji, Pasak, Kabajan, Ngoekoehin en Talikoep geene bijzondere kasten aanwijzen, maar aan de Sjoedra, Wratja en Waisjya behooren.

2) FRIEDERICH, l. l., XXIII, 46.

3) FRIEDERICH, l. l., XXIII, 44 vlg.

4) Zie boven over dezen titel p. 138.

5) CRAWFURD, *a descr. dict.*, p. 29.

6) RAFFLES, II, *Appendix K*, p. CCXXXVI.

Eindelijk zij hier aangemerkt, dat gemengde kasten op Bali niet kunnen voorkomen 1). Volgens de Indische wetboeken moeten zij ontstaan door huwelijken van mannen en vrouwen van verschillende kasten; is de man aanzienlijker dan de vrouw, dan krijgt hun kroost den naam *anoeloman*, eigenlijk: „met de haren;" in het omgekeerde geval dien van *pratiloman* 2). Op Bali veroorzaakt de eerste soort van dergelijke huwelijken geene gemengde kaste, daar de kinderen van vrouwen van minderen stand tot de kaste van hunnen vader behooren, maar minder geacht zijn, dan de uit aanzienlijke moeders geborene; de tweede niet, daar huwelijken van voorname vrouwen met mannen van eene lagere kaste met den dood worden gestraft.

De laagste van alle onreine Indische kasten, die der *Tjaṅḍāla*, ontstaat niet door geboorte, maar door het lijden aan boosaardige of besmettelijke ziekten. De personen, die zich in zulk eenen toestand bevinden, mogen wel is waar in het dorp wonen, maar elk verkeer met de overige ingezetenen is hun verboden.

Bij het korte overzigt, hetwelk wij wenschen te leveren over de op Java en Bali gevondene, in het Sankrit en het Kawi geschrevene stukken, zal ik trachten, de betrekking van de eersten tot de gelijktijdig in Indië voorkomenden te doen uitkomen en de waarde der laatsten te bepalen 3). Wat de perioden de-

---

1) FRIEDERICH, l. c.

2) LASSEN, *Ind. Alt.*, II. 459, noot 7.

3) Aanwijzingen omtrent de literatuur vindt men bij RAFFLES, II, 373 vlg.; II; *Appendix K*, p. CCVI vlg., is eene Engelsche bewerking van den Manek Maja medegedeeld, die over de oudste mythische geschiedenis van Java handelt en in het Javaansch geschreven is (zie ook Tijdschr. voor N. I., V[de] jaarg.). Hij heeft bovendien, I, 415 vlg., eene analyse van den *Brata-joeda* met den *Kawi*-tekst en eene Engelsche vertaling van vele plaatsen van dit epos openbaar gemaakt. (De Javaansche *Brata-joeda* is, met vertaling, aanteekeningen en eenen bladwijzer van eigennamen, uitgegeven door C. Stuart, in de verhandelingen van het Bataviasche genootschap). CRAWFURD, *hist. of the Ind. arch.*, II, 19 vlg., en in zijne verhandeling: *on the existence of the Hindu religion in the island of Bali* in de *As. res.*, XXIII, 143, levert eenige berigten over de hiertoe behoorende schriften, en heeft, p. 164 vlg., dat gedeelte van den Brata-joeda, waarin de strijd van Karna met Ghatotkatja, den zoon van Bhima bij de reuzin Hidimba, wordt bezongen, in het Kawi en in het Engelsch

zer literatuur betreft, er worden er gewoonlijk vier aangenomen 1): de eerste is die van Ajer Langgja; hij regeerde in Kĕdiri en gedurende zijne heerschappij schijnt de vereering van Sjiwa den boventoon te hebben gehad; zijne priesters bedienden zich nog van de oude en schoone Kawi-taal. De tweede periode wordt het geschiktst genaamd naar *Djajabaja*, die, zooals de Javanen te regt opgeven niet in *Bharatawarša* (of Indië), maar op Java regeerde; zijn tijd kan nog niet naauwkeurig worden bepaald; de *Bratajoeda* en vele andere, minder geachte werken behooren tot dit tijdvak; er waren toen ook Boeddhistische schrijvers. De derde periode is die van de heerschappij der magtige dynastie van Madjapahit (1320 tot 1478); in dezen tijd ging langzamerhand de naauwkeurige kennis van het Sanskrit verloren en de schrijftaal werd door het opnemen van woorden der spreektaal verminkt (?). De vierde en laatste periode is die der Balinesche taal, en valt na de verhuizing der Brahmanen naar Bali, waar zij nog de kennis van het Sanskrit en het Kawi hebben bewaard. Ofschoon ook in den loop der tijden Arische Indiërs uit vóor-Indië naar Java verhuisden en hunne volkstaal daarheen overbragten, waren deze toch niet talrijk en vergaten langzamerhand hunne moedertaal; van de *Pali*-taal vindt men in de schriften der Javanen en Balinesen zelfs geen spoor.

De vier Weda's zijn nog in het bezit der priesters op Bali en zijn zelfs nog op Java voorhanden, maar niet volledig. Hunne namen zijn de bekende: *Rigweda*, *Iadjoerweda*, *Sāmaweda* en *Artawaweda* (in plaats van *Atharwaweda*); daar zij den berigtgever, aan wien wij deze opgaven verschuldigd zijn, niet onder de oogen kwamen, kan niet worden beslist, of het dezelfde

---

vertaald medegedeeld. De naauwkeurigste en volledigste inlichtingen omtrent de hiertoe behoorende letterkunde hebben wij te danken aan FRIEDERICH; in zijn *Voorloopig verslag van Bali*, in de *Verh. v. h. B. g.*, XXII, 44 vlg. Ook heeft hij in het *Z. der D. M. G.*, VIII, 602, berigten over de te Bandong (in de Preanger-regentschappen) gevondene handschriften medegedeeld. Een berigt over *Kawi*-handschriften komt eindelijk voor in: *Iets over eenige in de Preanger-regentschappen gevondene Kawi-handschriften* in het *tijdschrift voor Ind taal- land- en volkenkunde*, I, p. 409.

1) FRIEDERICH, in de *Verh. van het Bat. gen.*, XXII, 8.

schriften zijn, als de ons bekende, en vooral, of het van den tweeden Weda de *Taittīrija-Sanghitā* of de *Wādjasaneji-Sanhitā* is. Zij worden ook hier aan *Wjāsa* toegeschreven, en stukken er van worden nog heden zoowel bij de openbare en bijzondere feesten opgezegd, als bij de dagelijksche offers der priesters, in wier gebedenboeken zij voorkomen. Voor een heilig werk kan ook het Sjiwaïtische *Brahmāṅdapoerāṅa* doorgaan, het eenige werk dezer soort van schriften, dat zich in de handen der priesters op Bali bevindt 1). Zij beschouwen *Wjāsa* als den vervaardiger er van; hij gaat, zoo als bekend is, in vóor-Indië ook door voor den maker van alle *Poerāṅa's*. Daar in dit werk, zoo als wij gezien hebben, bepalingen voorkomen, die alleen op den toestand van Java passen, zoo lijdt het geen twijfel, dat het daar met eigenaardige bijvoegselen is vermeerderd, over welker waarde alleen door vergelijking met het oorspronkelijke kan worden geoordeeld.

De twee oud-Indische epische gedichten: de *Rāmājana* en de *Mahābhārata*, zijn op Bali bewaard gebleven. Het eerste is niet de uit vóor-Indië ons bekend gewordene bewerking der overlevering omtrent Rāma, maar eene Javaansche, waarvan de vervaardiger *Ĕmpoe Radja Kasoema* of *Jogesjwara* heet en wiens twee zonen *Ĕmpoe Dharmadja* en nog een ander eveneens als dichters bekend zijn 2). Het is in zuiver Kawi geschreven; maar het bestaat niet, zoo als het oorspronkelijke, uit zeven *kāṅda's* of boeken, maar uit vijf-en-twintig, *sarga* genaamde, afdeelingen; het zevende boek of de *Oettarakāṅda* vormt een afzonderlijk werk, en in het eerste boek ontbreken de meeste episoden van het oorspronkelijke Indische. Er is dus geen grond, om te beweeren, dat ten tijde der mededeeling van dit epos het zevende boek nog niet in het geheel was ingelijfd; daar het om den inhoud in geen geval tot de oorspronkelijke bestanddeelen van het gedicht behoord kan hebben; en bovendien behandelt het de lotgevallen der zonen en broeders van den held. Ook wordt *Walmīki* door de Balinesche priesters voor den vervaardiger van den *Rāmājana* gehouden.

1) FRIEDERICH, l. l., XXII, 11.
2) FRIEDERICH, l. l., XXII, 12 vlg.

De titel van het tweede epos is op Bali onbekend en van de achttien *parwa's* of boeken zijn daar nog slechts zes volledig en twee gedeeltelijk gevonden, namelijk: *Ādiparwa*, *Wirātaparwa*, *Bhīsmaparwa*, *Mausalaparwa*, *Prasthānikaparwa*, *Swargārohaṅa-parwa*, *Oedjogaparwa* en *Āsjramawāsaparwa* 1). Om vooreerst bij deze opgave stil te staan, valt het ligt in het oog, dat de volgorde geheel omgekeerd is, daar b. v. het einde van het geheele gedicht, het opstijgen der *Pāṅdawa's* naar den hemel van Indra, aan het vijfde boek, de uitrusting tot den grooten strijd (*oedjoga*), vooraf gaat. De titels der overige boeken zijn bij de priesters op Bali bekend en luiden: *Sabhāparwa*, *Arañjaka* (of Wana-) *parwa*, *Droṅaparwa*, *Karṅaparwa*, *Sjaljaparwa*, *Gadāparwa*, *Swatama-* (in plaats van *Asjwatthāma-*) *parwa*, *Sauptikaparwa*, *Strīpralāpaparwa* en *Asjwamedhajadjnjaparwa*; de priesters kennen nog den titel van het twaalfde boek *Sjāntīkaparwa*, en ofschoon zij achttien *parwa's* als het volledige getal opgeven, is reeds het dertiende, *Anoesjāsana* genaamde boek hun echter geheel onbekend. Van de twee bovengenoemde verdeelingen van dit, ook door de Balinesen aan *Bjasa* (of liever Wjāsa) toegeschrevene, heldendicht vormt de *Gadāparwa*, het boek van den strijd met knodsen, een gedeelte van den *Sjaljaparwa*, en het wordt ook bij de opgaaf der honderd *parwa's* van den *Mahābhārata* genoemd 2); het naar *Asjwatthāman* genoemde boek moet een gedeelte zijn van den *Sauptikaparwa*, waarin verhaald wordt, hoe *Krĕpa* en *Krĕtawarman* de slapende krijgslieden overvallen. De meening, dat de slechts uit acht boeken bestaande *Mahābhārata* de oorspronkelijke, slechts 24,000 *sjloka's* bevattende, recensie van dit epos is en meer den naam „strijd der Bharata's" verdient, dan de gewone 3), wordt wederlegd door

1) FRIEDERICH, l. l., 15 vlg. In plaats van Swarga-Rawanaparwa moet men zonder twijfel lezen: Swargarohaṅa, hetwelk de titel is van het achttiende boek. Mausalaparwa is anders het zestiende en het Āsjramawāsaparwa het vijftiende boek.

2) H. BROCKHAUS, *Ueber die* 100 *parwa des Mahabharata* in het *Z. der D. M. G.*, VI, 531. De beschrijving van dezen strijd komt voor in *M. Bh.*, IX, 12 vlg., 615 vlg., III, 201 vlg. en de strijd van Asjswatthaman, X, 1, 1 vlg. en p. 307 vlg.

3) Deze meening oppert FRIEDERICH (*Verh. van het B. g.*, XXII, 15). Zie over de verschillende vormen van den Mahabharata LASSEN, *Ind. Alt.*, II, vlg.; de oudste bevat niet 26,000, maar 24,000 *sjloka's*.

ERRATA.

Pag. 11, reg, 7 v. o. lees: *sĕga* (hoog-Jav. sĕkoel). D. K.; — p. 13, r. 8 v. o. l.: heeft *men* nog; r. 5 v. o. kémèudjĕn; — p. 17, r. 11 v. o. l.: *gewoonlijk* geschiedt; — p. 19, r. 17 v. o. l.: *van* Meŭdang; r. 1 v o. l.: (of Atj*i*h); — p. 20, r. 1 v. b. l.: echter *toch;* — p. 29, r. 9 v. o. l.: (of Kan*w*a); — p. 30, r. 19 v. o l.: die*n* opzocht; — p. 32, r. 4 v. b. l.: Tritroeṣṭa; — p. 80, r. 9 v. o. l.: namen. LASSEN. — p. 91, r. 12 v. b. l.: *Akṡobhja;* — p. 93, r. 22 v. o. l.: in gebruik *was;* — p. 95, r. 8 v. o. l.: heette *Klana.*

U. C. BERKELEY LIBRARIES
C051343244

